

Петко Здравков

НЕОБИКНО —

ВЕНАТА

**ПОВЕСТ
НА ЕДИН СЪДИЯ**

НАРОДНА МЛАДЕЖ

ПЕТКО ЗДРАВКОВ
НЕОБИКНОВЕНАТА ПОВЕСТ
НА ЕДИН СЪДИЯ
ДОКУМЕНТАЛНА ПОВЕСТ ЗА
КОСТАДИН ВЕЛКОВ

chitanka.info

В памет на баща ми, загинал през Септемврийското въстание

... Мнозина се учудват на моя жизнерадостен тон. Мен страданията ме научиха да бъда мъдър и търпелив и това ми разкри, че най-смисленото щастие е да живееш за другите, да допринесеш поне частица към щастието на хората. Какво съм аз без хората? Та нали именно те, намирайки щастие в себераздаването, ми помогнаха да преодоля огромната пропаст, като премина от мрачния бряг, където бях попаднал и можех да остана завинаги в тежест на хората и обществото, и да стъпя твърдо на отсрещния бряг, където да съм от полза на всички!...

Костадин Велков

По-добре с празни ръкави, отколкото с празно сърце!

Пеньо Пенев

1.

В този тих празничен следобед той седеше на дивана в уютно подредения малък хол и четеше, завладян от неспокойните размисли на този некоронован принц на големия живот, на голямата мисъл. Четеше, забравил всичко, но по същото време по успоредната магистрала на съзнанието му препускаха спомените за извървения път. И тогава Костадин Велков почувства заслужената гордост, че е успял да мине през безкрайните страдания и препятствия, които осмислят живота и смъртта. А той много рано се бе срещнал с нея, за да разбере, че животът умира, когато престанеш да се бориш с трудностите.

Плочата на пуснатия грамофон се въртеше плавно и в хола звучеше Петата симфония на Бетховен, възхваляваща човешкия дух, устремил се към светлина. Прекрасната мелодия с величав и строг характер преливаше от нежна въздишка и спокойна размисъл в неспокойно звучене на съдбата, пораждащо чувството на тревожно очакване. Жилището мълчеше в своята самота, сякаш заслушано не толкова в музиката, колкото в размислите на своя обитател. А той се носеше със самотния летец между звездите, облаците и дебнещата го долу гибел.

Самотният млад човек следеше в някаква странна забрава страница след страница спомените, съкровенията изповеди и размисли на автора-герой, докато стигна до една от неговите парещи душата мисли.

— Когато осмислим своята роля на земята, макар и най-скромната и незабележима, само тогава ще бъдем щастливи. Само тогава може да се живее и умира спокойно, защото това, което дава смисъла на живота, дава смисъл и на смъртта.

Как правдиво, как силно го е казал този летец-романтик и писател-философ Антоан дьо Сент Екзюпери, мислеше младият човек. В този момент нему така се искаше да кажат с основание и за неговия живот хората: „За всяко нещо може да се говори красиво, но най-хубави са думите за добрия човек, песните за добрите хора“. А как да

живееш? Как да се оправиш при сложните кръстопътища на живота, където няма никакви пътни знаци.

Погледът му съвсем случайно се спря на големия филодендрон, който заемаше с тъмната си зеленина целия десен ъгъл на хола. Големите му, пръстеновидно нарязани листа като разперени ръце се протягаха за прегръдка към него. И той с признателна усмивка, примесена с мека тъга, си спомни за скромните служителки, които му бяха подарили на изпращане в град Тутракан, саксията с едва вкоренилото се растение с две нежни плахи листа. Те го изпроводиха с пожелания растението да краси в мир и радост жилището му и да му напомня за тях и тяхната обич.

— Хора, хора! Как трудно се достига понякога до вашите души...

Когато веднага след стажа си в столичния градски съд пристигна с назначението си за съдебен изпълнител, служителките го посрещнаха с някаква мрачна сдържаност и притеснение. Той беше свикнал вече с удивлението и унизяващото съжаление на непознатите, с тяхното несъзнателно чувство за превъзходство и дори с тъпото злорадство на някои, но все пак недобрите чувства, с които го посрещнаха тези жени от малкия провинциален град, му причиниха, за кой ли път, незаслужена болка.

Само след пет месеца обаче, когато го избраха за младши съдия в окръжния съд в Силистра, същите тези жени го изпратиха с такава душевна топлина, която не се забравя.

Мисълта за утрешния ден, за закона, който се бе възправил покровителствено и същевременно властно и застрашително, мисълта за подсъдимите и пострадалите, за онова своеобразно извисяване между закона, справедливостта и човека, мисълта за цялото онова напрегнато съдебно ежедневие, бе потънала в тъмните води на подсъзнанието. Сега той слушаше музиката, извираща от изстрадалата душа на великия музикален гений, и следвайки огнените извивки на мисълта на любимия си автор, за кой ли път си припомняше трагично-напрегнатите случки от своя живот. Но странно, той се справяше със своите, но дълго не можеше да се освободи от спомена за чуждите страдания. Може би са напълно правдиви думите на онзи, който е казал, че можем да свикнем със своите страдания, но нямаме право да свикнем със страданията на другите!

Можеше ли да забрави той например сълзите на онова седемгодишно момиченце, което, прегърнало майка си, го молеше така трогателно, като възрастен човек, да се смили над него...

В съдебноизпълнителната служба, която оглави, се бяха натрупали доста дела, по които взискателите отдавна очакваха необходимите принудителни действия, за да бъдат изпълнени съдебните решения.

Едно от тези дела бе за отнемане на дете от майката и предаването на бащата, върху когото съдът, който знае по какви съображения, бе възложил упражняването на родителските права.

Срокът за доброволното предаване на детето изтече, но майката отказваше да се подчини на съдебното решение. Младият юрист за първи път се сблъска с мисълта, че и най-съвършеният закон е победен от живота. За първи път той трябваше да приложи в човешките отношения суровата власт на закона. Но как? Та това не е вещ, та да се отнеме от един и предаде другиму. Това е дете с дълбоко наранена вече душа, в която по детски просто и категорично се разгаряха обич и отчуждение едновременно, а може би и страх и омраза? Как да се преодолеят те, за да не се травмизира завинаги детската психика?

В насрочения ден и час бащата се яви с такси, но младият съдия-изпълнител трябваше да види с горчивина не притеснен от мъка и смутен човек, а един пийнал и възбуден здравеняк, който се хилеше самонадеяно.

Когато пристигнаха пред къщата, в която живееше майката, той каза на бащата да ги чака при колата. На придружаващия го милиционер, извикан за съдействие, нареди да остане пред входа на къщата и не допуска никого, особено бащата.

Майката го посрещна мрачно и враждебно.

— Детето не е при мен!

Тя стоеше пред съседната врата, скръстила ръце на гърдите си, и той чувстваше, че няма сила, която да я отмести оттам. В изплаканите ѝ очи гореше мъката и отчаянието.

— Добре, не се вълнувайте! — И той седна, без да го поканят. Тогава изведнъж разбра мисълта, че човек наистина винаги чувства и знае повече, отколкото може да каже, но продължи: — Да си поговорим спокойно. Зная, че детето е тук някъде. Дошъл съм с милиционер. Той пази вратата, а бившият ви съпруг, ето го там, стърчи,

настръхнал, при колата. Длъжен съм, законът ме задължава да взема детето от вас и го предам на баща му. Решението на съда има сила на закон!... А може би детето само би предпочело да живее при баща си, а не тук? Тогава няма да става нужда от принуда. Просто ще го отведе до колата и ще го предам на бащата.

— Така ли мислите? — се извърна отчаяно жената. — Сега ще го чуете и ако имате сърце в гърдите си, а не сборник от закони, отведете го! — И се втурна в съседната стая. След малко се върна с едно плахо русокосо момиченце на седем години, с голяма кордела на къдравата си косица, което държеше в едната си ръка кукла. Детето се дърпаше и с уплаха гледаше непознатия човек. След него влезе и баба му, по чиито набръчкани бузи се стичаха сълзи. Нейните отрудени майчини ръце висяха надолу безсилни.

Майката, изнемощяла от нервното напрежение, се отпусна на кревата:

— Кажи, Марийче, на този чичко къде искаш да живееш: тук, при мене и бабинка, или при татко си?

Момиченцето погледна с широко отворени очи, в които блестеше страхът и отчаянието на възрастен човек, най-напред баба си, след това съдебния изпълнител, накрая майка си. После захвърли куклата, стрелна се към майка си на кревата и с всички сили я прегърна:

— Мамичко, не ме давай! Мамичко!... — Треперещият му писък изпълни цялата скръбно смълчала се къща. Майката похлупи в шепи лицето си и се разрида. — Чичко — пищеше детето, — не ме давай на баща ми, не искам да живея при него!... При мама, при моята си майчица искам да живея!... — и като прихлупи лице в косите на майка си, то отчаяно я зацелува...

Младият съдебен изпълнител стискаше челюсти, леко пребледнял, и се мъчеше да се владее:

— Недей да плачеш, моето момиче, аз нищо лошо не ще ти направя. Дошъл съм само да те попитам при кого искаш да живееш. Съдът е решил да живееш при баща си, но ако не искаш, така ще запишем в делото. Само не плачи! — Мълчание. — А защо не искаш да отидеш при татко си? Ето, дошъл е с такси да те отведе в своя дом. Казва, че там ще ти бъде по-добре.

— Не искам! Не искам! — писна още по-отчаяно детето, което беше притихнало за миг под въздействието на топлотата, с която

разговаряше с него непознатият човек.

— Така са решили съдиите, а с майка си ще се виждаш всеки месец и лятно време ще прекарваш с нея.

— Не, чичко! Ако ме вземете насила, ще избягам от неговия дом и ще се хвърля в Дунава... Ще се удавя! — хълцаше детето. — Ще се удавя! — извика то прегракнало и се стрелна към вратата. За миг се намери в коридора и оттам — на площадката пред входната врата.

— Детето ми! — изпищя в ужас жената и се спусна след него.

Милиционерът, който бе чул детските писъци и се досещаше какво изживява детето, го грабна в обятията си. Детето риташе, биеше го с юмруци и пищеше.

Бащата, ухилен победно, отвори вратата на колата, предчувствайки победата. Шофьорът гледаше развълнувано през спуснатото странично стъкло. Спряха се минувачи, на съседните прозорци се появиха разтревожени лица.

— Въведете в къщи детето, другарю старшина! — нареди съдебният изпълнител. — Дайте го на майка му. — Старшината с облекчение се втурна вътре. Майката грабна детето и прилепи преbledнялото си лице до мократа му от сълзи бузка.

— Няма да те дам, чедо! Никому не те давам! Ръцете да ми отсекаат, пак няма да те дам!...

Как можеше да се отнеме това дете, изпълнено с такава чиста детска обич към майка си, и се предаде на онзи там, ухилил се пиански човек?...

След това трябваше да дава подробни обяснения и на председателя на окръжния съд, и на главния прокурор, и в Министерството на правосъдието, загдето не бе изпълнил решението на съда. Заплашваше го дисциплинарно наказание.

Докато траеше това тревожно изпитание, майката подаде нова молба за преглед на решението на съда и Върховният съд отмени нецелесъобразното решение. Впоследствие окръжният съд присъди родителските права на майката. Една съдебна грешка бе поправена.

Това му струваше много неприятности, но той бе щастлив, че съумя да противопостави мъдростта на закона на неговата формална сила...

Музиката затихна. Плочата се бе превъртяла и в тишината на притихналия хол съдията сякаш чу щастлив детски смях.

Утре? Утре му предстоеше като арбитър между закона и справедливостта да правораздава. Утре щеше да продължи отговорното и напрегнато съдебно ежедневиe. А сега нека отново да тръгне по сините въздушни пътища на автора и неговите пламенни размисли за хората, за техните съдби... Стана, постави нова плоча на грамофона, после седна на предишното си място, взе отново книгата и се зачете...

2.

Служебните ми задължения ме отведоха този път в окръжния съд в град Силистра. Предстоеше ми да се приобщя към съдебната атмосфера на един тъй отдалечен провинциален съд, да надникна отново в някоя съдебна и човешка драма. Когато влязох в съдебната зала, прокурорът Станев и секретарката, заели своите места, очакваха спокойно съда. По пейките в скромно обзаведената зала седяха и тихо разговаряха хора на различна възраст, предимно мъже.

Влезе съдът. Всички станаха прави. Напред вървеше председателят на състава. Той беше среден на ръст, на възраст около тридесет и пет години, слабичък, с тъмни коси, възрозово лице и тъмнокафяви очи, леко премрежени от гъсти тъмни ресници. Облечен бе скромно, но с вкус. Следваха го двама съдебни заседатели, едри, набити мъже с прошарени коси. Съдебният заседател, седнал отдясно, който за мое учудване носеше делото, го постави пред съдията и го отвори при обвинителния акт.

Председателят на състава се оказа най-младият съдия от окръжния съд — Костадин Велков. Той изгледа спокойно смълчалата се зала. В погледа на хубавите му очи се спотайваше лека ирония, примесена с тъга.

— Съдът пристъпва към разглеждане на наказателно дело от общ характер №248 по описа на съда за 1976 година.

Гласът му прозвуча меко, спокойно и уверено в стихналата зала.

След необходимата процедура по даване ход на делото съдът започна съдебното следствие. Подсъдимият, спретнато облечен и хубав двадесет и шест годишен мъж, застана смутен пред съда. В негова защита другарите му от предприятието, в което работеше, бяха изпратили обществен защитник.

Подсъдимият отговаряше на въпросите на председателя и прокурора едва чуто. За пръв път той стоеше пред съд. Страх ли го бе, мъка ли задушаваше гласа му, или срам от извършеното престъпление? Той беше причина за смъртта на един човек. Може би тази мисъл сега

с нова сила бе потиснала душата му и той не смееше да повиши глас, за да не се разплаче заради убития или за съдбата, която го очакваше.

Председателят го гледаше спокойно, без да издава своите чувства, и задаваше въпросите си ясно, спокойно и учтиво. Адвокатът се държеше почтително към съда и се намесваше в разпита на подсъдимия и свидетелите само когато му даваха думата.

Тонът на съдебното следствие бе спокоен, обективен и изследователски. Председателят се стремеше да се проверят обективно както обстоятелствата, които изобличаваха подсъдимия в извършеното от него престъпление с всички негови подробности, така и онези, които смекчаваха вината му. На свидетелите, чиито показания бяха колебливи, той казваше със спокойния си и малко като че ли печален глас:

— Пред съда трябва да се говори със сигурност. Две думи да са, но да са точни!

Установи се, че подсъдимият като багерист бил натоварен да докара от град Тутракан в окръжния център багера, на който работел като втори багерист. Смрачаването го застигнало из пътя, който се спускал в низина, недалече от някаква свинеферма. Би следвало да запали както предните, така и задните светлини, за да не нарушава безопасността на движението. Би следвало, но цялата инсталация била повредена и неизправна. В това главно се и състоеше вината на подсъдимия — тръгнал на път с технически неизправно моторно превозно средство, като наред с това не взел мерки да го спре на безопасно място.

При съдебното следствие се установи, че техническият ръководител на предприятието „Строителна механизация“, към което се числял и този багер, знаел за тази неизправност и въпреки това наредил на подсъдимия да тръгне на път. И подсъдимият лекомислено тръгнал, проявявайки непредпазливост, защото е бил длъжен и е могъл да предвиди, че може да причини тежка злополука. Той е съзнавал това, но вместо да отбие багера от пътя за през нощта, насочил се към свинефермата да търси укритие. И... изведнъж усетил силен удар и трясък отзад, от който дори изтървал управлението на багера. След три-четири метра успял да спре, скочил и видял зад багера една лека кола „Жигули“, тежко деформирана отпред от удара. Спуснал се да

окаже помощ на водача на колата, който лежал с окървавено лице на седалката, странно и неподвижно извит.

През това време спряла и друга кола. Помогнали му и измъкнали безжизнения автомобилист, спрели едно такси, което в този момент идвало отсреща, и изпратили пострадалия в града, за да му се окаже бърза медицинска помощ. Но това било вече излишно.

В съдебното следствие се изясни, че загиналият бил любител на „големите скорости“ и че освен това бил употребил алкохол. Бутилки с вино били намерени и в колата. Изглежда, че в „повишеното си настроение“ не е забелязал багера и се блъснал в него с голяма скорост.

При следствения експеримент според вещото лице се установило, че на дълги светлини на разстояние 120–130 метра се виждал значително по-малък от багера обект. Очевидно пострадалият е могъл да види спрелия багер, но проявил неблагоприятно, като не е следял внимателно пътя пред себе си.

Като обяви съдебното следствие за приключено, председателят се обърна към прокурора:

— Има думата представителят на държавното обвинение.

Прокурорът стана бавно и преди да започне пледоарията си, изгледа подсъдимия, който стоеше все така смутен и следеше в плахо очакване съдебния процес. Прокурорът беше среден на ръст, мургав, с черни вежди и черни мустаци, а косата му — леко посребрена. Фигурата му бе набита и плещеста. Носеше черен костюм и всичко това подсилваше неговата мрачна роля на обвинител в процеса.

Започна речта си спокойно и уверено. Осъди лошата организация в предприятието и недостатъчните грижи при стопанисване на машините...

— На 12 септември едно печално събитие хвърли сянката на скръбта върху две семейства — семейството на пострадалия и това на подсъдимия...

Присъстващите слушаха с притаен дъх. Уверен бях от дългогодишния си опит, че сега в душата на прокурора се бореха две чувства: съчувствието към честния и искрен човек, когото злополуката бе изправила на мястото на подсъдимите и който носеше само част от вината за смъртта на пострадалия, и дългът пред закона, пред обществото. Дългът надделя. Прокурорът поиска от съда да наложи на

подсъдимия при смекчаващи вината му обстоятелства наказанието лишаване от свобода, което според закона е до пет години. Въпреки че сам изтъкна съвината на пострадалия, настоя да не се прилага условно осъждане, за да може наказанието да въздейства предупредително върху останалите работници от предприятието.

След пледоарията на адвоката и обществения защитник председателят даде последна дума на подсъдимия, който едва чуто помоли:

— Виновен съм, другари съдии, но, моля, не ме пращайте в затвора! Нека остана в предприятието, при другарите си, и с честен труд да изкупя вината си.

— Съдът се оттегля на съвещание — обяви председателят и се отправи към съвещателната стая. Съдебният заседател, който седеше от дясната му страна, взе делото и тръгна след него, следван от другия заседател.

В залата се понесе шепот. Хората, както обикновено в такива случаи, разсъждаваха чия вина е по-тежка: на подсъдимия или на пострадалия, и дали съдът ще възприеме предложението на прокурора и ще наложи ефективно наказание, или условно.

След половин час от съвещателната стая се чу тракане на пишеща машина. Там вече пишеха присъдата.

Малко след като затихна машината, съдът се върна в залата.

Всички станаха прави и притихнаха.

Съдиите заеха местата си, оставайки и те прави. Съдебният заседател разтвори делото при току-що написаната присъда и председателят със спокоен и все така малко тъжен глас започна да я чете, без да се докосва до делото.

Съдът призна подсъдимия за виновен и му наложи наказание две години лишаване от свобода, но условно.

Когато съдът се оттегли, приближих се до прокурора, който прибираше книгата си, готов и той да се оттегли.

— Доволен ли сте от присъдата, другарю прокурор?

— Не! Не съм доволен. Ще подам протест до Върховния съд за отменяване на условното осъждане. В окръга нарастват автопроизшествията с човешки жертви.

Дали прокурорът наистина щеше да подаде протест, или щеше да размисли и какво щеше да реши Върховният съд, това щеше да покаже

бъдещето, но аз не се стърпях и запитах:

— Каква е тази процедура у вас?

— Не ви разбирам?

— Защо съдебният заседател носи делото, а председателят дори не се докосна до него?

— Нима не забелязахте?... Съдията е без ръце.

— ?!

— Да, без ръце. И двете са ампутирани до раменете още когато е бил на тринадесет години.

— Без ръце?

Прокурорът ми кимна, прекоси празната зала и си отиде.

Тръгнах си последен. В този момент почувствах дълбоката правда на мисълта, че на човек, който знае къде отива, светът дава път! Но какъв ли невероятен ще е бил неговият път?

3.

В болничната стая имаше четири легла. При едно от тях седеше приведена скромна селска жена, облечена в бяла болнична престилка. В цялата ѝ поза имаше безкрайно отчаяние.

През отворения прозорец надничаше акация, чийто ефирен аромат се смесваше с миризмата на йодоформ, кръв и страдания. Навън настъпваше пищна с багри и изпълнена с живителен трепет юнска утрин.

Долу проблясваха спокойно водите на величествения Дунав. Утрото багреше с оранжевосинкави оттенъци гладката му повърхност, по която запъхтян влекач мъкнеше срещу течението тежко натоварени шлепове. Неговото проточено басово изсвирване прозвуча като печална въздишка, каквато се откъсваше от време на време от гърдите на момчето, унесено в трескава полудрямка под влияние на инжектирания морфин. Жената, приведена над него, потрепваше при всеки стон, сякаш стенеше нейната душа.

Това момче бе Костадин Велков, а жената край леглото му — неговата майка.

Тъпата болка в двете рамена гореше изтощително като незагасваща жарава. Имаше чувството, че и двете му ръце са стегнати до посиняване отдире на гърба му и са изтръпнали от непоносима болка. А преди два дни ги бяха ампутирали и двете, до раменете, но той все още не можеше да осъзнае това с помътненото си от морфин съзнание, което на болезнени приливи и отливи ту го спохождаше, ту изчезваше, като потъваше в някаква бездна, изпълнена със задушаваша го мъгла, и той стенеше, без да осъзнава къде се намира и какво става с него.

Майка му слагаше от време на време мокра кърпа на челото му и като я снемаше, галеше с огрубялата си ръка мъртвешки бледото му лице, шепнейки думи, които само една майка може да намери в такива мъчителни часове.

От вратата надникна предпазливо дежурната медицинска сестра, която бе присъствала на операцията и която всички наричаха леля Минка, макар че бе едва на тридесет години. Майката трепна и се обърна. Сестрата пристъпи плахо и съчувствено застана до леглото. Двете жени си размениха скръбни погледи. Оперираният юноша, омотан в бинтове до кръста, сякаш се бе смалил. Сестрата се наведе и леко прилепи устни до влажното му слепоочие. Там слабо пулсираше искрата на живота. Костя отвори мъчително очи и пред помътения му поглед се бялна като мъгла миришещата на белина престилка на сестрата. После усети устните на жената на слепоочието си и почувства лек приятен гъдел от къдрицата ѝ, подаде се изпод касинката ѝ. Той разбра, че е сестрата, и се опита да ѝ се усмихне, но съзнанието му отново пропадна в бездната на задушавачата го тежка мъгла.

Започваше болничното ежедневие в малката провинциална болница. Постепенно се пробудиха останалите болни, които простенваха и се надигаха плахо, да зърнат живо ли е момчето от кревата при прозореца. Като съзираха уморено приведената над него жена в бяла престилка, която нежно изтриваше лицето му с влажна кърпа, те се отпускаха с облекчение на леглата си, като си кимаха окуражително.

Възрастният в ъгъла се изкашля и дрезгаво прошепна на съседа си:

— Ще издържи! Ще издържи, ви казвам, ние, селяните, сме жилави... От земята, гдето я оплождаме с оранта и сеитбата всяка година, произлиза нашата жилавост.

В коридора се чуваха стъпки. Санитарката, която миеше пода, се скара някому. Млада жена се изсмя. От високоговорителя се разнесе музика.

След малко започна утринната визитация. Провеждаше я д-р Обретенов — енергичен, тридесет и две годишен, висок, мургав мъж, който бе командирован тук временно от окръжната болница. Асистираше му местен ординатор и медицинската сестра леля Минка.

Д-р Обретенов, сериозен и съсредоточен, се отправи най-напред към леглото на юношата. Прекара ръка, която миришеше на карбол, по бледното лице на момчето, улови го за брадата и разтърси леко главата му, за да го разсъни.

— Добро утро, Костя! Познаваш ли ме? Как прекара нощта?

Момчето Отвори бавно очи, взря се в него и се опита да му се усмихне, като прошепна едва чуто:

— Много ме болят ръцете, много боли... — и простена. — И все тая мъгла. Искам да седна малко.

Лекарят се наведе, пъхна внимателно под гърба му ръка и го изправи, като го изтегли към облегалката на леглото. Сестрата сръчно подпъхна двете възглавници зад гърба на момчето, което въздъхна облекчено, но след малко по челото му изби студена пот, очите му се премрежиха и то сведе безпомощно глава.

Д-р Обретенов леко го напляска по бузите с двете си ръце:

— Не така! Не така... Не се отпускай. Погледни ме! — и му повдигна брадичката. — Ха така. Какъв си мъж, та кимваш като някаква изнежена госпожица.

Момчето се свести и отново му се усмихна.

— Сестра, я постави термометъра между краката му, за да проверим температурата. — И той проследи с ординатора кривата на болничния картон, като си размениха някакви латински термини.

— Сега сърцето? — прилепи плътно слушалката върху белия бинт, опасващ плътно гърдите на момчето. — Добре. — После прилепи устни към влажното и хладно слепоочие на оперирания. Под изпитателните му устни пулсираше все така упорито младият живот, който не искаше да отстъпи юношата на смъртта.

Това беше първата такава операция, която бе извършил младият хирург. Сега, без да се издава, се вълнуваше за живота на момчето повече, отколкото за всички останали, оперирани от него, макар че разбираше, че животът тепърва разкриваше пред него своята безпощадност. Огледа крадешком бинтовете на раменете. Под тях се тъмнееха кървави петна.

Майката стоеше встрани и отпуснала печално ръце, наблюдаваше прегледа. Тя с готовност би дала, като повечето майки, да отрежат и двете ѝ ръце, стига да можеше да се спасят ръцете на милото ѝ чедо. Сега стоеше вцепенена и нямаше сили дори да заплаче, дори да запита ще оживее ли момчето ѝ, а навън чакаха посърнали старият и дъщеря ѝ Петранка, която през тези петнадесет дни не се отделяше от болницата...

— Добре! — изправи се лекарят. — Сърцето бие като на ергенче. Да видим сега температурата. — И температурата не е лоша. — Предписа вместо морфин за обезболяване — новалгин и камфор за поддържане на сърдечната дейност, като обърна внимание на сестрата да продължи редовно изкуственото му хранене чрез инжектиране на серум. След това отново положи оперирания да легне.

— Засега ти стига. Лежи спокойно и се радвай на хубавия летен ден. Като те заболи много гърбът, ще помолиш леля Минка да те поизправи да поседиш. Слушай как пеят птичките и ще ти бъде по-леко. — Потупа го ласкаво по бузата, смигна му закачливо и едва тогава отмина към другите болни, които, притихнали, следяха прегледа на момчето, което бяха обикнали още от първия ден на постъпването му в болницата, потресени от неговото нещастие и нечовешките му страдания.

Зашеметяващите болки и полусънното състояние, в което го държеше морфинът, не му позволяваха още да проумее цялата тежест на загубата. Това щеше да стане по-късно и щеше да го хвърли в неизбродимата тъмнина на отчаянието.

4.

Още в антрето ме изненада чистотата и някаква топла уютност, защото може би, без да съзнавам това, очаквах да намеря ергенска занемареност и безредие.

Влязохме в хола. Подът бе постлан вместо с килим с домашнотъкани черги, но една хубава гарнитура в червено и махагонова масичка му придаваха модерен вид. На прозорците висяха тежки червени завеси. В десния ъгъл зеленееше, разперил тъмнозелените си листа, голям филодендрон. Малък бюфет, грижливо подреден, радио, грамофон с дискотека, телевизор, вази, изящни дреболии и две картини на стената допълваха наредбата. От тавана се спускаше тежък полилей от ковано желязо.

— От Румъния съм го купил. Ние от този край често ходим отсреща без особени формалности. Нали подхожда с листовидните си детайли на гипсовата розетка.

Не забелязах кога се беше събул, но видях, че пристъпва край мен в чехли.

— Да, изящно е изработен.

Спрях се пред библиотечния шкаф, зад чиито стъкла се виждаха грижливо подредените книги. Зная от опит, че уединението с книгите е по-добро от общуването с парвенюта и еснафи. Подборът на книгите е атестат за духовните интереси на собственика им. Книгите, казват, са общество. Добрите книги, както и доброто общество не само просвещават, но и облагородяват чувствата и нравите. Книгите в шкафа пред мен говореха за неспокойните търсения на човека, за стремежа му към самоусъвършенстване, а не само за развлечение.

— Обичате ли музика?

— С удоволствие бих послушал нещо, но зависи какво ще ми предложите?

— Вярвам, че вече ви познавам и не ще ви разочаровам.

Той измъкна бързо крак от чехъла и сръчно подбра някаква плоча, постави я на грамофона и го включи. В хола се разнесе „Малка

нощна музика“ от Моцарт.

Разговорът ни започна непринудено като между добри приятели, които си вярват и се уважават. Той отстраняваше по някакъв необясним начин пораждането на всякаква неловкост у своя събеседник, който дори за първи път би съзрял неговия тежък недъг. Така стана и когато след прочитането на присъдата на багериста не можах да устоя на онзи камбанен звън в душата ми, който до зашеметяване звънеше: „Без ръце! Без ръце... Съдия без ръце!?“ — и аз се озовах в кабинета му. Посрещна ме сърдечно, държеше се естествено като всеки пълноценен човек, интересува се от новости в областта на правосъдието и законодателството. И вместо той аз се почувствах неловко и се задоволих само с най-общи разговори. Спомням си, че иззвъня телефонът. Аз трепнах и изведнъж като светкавица мина през мисълта ми въпросът, кому е дошло наум да инсталира телефон в кабинета на този безрък човек? Повдигнах ръка и вече се готвех най-деликатно да поднеса слушалката до ухото му, за да проведе този необичаен разговор, навярно изключение в неговия служебен живот. И в този миг той протегна без всякакво усилие десния си крак, чиито пръсти стърчаха извън специалния чорап, вдигна слушалката и се обади:

— Ало? Съдията Велков е на телефона.

От някакво предприятие се интересуваха за насрочването на тяхно дело. Разговорът протече спокойно и учтиво. След това съвсем естествено той постави слушалката на вилката на апарата и продължи да разговаря с мен, така както би постъпил всеки друг, ако си служеше с ръка.

И сега разговаряше, сърдечно усмихнат и непринудено вежлив към мен не само като негов гост, но и по-стар колега. Разказваше спокойно и съсредоточено като човек, изстрадал щастиято да бъде приет от всички като пълноценна личност.

Слушах го и си мислех колко е прав Балзак, когато казва, че „страданиято е като желязния прът, който скулпторите поставят вътре в глинената маса. То поддържа, то е сила... Нещастиято е пробен камък за характерите.“

Сякаш отгатнал моите мисли, Костя ме изгледа със своята сърдечна, малко тъжна усмивка и продължи разговора:

— Мнозина се учудват на моя жизнерадостен тон. „Не е възможно да бъдеш щастлив — е казал древногръцкият философ

Епикур, — без да си мъдър, честен и справедлив, нито да си мъдър, честен и справедлив, без да си щастлив!“ Мен именно страданията ме научиха да бъда мъдър и това ми разкри, че най-смисленото щастие е да живееш за другите, да допринесеш поне частица към щастието на хората. Какво съм аз без хората? Та нали именно те, намирайки щастие в себераздаването, ми помогнаха да преодоля огромната пропаст, като премина от мрачния бряг, където бях попаднал и можех да остана завинаги в тежест на хората и обществото, и да стъпя твърдо на отсрещния бряг, където да съм от полза на всички. И тук, на този бряг, аз разбрах, че за да бъда щастлив аз, както много точно е казал Хауптман, всички хора наоколо трябва да станат щастливи, а за това трябва да изчезнат болестите, експлоатацията и подлостта... Това ме доведе до съзнанието да стана комунист. Но то дойде много по-късно, когато бях вече стъпил твърдо на отсамния слънчев бряг. Това именно въпреки липсващите ми ръце ме прави щастлив. Ръцете?...

Грамофонът бе спрял. Той стана и постави друга плоча. В стихналото жилище се понесоха тъжните мечтателни звуци по недостигнатото щастие от Недовършената симфония на Франц Шуберт.

— Вглеждали ли сте се във вашите ръце, в ръцете на другите? Замисляли ли сте се не само колко трудно се живее без тях, но за тяхната велика, преобразяваща, ваятелска роля. Чрез тях именно човек е станал — Човек. С тях той не само се храни и обслужва, което може да се постигне и с краката. Аз например всяка сутрин сам се бръсна. Всяка сутрин.

— Навярно с електрическа самобръсначка?

— Не, защо. С обикновена, с ножче, което сам поставям на бръсначката, завинтвам я и се избръсвам с удоволствие. — И той се усмихна дяволито на моето изумление, като вперих поглед в безжизнените пластмасови протези, които се подаваха през ръкавите на дрехата му.

— Но това е опасно. Може да си порежете пръстите на краката и тогава...

— Изключено. Досега това не се е случвало нито веднъж и няма да се случи. Чувствителността на пръстите на краката ми е станала почти два пъти по-голяма от тази на хората с ръце. Въпрос на

усъвършенстване. Това може да постигне всеки, стига да има воля и търпение.

Слушах и си мислех за необикновената повест на неговия живот.

— Ще прием ли по едно кафе? Вие послушайте музика, а пък аз хей сега ще го приготвя в кухнята. Вярвам, че ще ви хареса, и тогава ще продължим разговора за ръцете. — И той спокойно и уверено излезе.

За първи път се вгледах в ръцете си с някакъв странен интерес и те изведнъж ми домиляха някак си особено. Нали тях бях протягал в детски дни за майчина прегръдка, нали с тях написах първите си наивни ученически стихове, първото си трепетно любовно писмо. С тези ръце, с неповторимо упоение бях галил първата си любима. С тях като словослагател бях редил ред след ред из мрачните частни печатници преди Девети септември 1944 година, за да изкарам препитанието си като студент в Юридическия факултет. С тези пръсти бях прелистил хиляди мъдри и пламенни страници, под чието въздействие се оформих като личност! С тези ръце на 14-годишна възраст прегърнах през Септемврийското въстание простреляния си баща... С тези същите пръсти после като студент пишех бунтовни позиви, които нощем разлепвахме по стените. С тези ръце, тръпнещи от радостно вълнение, поех в родилното отделение на болницата първата си рожба... С тези ръце създадох семейство, написах книги. С техните жестове и в разговор, и в лекции аз дооформях външно мислите и чувствата, които ме вълнуваха! Как бих могъл аз да живея без тях!...

В този миг Костя отвори с хълбок вратата и вкара в хола малка масичка за сервиране, която се движеше на колелца. Нахлу апетитният мирис на кафе. На масичката димяха две чашки. В две чинийки бяха изсипани маслени и шоколадови бисквити и бонбони.

— Заповядайте — подкани ме усмихнат моят любезен домакин с неизменната си добра и сърдечна усмивка, като ме гледаше все с тази неугасваща лека ироничност и тиха тъга в леко премрежените му очи.

Бях объркан и смутен. Пиех на бавни глътки ароматното кафе и наблюдавах своя събеседник, без да смея да подновя разговора за ръцете, спомняйки си, че в къщата на обесен не се говори за въже. Можех ли да заговоря за ръце пред този човек, който преди 22 години бе загубил своите?

— Вие, изглежда, не пушите?

— Не — усмихнах му се закачливо, — пушачите според мен са недостатъчно културни хора.

— Но и велики хора са пушели и пушат?

— На тях са позволени подобни дребни слабости, които те изкупват със своето величие, но за обикновения човек пушенето е порок, дребен наистина, но все пак порок.

— Аз рядко пуша и съвсем малко пия. Колкото да имам правото да кажа, че нищо човешко не ми е чуждо.

През това време телефонът в антрето настойчиво зазвъня. Костя стана и ми кимна с извинителна усмивка. През полуотворената врата се чуваше добре неговият разговор, който, ясно бе, той не искаше да скрива от своя гост.

Обзе ме любопитство: как ли разговаря прав до телефона този безрък човек? Не се реших обаче да задоволя любопитството си.

Костя влезе и притвори сръчно с крак вратата, озарен от щастлива и малко виновна усмивка.

— Моята приятелка е много настойчив човек. Иска винаги точно да знае кой е при мен. Обажда ми се от Алфатар. Там е млада учителка. Готви се да кандидатства в Юридическия факултет. При последните изпити не успя да постъпи. Иска обаче на всяка цена да ми стане колега.

Седна удобно в креслото и сръбна с наслада от изстиващото кафе.

— Въпреки лошото ви мнение за пушачите ще ми позволите да запаля една цигара, че то кафе без цигара някак си не върви, както твърдят страстните пушачи.

И като поднови сам разговора за красотата на ръцете, за тяхната изразителност и велико предназначение, взе пакетчето с луксозни цигари, стръска го ловко и захапа една от тях. И така, допивайки кафето си, той поднасяше от време на време цигарата до устата си и спокойно пушеше, леко примижал.

— Ръцете? Не се стеснявайте, за тях можете да разговаряте свободно с мен... Аз често се вглеждам, без това да забелязват моите събеседници, в техните ръце. По ръцете на човек може да се отгатне много нещо... Ръцете на трудовия човек са възгуби, потъмнели като дръжката на чук или брадва от дълга употреба. Те са открити, честни

ръце, лъхащи на земя, пот и човешка доброта. Ръцете на детето излъчват невинност и слънчева радост, а тези на майката сякаш шепнат молитва и неспокойни благопожелания за рожбата си. От тях се излъчва майчина нежност и топла закрила. В ръцете на интелигента съзирам мисъл и трепетно търсене отговора на великата загадка, наречена живот...

— А какво виждаш в ръцете на подсъдимите, които съдиш?

Костя замълча. Мълчах и аз и го наблюдавах. В позата му имаше спокойствие и уравновесеност, но дали наистина бяха окончателно постигнати, или това бе само едно овладяно с много усилия поведение? Не го ли гложди понякога отчаянието и завистта, мислех си аз, може ли да бъде сам пред себе си напълно откровен и да не се уплаши от цялата истина?...

— Още не съм ги проучил добре. Практиката ми е малка. Понякога съзирам в ръцете на някои подсъдими бездушие, душевно загрубяване, дори жестокост. Сякаш съзирах как стискат нож... Друг път ми се струва, че под присвитите им пръсти се спотайва лукавство, подлост, готовност на всичко, но най-често ми се струва, че от тях се излъчва нещастие. Та не е ли тежко нещастие в наше време да те изправят пред съда.

— Струва ми се, че ти просто поетизираш ръцете. В края на краищата те са необходими крайници, чието предназначение наред със самообслужването на техния собственик като биологическо цяло е да творят блага. И аз съм се вглеждал в ръцете на подсъдимите. Понякога ми се струваше, че ръцете на убиеца излъчват действително жестокост и миришат на кръв. Струва ми се обаче, че това е самовнушение. Все пак никога не бих поел такава ръка да се здрависам! Но има и убийци с фини ръце. Какво да се каже за тях? Веднъж наблюдавах какви изящни ръце имаше един подсъдим — това бяха ръце на цигулар или пианист, а той бе само един сръчен и дързък джебчия. А вглеждал ли си се в портретите на Лев Толстой, какви ръце има той? Това са грубите ръце на един обикновен руски мужик.

— А все пак не бихте ли ги целунали със страхопочитание и признателност?

— Е, да, защото това са ръце на Лев Толстой! Но в мавзолея на Червения площад в Москва съм наблюдавал ръцете на Ленин. Какви изящни ръце, излъчващи мъдростта на ума и великото човеколюбие на

огромното негово сърце, побрало грижите и обичта към всички отрудени и онеправдани хора по цялата наша планета. Това са ръце, напълно съответстващи на всестрания гениален интелект на техния притежател.

— И аз съм ги видял и завинаги ще нося в душата си спомена за тях! Какво не бих дал да видя също ръцете на Микеланджело, на Бетховен, на демоничния Паганини или на безсмъртния Пушкин! Не, не съм съгласен, че човешката ръка е само крайник. Чрез нея се излъчва нежност, обич и целебна сила. Нима не сте почувствали разлика между досега с бащината и майчината ръка? Никога не ще забравя дългите мъчителни дни на агония между живота и смъртта, когато лежах в болницата в Тутракан, разкъсван от невъобразими болки, как ми ставаше по-леко, когато мама поставяше длан на челото ми. Струваше ми се, че болката и страданието, безпомощността и детското ми отчаяние като някакъв болезнен ток се преливаха в ръката ѝ, преминаваха през майчината душа и изтичаха в пространството... Това беше болезнено блънуване, но аз често я молах:

— Мамо, сложи си ръката на челото ми! — Тя я слагаше, като ме гледаше със скръбен поглед, и тогава болката ставаше поносима, отчаянието по-меко. Ех, тези майки! Цялата красота и величие в света иде от майките!...

Колко мъжествена обич, колко нежност и страст са вложили поетите през вековете в прегръдката, която е немислима без ръце. Не, ръцете не са само „горните крайници на тялото“. Те си имат своя отделна красота, свой живот и не само човек като мен, който е лишен от тях, може да разбере тяхната прелест. Това са го разбрали и обикновените хора през вековете, затова целуват в знак на признателност или прошка ръка; по същата причина целуват в знак на уважение и обич, в знак на любов женската ръка; при раздяла с умрелия също целуват ръката му. Както виждате, бих могъл да напиша цяла ода за ръцете, макар че също човешки ръце са подпалвали клади, на които са изгаряли своите противници, отсичали са глави; ръце създадоха ада на Освиенцим, те запълниха с хиляди още дишащи невинни хора „Бабий Яр“, избиха милиони жени, деца и старци само защото населяваха великата Съветска страна; ръце хвърлиха атомната бомба над Нагасаки и Хирошима и избиха милиони невинни хора във Виетнам; човешки ръце избиват невинни хора в наши дни в Африка.

На каква жестокост и подлост не са способни ръцете! Но все пак ръцете са създавали и величието, и красотата, която и до наши дни, и през наше време кара човек да се чувства горд. Затова и въпреки всичко аз ги възпявам всеки ден. Знаете ли, понякога изпитвам болка в китките, болка в пръстите, макар че тъй отдавна съм лишен от целите си ръце. И тези измамни болки, които се раждат там някъде, в клетките на мозъчната кора, ми доставят неподозирана от никого мъчителна наслада.

Внезапна спазма стегна гърлото ми и почувствах колко фалшиви може би звучаха пред Костя моите усилия да лиша ръцете от онази своеобразна прелест, по която той копнее непрестанно с цялата си душа. Той почувства мъчителното ми смущение. Усмихна ми се съчувствено:

— Знаеш ли, въпреки това не мога да понасям да ме съжеляват. Това ме унижава, тъй като ме отделя от пълноценните хора. — И се пошегува: — Някой, за да изрази, че съм бил строг по наказателните дела, бил заявил, че не пожелава на никого „да попадне в моите ръце“?! Казах да му отвърнат да се пази „да не попадне в краката ми!“ Затова ми е така свидна всяка прегръдка, особено, разбира се, ме вълнува любовната прегръдка.

Тази искрена шеговитост ми помогна да преодолеем смущението си и ние преминахме неусетно на правосъдни теми...

Когато през нощта се връщах към хотела, бях все така очарован и объркан не само от придобитата с неимоверни усилия сръчност да се заменят липсващите ръце, но и от онова естествено самочувствие на пълноценен човек, от неговата неспокойна гражданска позиция, от неговата покоряваща човешка доброта и усет към чуждите страдания.

Не беше ли неговото естествено държане, което озаряваше живота му със самочувствието за сила и победа, за напълно осмислен въпреки ежедневните трудности и дори страдания живот, израз на победните чувства, които могат да се поставят под съмнение само от банална физиологична гледна точка. У него недъгът и силата се свързваха по начин, който сякаш се надсмиваше на общоприетото възприемане на болестта, на недъга като слабост, която води до снизходително и мрачно оцветяване на тяхното съществуване? Хора като Костя ни учат, както казва Томас Ман, да преразгледаме нашите представи за „болест“ и „здраве“, за отношението между болестта и

живота; те ни учат да бъдем предпазливи с понятието „болест“, пред което сме прекалено склонни да поставим биологически отрицателен знак! И не само биологически, а още по-лошо — социален отрицателен знак.

5.

Напиращото лято бушуваше със своята пищна зеленина, ведро небе и ласкаво усмихващо се слънце, с птичите песни и с онази живителна възбуда, която гони хлапаците към лудории и пакости, към стремглаво политане към мъжеството, храбростта и подвига. Малкото добруджанско село Подлес беше притихнало. Неговите обитатели работеха из кооперативните блокове. Напиращото лято не чакаше. Работа имаше за всички. Тук хлапаците не ги глезеха. След училище всеки поемаше с изгладнелия добитък към горските пасища или към градините и нивите, оставени за частно ползване. Така бе и този слънчев следобед. На стенния календар, който висеше в стаята на пълномощника, той бе означен с дата 12 юни 1954 година.

Гората в местността „Джубака“, на изток от селото, особено привличаше хлапаците със своята тъмнозелена тайнственост. Тук бе прохладно и имаше сочна трева за кравите. По небето, променяйки формите си, бавно чезнеха на юг леки пухкави облаци. Из въздуха се носеха и пъстроцветни пеперуди. Гукаха влюбени гълъби и жужаха насекоми. Щурци унесено свиреха своята протяжна еднообразна песен, без която е немислимо лятото. Някъде избухваше кръшен женски смях на копачки. Закачливо се обаждаше пѣдпѣдѣк.

На слънчевата поляна четирима хлапаци, опиянени от свежия горски въздух, наситен с аромата на лековити билки, се боричкаха и огласяха околността с волния си безгрижен смях и викове. Те не познаваха още грижата. Душите им бяха пълни с ведрината на летния ден, а младата им кръв ги тласкаше от лудория към лудория. Те се бореха, прескачаха и гонеха и сякаш им се искаше да литнат към ведрото небе. Между тях най-пъргаво, най-ловко и бързо беше едно тринадесетгодишно момче, средно на ръст, с тъмни коси и бяло лице, под чиято кожа избиваше здрава руменина. То се катереше ловко като катерица по дърветата. При сборичкването тръшна на тревата едно по-голямо от него момче и побягна, като се смееше предизвикателно. Поваленото момче скочи и го подгони. Неговият победител се втурна

стремглаво, като криволичеше измежду дърветата, и изведнъж се намери на края на гората. Тук започваше нива със слънчоглед. Пред него се мярна сивосинкавата мачта на електропровода. Той се стрелна ловко по напречните жезла нагоре, възбуден и весел. Преследвачът му, изненадан от тази дързост, се спря изведнъж и впи тревожен поглед в приятеля си, който продължаваше да се катери нагоре. Пред погледа му се мярна жълтата ламаринена табелка с надпис, пронизан от червената мълния. Момчето изтръпна и докато извика към своя още опиянен от дързостта си приятел, светна ослепителна няколкометрова дъга и въздухът се разтърси от съскащ гръм. Дръзкият катерач извика, смъртно поразен, и падна с неестествено протегнати напред ръце на рохкавия чернозем. Този хлапак беше Костя, най-малкият син на Стоил Велков. По високоговорителите в селото в този момент Радио София съобщаваше, че часът е седем и половина и започва предаването на новините.

Приятелят на Костя стоеше вцепенен. В следния миг го обзе ужас, като си помисли, че неподвижно лежащият там, върху смачканите слънчогледови стебла пред него, негов приятел, е вече мъртъв, и то по негова вина. Той нададе вик за помощ и хукна да бяга. Без да знае как, се озова на поляната, където само преди няколко минути така безгрижно се боричкаха. Останалите тук две момчета бяха чули гърмежа и отчаяния вик на Костя. Те стояха изумени и като зърнаха онемелия си приятел, пребледнял като смъртник, хукнаха и те да бягат, но после се спряха.

— Какво стана? Защо така силно изгърмя?

— Къде е Костя?

— Там... удари го високото напрежение. — И той посочи към издигащата се в лятната прозрачна синева далекопроводна мачта.

Тримата хлапаци се спогледаха, сепнати от обхваналото ги внезапно чувство на вина, и побягнаха обратно към слънчогледовата нива, над която се бе проточила на север провисналата дебела жица на далекопровода.

Разтревожени от светкавицата и гърмежа и последвалите ги викове, към мястото, където лежеше неподвижен Костя, похлупил очи в рохкавата черна пръст, дотичаха няколко жени и мъже, които прекопаваха царевицата на съседния блок. Обърнаха го леко по гръб. Момчето беше в безсъзнание. Цялата му риза бе обгорена, а голите му

ръце стърчаха безжизнено, целите почернели. Пръстите, почти овъглени, бяха конвулсивно свити. От носа и устата му сълзеше тъмна кръв.

Една от жените се приведе и долепи ухо до гърдите на неподвижния хлапак:

— Сърцето му едва бие, но е жив!

— Скоро каруцата, докарайте каруцата! Да го пренесем в здравната служба при лекарката.

Млад мъж хукна обратно към нивата, от която бяха дотичали.

Разтревожените жени, останали при пострадалия, заразпитваха приближилите се уплашени момчета как е станало нещастieto.

След малко запъхтените коне спряха с каруцата, в която каруцарят бе нахвърлял набързо прясно окосената трева. Вдигнаха внимателно и положиха на гръб неподвижното момче и каруцата пое за село.

Младата участъкова лекарка се уплаши и обърка, когато погледна овъглените ръце на момчето. Опита се да намери пулса, но като опарена дръпна ръката. Почернялата ръка на момчето беше вдървена и в нея не се чувстваше никакъв живот. След това положи длан на опушената му гръд и усети слабите удари на сърцето.

— Ако оживее, ще остане без ръце — промълвиха побледнелите ѝ устни. В своята кратковременна практика тя не бе имала подобен случай и напрягаше паметта си да съобрази каква медицинска помощ да окаже. За всеки случай направи му инжекция, за да укрепи сърдечната дейност.

Надойдоха няколко мъже от общината и кооперативния магазин.

Възрастен мъж извика:

— Какво чакате? Трябва да го заровим в земята, за да изтече от него токът, иначе ще умре момчето.

Свалиха го внимателно и го положиха в изринатия набързо трап, като го засипаха до гуша с пясък.

Момчето лежеше неподвижно в безсъзнание. Мнозина се просълзиха. Суетнята и тревогата нарастваха. Към групата посърнали хора се втурна стройна жена и изпищя. Това бе майката на Костя.

— Камиона, веднага докарайте камиона! — нареди лекарката. — Трябва да го откараме веднага в болницата в града.

След малко камионът, първият кооперативен камион в селото, вече пътуваше за града. Върху нахвърляната трева лежеше неподвижен Костя. До него бяха приседнали майка му, една от сестрите му и лекарката.

— Вода! Вода! — шепнеше едва чуто момчето, без да отваря очи.

— Не бива, не бива... Наквасете му само устните! — нареждаше обърканата лекарка. Майката бършеше устните и лицето му с мокра кърпа, вцепенена от сполетялата я така внезапно беда.

По едно време момчето повърна кръв.

Сестра му изплака. Лекарката го извърна по ребро и изми лицето му с треперещи ръце. Майката крепеше до гърдите си дамаджаната с вода и гледаше лекарката с помътен поглед, без да може да съобрази нищо...

Дежурният лекар в болницата веднага разпореди да пренесат момчето на едно от свободните легла. Когато разбра, че не му е давано да пие вода, той изруга гневно и веднага нареди да му дадат да пие колкото може повече, тъй като от тежкото изгаряне организмът е дехидриран.

Без да отваря очи, Костя пиеше с ненаситна жажда, като оставяше водата да се стича по гърдите му. Разпореденията на лекаря достигнаха до помътеното му съзнание като иззад някаква дебела стена.

Следващите дни за Костя се губеха в някаква задушавача мъгла. Действителността се преливаше в кошмарни сънища. Майка му дежуреше непрестанно край леглото. Неговото сякаш смалило се и неподвижно тяло причиняваше такава мъка, че й ставаше страшно. В ушите й започваше да бучи и като хапеше конвулсивно устни, тя едва се удържаше да не припадне.

От време на време Костя бълнуваше, като стенеше и стискаше челюсти.

В съставената история на заболяването под №847 от 12 юни 1954 г. на районната болница в Тутракан дежурният лекар е отразил точно и добросъвестно всичко при постъпването на пострадалия в болницата по спешност. Този лекар беше младият хирург д-р Обретенов.

В графата „клиническа диагноза“ е вписано ужасяващото *Electrocutio mani utrisque. Shoc*^[1].

В графата „обективно състояние“ същият е записал:

Момче на 13-годишна възраст, с правилно телосложение. Костна и мускулна система — правилно развити, подкожна тлъстина — средно изразена. Кожа — бледомургава, видими лигавици — бледи. Глава — правилно разположена, очи — халопирани и хлътнали, лицето покрито със студена пот. При огледа на горните крайници се вижда, че същите по цялото си протежение са поразени от електрически ток, неподвижни, втвърдени до раменните стави. В областта на китките изгарянето отговаря на степен до карбонизация^[2]. Пръстите на двете ръце са свити в лека флексия; в областта на раменните стави се виждат мехури, отговарящи на изгаряне III-IV степен. Гръдният кош правилен, симетричен, двете гръдни половици взимат еднакво участие при дишане. Дишането е изострено-бронхиално, чуват се множество хрипове — разпръснати. Корем под нивото на гръдния кош мек и неболезнен; черен дроб, далак не се палпират. Палпаторно (при пипане) в областта на пикочния мехур не се установяват изменения и болезненост, обаче урината е червеникава. Долни крайници — без особености. Общото състояние на детето е много тежко. Детето е в тежко шоково състояние. Пулсът едва се долавя, аритмичен. Сърце — с глухи сърдечни тонове, сърдечна дейност — неправилна, ускорена. Детето е дезориентирано за време и място, много трудно се влиза в контакт с него.

За този ден д-р Обретенов пише в личния си „Дневник на хирурга“.

12 юни 1954 г.

Обикновен болничен ден, без никакви особени произшествия. Към 20 часа обаче от амбулаторията се чу тревожен разговор, напрежение и безпокойство. Изтича дежурната сестра:

— Доктор Обретенов, много тежък случай!

Последвах я веднага. От присъстващите узнах, че пострадалият е бил поразен от електрически ток с високо напрежение. Момчето се намираше в „торпидна“ фаза на шок. Почти не стенеше. Отправил безсмислен поглед пред себе си. Напълно индиферентен към външния свят. Лицето бледо, чертите изопнати, челото в студена пот.

Дишането ускорено-повърхностно и непълно.

При опит да видя пораженията по лицето на момчето се изписа мимика на тежка болка. При най-малкото движение — на лицето се изписва силно страдание...

Срязахме дрехите и разкрих тялото: ужасна картина. Изгаряне на горните крайници от III степен. По ръцете силен оток без всякаква чувствителност и черни мехури, а на места до карбонизация. Пред мен се разкри трагичен случай, който не само ме развълнува, но и смуги. Хирургическият ми опит е твърде кратък, за да поема самостоятелно отговорност за съдбата на нещастното момче. Привлякох за консултация интерниста. Потърсих по телефона и д-р Тодоров, моя шеф и ръководител в окръжната болница в Русе., но не успях да се свържа с него, тъй като бил в операционната.

Картината налагаше цялото внимание да се съсредоточи върху тежкия шок, който можеше да предизвика смъртта на момчето.

Поразените крайници оставих на втори план. Направихме само стерилна превръзка и обездвижване.

Шоковото състояние обаче продължаваше със същата застрашителна сила. Прибягнах до кръвопреливане.

Минаха часове, докато можахме да установим известно слабо подобрене, но за късо време. Пострадалият отново изпадна в тежко състояние. Беше мъчително да се наблюдава как детският организъм трогателно се съпротивява на смъртта...

Още от самото начало си поставих задачата да се нормализира водният електролитен баланс в организма, да предотвратя масова инфекция, да копирам волевия синдром, който отначало усилваше шоковото състояние,

като се държи сметка за хемодинамичните разстройства и разстройство на нервната система.

Тежкото изгаряне е засегнало не само епидермиса и дермата, а също и лежащите под кожата тъкани — мускули и сухожилия, костите. Засегнатите тъкани бяха некротизирани (умъртвени) и подлежащи на елиминиране. Наред с локалните изменения на горните крайници налице са общи явления на изгарянето, дължащи се на биофизикохимически промени, засягащи целия организъм. Извършваха се промени при регулиращата роля на централната нервна система. Огромният приток от дразнения, които изхождат от нервните рецептори на изгорените участъци, предавайки се до главния мозък, предизвикаха в него огнища на парабиотични състояния, които от своя страна дават отражения на всички важни жизнени функции на организма.

Смуцението на сърдечната дейност от фибрилизация на сърдечния мускул и дихателна недостатъчност, от спазмите на кръвоносните съдове и бронхите се обуславя от вазомоторните и дихателни центрове в главния мозък, затормозен от шока, настъпил вследствие превъзбуждането му от поразените рецептори...

Денят мина тежко и напрегнато както за нас, така и за пострадалото момче. Наредих хирургическата сестра Марина Бонева да бди над него. И аз самият не се откъсвах от леглото му до излизането от шокото състояние. Уморително нощно бдение в непрестанна борба с тежкия шок. Незавидна лекарска участ. В това драматично единоборство със смъртта чувствах, че съм обзет от желание повече от всеки друг път да спася нещастното дете. А то, изглежда, притежава изключителен жизнен нагон. Засега това е моят най-важен съюзник!...

В допълнителния лист към история на заболяване № 847 на 13 юни 1954 г. е записано:

Нощта мина тежко. Детето бе неспокойно, будно. Влизането в контакт с него беше мъчно. Детето продължава да е в тежко шоково състояние.

А в графата „назначения“ са отбелязани предписаните лекарства. В дневника на д-р Обретенов на тази дата е записано:

Днес, 13 юни 1954 г. Съсипан съм от преумора и неспане. Състоянието на Костадинчо продължава да е тревожно. Шокът не е преодолян. Консултирах се с д-р Тодоров. Той ми „завидя“ от професионална гледна точка. На него през цялата му дългогодишна практика не се е паднал подобен, интересен от хирургическа гледна точка случай. Одобри напълно предприетото от мен лечение. Препоръча неотлъчно да се наблюдава болният и се поддържа борбата с шоковото състояние и едва след неговото преодоляване да се премине към временно консервативно лечение. Според него прибързаната хирургическа интервенция е опасна. Аз също смятам, че трябва да се изчака, докато укрепне организъмът...

На 14 юни 1954 г. в допълнителния лист е вписано:

Общото състояние — леко подобрено. Болният дава данни за излизане от шоковото състояние — говори, пие вода, оплаква се от божи в раменете. Дисталните части на крайниците не ги усеща. Сърдечната дейност продължава да е аритмична. Тонове глуховати. Уринира кървава урина. Преки данни за фрактура (пукване) на таза не се долавят.

В дневника си на тази дата д-р Обретенов пише:

Състоянието на Костадинчо става обнадеждаващо. Шоковото състояние е преодоляно. Преодоляна ли е обаче смъртта? Не е ли възможна изненада? Уринирането на кръв ме плаши. Разчитам на пеницилина. Горкото момче, то е още дете, а е заставено да понася нечовешки страдания. Майка му е вцепенена от мъка и отчаяние. Все повече нараства у мен желанието да направя невъзможното, но да спася детето. А после? Очаква го безнадеждният живот на тежък инвалид! Но лекарят? Той е длъжен да спаси живота! Длъжен е до последната секунда да се бори за него. Задължава го лекарският дълг, задължава го лекарската клетва, задължава го самият живот!

В допълнителния лист на 15,16 и 17 юни в графата „протичане на болестта“ е вписано:

Същото състояние (status idem), „без промяна“.

На 18 юни обаче е записано:

Ръцете започват да некротизират^[3]. Костите започват да се оголват.

Д-р Обретенов пише на 18 юни в своя дневник:

Сега трябва да се справим не с шоковото състояние на Костадинчо, а с всички онези усложнения, които могат да настъпят от тежкото изгаряне. Прибягнах до противотетаничен серум, за да предпазя организма от обща инфекция. Безпокои ме интоксикацията от изгорените тъкани. Проявяват се септични състояния. Момчето е отпаднало, без апетит и изпада в психопатично състояние.

За известно време става неадекватен, като не може да се ориентира по място, време и събития. Некротизираните и силно напукани тъкани започват да се разлагат и да миришат тежко. Продължавам превръзките с мехлема на Вишневски, но не помага. Непрестанно наблюдавам пълзящата некроза, за да установя демаркацията на тъканите, т.е. докъде ще спре некротизацията, за да определя мястото на ампутацията, която е неизбежна в подобни случаи. Горкото момче! Ще остане завинаги без ръце. Все повече изпитвам към него истински бащински чувства.

В следващите дни вписванията в допълнителния лист са идентични: „също състояние, без промени“.

На 1 юли обаче е отбелязано:

Ръцете до главичката на хумеруса некротизират, костта оголена.

През тези дни в дневника на д-р Обретенов не е отбелязано нищо. Едва на 30 юни той пише:

Демаркационната линия на некротизираната тъкан^[4] е ясно очертана. Костадинчо, макар и със значително подобро състояние, продължава да поддържа септична температура, резултат от непрекъснатата интоксикация на организма. Намирам, че е настъпил моментът за ампутация и на двете ръце.

Проведох консулт с двамата интернисти, които уведомих за намерението ми да предприема операцията. Напомних им, че ще ми се наложи да работя в зона с магистрални кръвоносни съдове и важни нерви. С други думи, че ще работя в много шокогенна зона, а това налага да се преоцени състоянието на сърдечната дейност и видът

на упойката, която следва да се приложи, като се има предвид все още тежкото състояние на болния. След внимателен преглед на болния и като се взеха предвид резултатите от изследванията, комисията реши да предприеме ампутацията като животоспасяваща, при обща етерна анестезия (упойка) със съответна предоперативна реанимация, разбира се, с известен повишен риск за живота на болния.

През цялото това време Костя лежеше неподвижно, обхванат от огъня на непоносими страдания.

Майка му, облечена в болнична престилка, бдеше неотлъчно до леглото му. Хирургическата сестра Марина често се застояваше при него. През мътилката на сълзите тя гледаше с безкрайна жалост нещастното момче и едва намираще сили да му направи следващата превръзка.

През пролуките на пълното съзнание, които започнаха да се увеличават, Костя притихваше, спираше тъжен поглед на майка си и се опитваше да ѝ се усмихне. Искаше му се да ѝ се извини за извършената лудория, с която сега ѝ причиняваше толкова мъка.

Майчиното сърце не можеше да понася повече тези нечовешки страдания. Простичката жена разбираше добре, че след тях идваше за цял живот смазващата инвалидност, която ще лиши от радост и човешко щастие детето ѝ. И тогава майчината обич прерастваше в суровост и майката призоваваше бога да спаси чедото ѝ от безсмислените страдания и безнадеждната участ, която го очакваше.

— Господи! Смили се над него, прекрати мъките му. Прибери го, господи, при себе си... Стига, господи! — И поглеждаше с изплаканите си очи към бездънното лятно небе.

Костя не чуваше жестоките ѝ молитви. Постепенно гангрената взимаше все по-тежка форма. Адски болки го измъчваха и той често се губеше в мъглата на безсъзнанието.

На двадесетия ден хирургът извика майката в кабинета си и ѝ съобщи без всякаква подготовка:

— Ще трябва да се отрежат ръцете на момчето... и то до раменете. Иначе настъпилата гангрена, която не можахме да

предотвратим и не можем да спрем, неизбежно ще доведе до смърт. Най-късно след една седмица. Необходимо ни е вашето съгласие.

Майката гледаше хирурга, неспособна да мисли нищо. Той беше човек на около 35 години, много мургав, с широко чело, което придаваше на лицето му триъгълна форма. Косата и мустаците му бяха черни, а очите тъмнокафяви. Те бяха добри очи, в които се таеше обикновена човешка мъка. Говореше малко въздрезгаво, но сърдечно, по народному. Тя виждаше с какво старание се грижеше той за момчето. Той направи навярно всичко, което можеше да се направи, но ето на докъде се стигна...

Излезе от кабинета му, олюлявайки се, без да промълви нито дума. Навън чакаше мрачен като самата мъка бащата:

— Ще ги режат... — едва намери сили да проговори.

Брадясалият мъж я гледаше, смазан от мъка. Той съзнаваше с практичния си селски ум какво значи за един момък да остане без ръце. Та селският труженик от паметивека е изтръгвал от земята съществуването си именно с ръцете!...

Майката мълчеше, мълчеше и бащата. После тя стана:

— Ела, трябва да дадем съгласие, иначе ще умре... докторът чака. — И плахо като сянка се отправя към кабинета на хирурга, който пушеше мрачен и вече мислеше за неизбежната ампутация. Бащата я следваше безмълвен, притиснал мъката в коравата си селска душа...

На 2 юли 1954 г. в допълнителния лист е вписано лаконично: „Amputatio brahii manū utrisque.“^[5]

В своя дневник от тази дата д-р Обретенов пише неспокойно:

Днес в 9 часа Костадинчо бе внесен в операционната зала на болницата. В екипа влизаха двама интернисти, сестра Маринка Бонева и аз, надлежно облечени. Въпреки своята младост тази сестра проявява добра подготовка и съобразителност. Всички необходими инструменти, посочени от мен, надлежно стерилизирани, бяха на местата си: кохери, пеани, тирмета, ножици, скалпели, люери, костен трион, игли, конци, спринцовки и др. Налице бе и необходимият мек стерилен материал като марли, микулич-компреси, стерилни чаршафи, ленти.

В операционната бе необикновено тихо. Когато сестрата ми поставяше гумените ръкавици, забелязах Костадинчо в дълбок наркотичен сън. Над лицето му стоеше апаратът на Омбрадан, прикрепян от наркотизатора. Не можех да разгледам чертите на Костадин, но онова, което видях, все пак ще запомня за цял живот. Нежно детско лице, притворени очи и дълбоко хлътнали страни. Върху лицето му личаха умората и следите от вътрешна болка. В момента единствена моя задача бе да нахвърлям в паметта си един възможно най-реален план за бързи действия, изисквани от характера на самата операция. Наредих на сестрата със спокоен тон бързо да се покрие целият ляв горен крайник, включително и брахиума, с един чаршаф, а тялото с друг частично. Оперативното поле се почисти с йод-бензин, спирт, йод. Личеше ясно демаркационната линия и част от здравите тъкани. Проникнах със скалпела в аксиларната гънка, където по остър, отчасти и тъп начин отпрепарирах магистралните съдове на ръката, а артерия и вена брахиалис се лигираха високо между двойни дебели лигатури и се прерязаха. Направи се необходимата обработка на нервите нервус медианес и нервус улнарис, които се хванаха с тирпс и се издърпаха, след което се лигираха и прерязаха. С циркулярен разрез се прерязаха мускулите в близост до демаркационната линия. Последваха единични свободни лигатури поради умерено кървене, след което бяха срязани меките тъкани до самата кост, като се издърпаха нагоре и надолу със стерилни ленти, съответно бе прерязан и периостът, като се обработи с кюрета. Разкри се вече самата кост, която прерязах циркулярно с костния трион до самата главичка на раменната кост, т.е. близо до раменната става. Загладих костните ръбове с пила. Ампутацията бе извършена по гилотинния начин. Раневите ръбове се прибираха с 2–3 кожни шева, като се постави в раната марлен дренаж. Раната бе покрита богато с влажна превръзка със солуциориваноли, над която се постави суха стерилна превръзка.

Като се убедихме, че състоянието на Костадинчо не вдъхва опасност, пристъпихме и към ампутацията на дясната ръка на същото равнище (ниво), със същата техника, която протече гладко, без инцидент.

Със съдействието на тримата ни лекари Костадин бе свален от операционната маса и поставен на болничното легло. Наблюдавахме го до пълното му излизане от упойката и отминаване на всяка опасност.

-
- [1] Електрическо обгаряне на двете ръце. Шок. ↑
 - [2] Овъгляване. ↑
 - [3] Загниват. ↑
 - [4] Граничната линия на умъртвената тъкан. ↑
 - [5] Отрязване на двете ръце до раменете. ↑

6.

Февруари 1955 г. се показва мек. Още към средата на месеца само из трапищата и северните склонове на долчинките остана да се белее едрозърнест мръсен сняг. Измършавели гарвани ровеха из зеленеещите се есенници и възбудено грачеха. Неспokoйни синигерчета сновяха любопитно из храстите със синкаво-жълтите си жилетки и предусещайки задаващата се пролет, закачливо цвъртяха. Чучулиги ровеха разпиляната слама при кооперативния овчарник и подплашени от дебнещата ги котка, политваха към оловносивото небе, по което бавно плаваха натежали от влага кълбести облаци. В овчарника тъжно блееха отделените агнета.

По високоговорителите се носеше утринен концерт на Радио Букурещ.

Училищният звънец удари и в двора се изсипаха към петдесет ученици от четирите слети класове на основното училище.

Възбудени от пристъпящата предпролет и пламналия пубертет, хлапаците лудуваха, зажаднели за простор. Някакъв неосъзнат трепет и неизпитвано досега влечение хвърляше във весели предизвикателни сблъсквания момчетата срещу момичетата, които ги блъскаха с юмруци и пищяха, заливайки се в смях. Само едно четиринадесетгодишно момче, притихнало и самотно, стоеше встрани и ги наблюдаваше със завистлива печална усмивка. Празните ръкави на домашно изплетената дебела вълнена жилетка висяха мрачно неподвижни от двете страни на хълбоците му. То също изпитваше неудържимото влечение да се гмурне в това радостно-неспокойно възбуждане, което светеше в блесналите погледи и ехтеше в звънливия смях, но за това бяха нужни ръце. Момчето обаче нямаше ръце. То още не искаше да свикне с тази мисъл и така му се искаше да дръпне нечий плитки, да метне чевръсто на влажната черна земя някое от момчетата. Ето Павел например, който с поруменели от боричкане и възбуда бузи се спира пред него. Те са съседи и дружат от деца. Зад него дотичва

запъхтяна русокосата му братовчедка с дълги плитки и го блъска с двата си юмука в гърба. Павел се смее, но стои.

Безръкият му приятел също се смее:

— Защо не ѝ издърпаш плитките, за да те остави на мира.

Момичето се спира и му подхвърля иронично с оная неосъзната жестокост, която е присъща на тяхната възраст:

— Защо не ги дръпнеш ти? Я се виж какъв си!

Безръкото момче трепна, като че ли му бяха ударили плесница, и притаи мрачно дъх.

Звънецът прекъсна разгорещеното възбуждение и всички се спуснаха към класната стая.

Скоро в двора съвсем утихна. Костя изгледа училището, което по-рано му беше така мило и в което беше най-силният ученик по математика, и с наведена глава тръгна към дома си. Другарите му бяха вече в седми клас, а той поради нещастията не бе довършил шести. Нямахше бележка по история и сега го бяха допуснали на изпит като частен ученик, затова посещаваше класа.

В къщи нямаше никого. Домът изглеждаше пуст и печален. Уморените стени на старата къща немееха. Той обходи двете стаи и се поспря в кухнята. Почувствува глад. В долапа имаше и хляб, и сирене, и мляко, но как да се нахрани? Хранеше го обикновено майка му или по-голямата му сестра Петрана, която още не беше омъжена и живееше при тях.

Спря се при долапа и с крак едва успя да го отвори. На една от лавиците, увит в домашнотъкан пешкир, дъхаше примамливо пресният хляб. Той пъхна глава, разви хляба с устни и си отхапа голям зальк. Докато дъвчеше и се готвеше по същия начин да отхапе и сирене, погледна към двора. Там неговият любим Шаро гложгаше някаква кост, притискайки я здраво с предните си лапи. Изведнъж залькът му преседна от болезнена спазма в гърлото. Очите му се премрежиха от сълзи.

— И кучето, и то може да се нахрани само̀, а той! Все някой трябва да го храни. И докога? Погледна празните си ръкави и в тая минута проумя завинаги целия ужас от загубата на ръцете. Той вече никога няма да може да ги протегне към никого и към нищо. Той е инвалид, пълен инвалид, тежест на близките, излишен в живота. В такива минути юношите възмъжават с години. Той си спомни, че в

общината прислужваше инвалид без дясна ръка, откъсната от шрапнел през Отечествената война. Към него всички се отнасяха с нескривано снизхождение, а нерядко зад гърба му и с пренебрежение. Неведнъж Костя си бе вглеждал в празния му ръкав, който се люшкеше мрачно като пречупено крило на ранена птица, и тръпнеше от съчувствие. Но и този човек имаше поне една ръка, с която се самообслужваше и изкарваше препитанието си.

Костя излезе на двора и се загледа в тежките облаци, които на тъмни, причудливи валма се носеха на юг.

Някакъв безумен смут напираше в душата му и го тласкаше да се гмурне в тъмната бездна на облаците и да изчезне в студената им мрачина. Тогава изведнъж си спомни за Високата канара в гористата местност „Ири Хисар“. Колко пъти се бяха катерили по нея и надничайки от върха ѝ към зъбестите камъни в подножието ѝ, спотаили се злоещо в сенчестата ѝ мрачина, тръпнеха от тайнствената сила, която ги теглеше надолу.

Колко често по-късно щеше да се връща притихнал край жаравата на спомените, към часовете, преживени в тишината на висините между небето, вятъра самотата и сълзите.

През тази съдбовна пролет там често ще го виждат съселяните му, приседнал неподвижно, сякаш сраснал се с върха на скалата и впил поглед в примамващата бездна, заслушан в шепота на отчаянието. Хората ще извържат глави и ще въздишат съчувствено в своята безпомощност да му помогнат.

Там за първи път, ще разказва той години след това, опознах горчилката и мъдростта на самотните размисли и се разделих завинаги с щастливото лекомислие на детството. Там за първи път ме овладяха размисли за живота и смъртта. Дотогава аз се носех на крилете на юношеската безгрижност и под моя лъчист полет се мяркаха само радостни усмивки, стоплената от родителската обич уютност на скромния бащин дом и бъдещето, което розовееше в далечината. Тогава мечтаех да стана тракторист или летец.

За нещастията и страданията бях само слушал и чел в книгите, а за смисъла на живота и смъртта не бях се никога замислял... Какво можех да зная за смъртта, когато не знаех нищо за живота, който изпълваше така властно всяка частица на осакатеното ми тяло.

Сега зная, че човек няма избор, той трябва да бъде само човек, каквито и изпитания да му постави на пътя съдбата.

Баща ми ме утешаваше:

— Моят баща ме учеше да не се отделям от хората. Самотният човек е като дърво извън гората. Него го шибат всички зли ветрове и кой откъдето мине, изпробва брадвата си на него. Затова дръж се поблизо до хората, сине, и не се отчайвай.

Една нощ, впил трескавия си поглед в тъмнината, слушам, майка ми плаче в съседната стая. Баща ми я мъмри.

— Стига си го оплаквала, нали е живо момчето, така му е било писано — да се мъчи. Докато сме живи, няма да пропадне.

— А като умрем? Ето, ние стареем вече.

— Има братя и сестри, няма да го изоставят, кръвта вода не става!

— Ако отиде при брат, на снахата ще е тежко и криво да се грижи за него. Тя си има свои деца, свои грижи. Ако отиде при сестра — на зетя ще е тежко и криво. На всички ще бъде тежест и сам никога радост не ще познае.

— И сам радост не ще познае... и сам радост не ще познае, дълго ми шепнеше тъмнината, а как да живея без радост, като дотогава животът за мен беше само радост! После се оказа, че животът не е нито зрелище, нито празник... Мрачното и безнадеждно бъдеще ме подтикваше да се измъкна от този живот и безкрайните унижения и страдания, на които той ме обричаше, и макар че всяка нощ решавах на сутринта да се хвърля от Високата канара, все не ми достигаха сили. Дори една нощ реших да не отлагам. Станах и както си бях разсъблечен, тихо се измъкнах навън. Селото спеше. Нито петли, нито кучета се обаждаха. Никъде не се виждаше светлинка. Пролетната нощ дишаше тишина и тайнственост. Аз вървях бързо и се опитвах по-скоро да стигна до скалата, без да мисля. От очите ми се стичаха сълзи, които премрежваха погледа ми. Не можех да ги отрия и само примигвах. Спях се, политах и бързах. Познавах добре пътеката, която призрачно се светлееше в нощта и сякаш бягаше пред мен, за да ме изпревари при скалата. Когато наближих на около половин километър, чух, че изпраща съчка и някой се изкашля. В тъмнината съзрях човешки силует и замрях в уплаха. Той също се спря.

— Кой е там? — чух дрезгав мъжки неспокоен глас.

Гърлото ми, стегнато в спазма, не позволяваше да се обадя.

— Кой там? Ще стрелям — заканително извика мъжът отсреща...

— Аз съм, Костадин, на Стоил Велков момчето...

Мъжът се приближи предпазливо. Беше общинският еднорък прислужник и куриер бай Найден.

— Костадине, къде по това време, чедо? — и той положи бащински ръка на рамото ми. — Да не си тръгнал пак към Високата канара? Не бива, чедо! Хайде да се прибираме. Аз закъснях в града, пък не ми се искаше там да преспивам, гледам, времето хубаво, рекох си — ще се прибера. Изкара ми акъла, викам си: какво е това привидение...

Плачех мълчаливо, свел глава към гърдите му. Той ме прегърна и поведе обратно към село:

— Ти си млад. Имаш родители, братя, сестри — има кой да се грижи за теб, пък и хората не ще те оставят без подкрепа. Не ги гледай, че са такива, че понякога дрънкат и се кавгосват, хората са добри, добри са нашите хора, пък сега имаме народна власт, тя няма да позволи да пропаднеш, няма, това запомни от мен!

Той извади цигари и заплака, захапа цигара, след това щракна с едната си ръка запалката и запали. Вдъхна дълбоко няколко пъти, въздъхна и продължи:

— Когато се върнах от Отечествената война, бях вече без една ръка. Баща ми и майка ми оболели. Двете ми сестри бяха женени, дечурлига им се навъдили. А къщата ни, стара бедняшка къща, едва се крепи. Накъде, мисля си, Найдене? През войната знаеше защо се сражаваш и защо умираш, а тук? Всички влезли в кооперативното стопанство, а там трудовият — по-малко от лев. Такива бяха тогава годините — нямаше добитък, нямаше машини, нямаше семена. Назначиха ме пазач в стопанството, получих и инвалидна пенсия. А после стопанството гътна старата ни къща и ми направи нова. Ожених се, две дечица си имам, какво? Живея си наред с всички хора, равен с всички! А ти, гледам, все те тегли към Високата канара. Какво мислиш, че мен не ми е идвало някоя нощ да захая цевта на пушката и да си тегля куршума в ония сиромашки и грижовни години? Ама си казвам: не бъди щурав, Найдене! От това по-лесно няма — зажимваш и готово, а хората после ще те корят: слабак излезе, пъзльо, за нищо се затри! Ти

това от мен да го знаеш — що са дни, все са напред. Ти трябва да учиш, сега са нужни учени хора. Изучи агрономство и ела в нашето текезесе — на ръце ще те носим!...

Така стигнахме до село. Прибрах се тихичко и легнах. За сетен път разбрах, че всички хора предпочитат живота, отколкото смъртта, каквато и да е тежка мъката им. После узнах, че именно затова Езоп бил възкликнал: „Живот! Как може да се излезе от теб, без да се мине през смъртта?“...

Лежах в тъмнината на притихналата къща. Край огнището засвири събудилият се щурец. Пред погледа ми се мяркаха несвързано спомени и картини от селския живот, от живота в града. Изведнъж пред мен се откри хълмистото поле край селото, тържествуващо с всяко радостно раззеленило се дърво, с всеки храст и всяко стръкче пшеница или трева, окъпани от благославящото ги слънце, приветствани от песните на влюбените славеи и чучулигите, литнали в прозрачната синева на летния ден. Аз съм извел на паша конете на вуйчо ми — два коня и една алеста кобила. Тя беше най-бързата, но и най-капризната, хапеше и не позволяваше да я яздят. Аз я примамвах със сочна трева и докато тя лакомо я налапваше, намъквах сръчно юздата на главата ѝ и я придърпвах силно. После се мятах на лъскавия ѝ гръб и отпусках юздите. Тя се понасяше към хълмовете с всички сили. Привеждах глава в гривата и притисках с босите си пети хълбоците ѝ. В ушите ми весело свиреше вятърът и аз, опиянен от вихъра и радостта, виках с цяло гърло:

— Е-хей-и-и!... — И ми се струваше, че летя по-бързо дори от птиците. Така съм и заспал призори.

На другата сутрин мъката отново ме поведе към Високата канара. Когато се изкачих горе и огледах от високо околността, видях далече, далече как някъде на север пасяха мирно крави и коне. От тях се отдели млад ездач, препусна из полето и се скри зад хълмовете.

Седнал приведен напред, аз гледах в зелената далечина. Сега знаех, че не ще мога да препусна на кон и в ушите ми да шепне възбуждащо вятърът. Никога! Свеждах насълзен поглед надолу в озъбилите се зловещо камънаци. Струваше ми се, че съзирам там смъртта като грамаден череп, който ми се хили гадно, предусетил, че съм се отправил към нея. И се дръпнах назад ужасен. Тогава вдигнах поглед към спокойното небе, където възбудено кръстосваха лястовици,

а горе, високо-високо, се рееше плавно волен сокол. И мисълта ми отново се насочваше към живота.

Ах, живот, живот! В тези именно безутешни дни ти ме поведе по нови пътища. А новият ми живот започна след излизането ми от болницата...

7.

Болницата. Повече от половин година, която изглеждаше безкрайна, прекара той из болници. Колко болки, колко страдания изтърпя и колко човешка загриженост и съчувствие срещна там. Той видя как упорито се бореха лекарите със смъртта, какви чудеса вършеха хирурзите и как въпреки всичките им усилия смъртта побеждаваше понякога. На втория месец от постъпването в болницата в Тутракан, когато беше вече в съзнание и започна да приема храна, докараха един тракторист, който се бе обърнал с трактора си в някаква долчинка. Беше в безсъзнание и веднага го оперираха. Операцията продължи шест часа. Когато го върнаха в стаята, беше пожълтял като смъртник и само хъркаше. Така прекара цели три дни, през които лекарят и сестрата не се отделиха от леглото му. На четвъртия ден дойде в съзнание. Позна жена си, която, облечена в болнична престилка, неотлъчно седеше край леглото му. Трактористът беше само на 30 години. Усмиваше се, печално примирен, на младата си жена и я гледаше с трескави очи, без да може да отмести поглед от нея. Сякаш сега откриваше колко е хубава и колко му е свидна. Прошепна ѝ, че му е по-леко, и я попита как са децата. Имали две деца, и двете момченца — едното на седем, а другото на пет години. Поиска да ги види. Доведоха децата. Те гледаха уплашено пребледнелия си баща, целият омотан в бинтове. Майка им ги накара да го целунат. Приблжиха се плахо едно след друго, тя ги приповдигаше и целунаха безмълвни баща си по брадясалите му скули. После се прилепиха жално до просълзената си майка и не сваляха разширените си от страх и мъка очи от баща си.

През нощта трактористът умря. Костя се бе унесъл в болезнена дрямка. Раните все не заздравяваха и не му даваха покой с изгарящата си болка, която не му позволяваше нито да заспи дълбоко, нито да си откъдне. Изведнъж се сепна от плача на жената на тракториста. Когато отвори очи, той я видя коленичила до леглото му, прихлупила лице в коравата бледа длан на мъжа си, и неудържимо ридаше. Болните от

другите легла също плачеха, като мълчаливо триеха сълзите си с длан. Някой беше позвънил. Дотича разтревожен дежурният лекар, съпроводен от сестрата. Провери пулса, преслуша сърцето, обърна клепките му и надникна в безжизнените му очи. След това, мрачен и тежко уморен, прегърна жената през раменете и я изведе навън. Шест часа той се беше борил за живота на тракториста. Сега се чувстваше сломен и победен от смъртта.

След малко дойдоха двама санитаря с носилка. Положиха на нея починалия, покриха го цял с един чаршаф и го изнесоха.

Едва след втория месец Костя започна да слиза от кревата и прикрепян от майка си, започна да възстановява ходенето. Отначало му се виеше свят, краката не се подчиняваха. Обичаше да седи на пейката под старата липа и притворил очи, да слуша шума, който се носеше наоколо. В този многолик шум той усещаше как тупти животът за разлика от смъртта, която си представяше там, долу, под земята, като вечен мрак, вечна тишина и неподвижност. Дишаше с наслаждение свежия летен въздух и усещаше как цялото му същество се стреми към живота, към хората с техните радости и скърби. Тук, в болницата, той за първи път разбра колко нещастия и колко страдания имаше в живота. Тук идваха осакатени при различни злополуки, болни от различни болести, понякога безнадеждно болни. И всеки се стремеше с всички сили към живота, особено безнадеждно обречените.

Бавно и мъчително зарастаха раните. При превръзките въпреки забраната на лекаря той извърещаше глава и гледаше кървящите рани при шевовете, изтичащата през дренажа слюз и кръв, а понякога и гной. Почистването на раните и тяхната обработка го измъчваха до премаляване. Всяко полъхване на въздуха върху кървящите рани му причиняваше болка, като че ли го близваше пламък. Понякога му приляваше от това, но той хапеше устни до кръв и не викаше, само глухо стенеше. Това му спечели сред болничния персонал името на храбро момче с мъжка издръжливост, но само той си знаеше как адски болеше и как му се искаше да закрепци с цяло гърло.

Към края на третия месец в болницата навърши 14 години. Храната и разходките възстановяваха постепенно силите му, затова лекарите отстраниха майка му. Отначало се изплаши. Как ще живее без помощта на майка си? Сред чужди и непознати хора, сред страдащи и безпомощни като него?

И тук именно той отново се срещна с човешката доброта и отзивчивост, които завинаги щяха да стоплят душата му. Той щеше често да повтаря по-късно като съдия думите на Виктор Юго: „В този свят има едно нещо, пред което сме длъжни да се преклоним — гения, и едно нещо, пред което трябва да паднем на колена — добротата!“

Незарастващите рани наложиха да го преместят в околната болница в Русе.

В голямата болница, където имаше повече болни и повече хора, които се грижеха за тяхното оздравяване, имаше едновременно и повече страдания, и по-сложни взаимоотношения. Той срещна тук толкова човешка отзивчивост и доброта, че за цял живот щяха да го стимулират и да го правят устойчив пред отчаянието и злината. Защото само онзи, който може да обича горещо доброто, е способен от цялата си душа непримиримо да ненавижда злото.

Първият човек, който го приласка още от самото начало и го обгради с майчини грижи, бе медицинската сестра Данка, която обслужваше тяхното отделение. Тази мила тридесетгодишна жена с две деца проявяваше удивителен усет не само към обикновените физически страдания на болните, но и към тяхното душевно състояние. В тези дни Костя още не бе изживял тежката психологическа травма от сполетялата го беда и в душата му се таеше нарастващият смут, че занапред го очаква само безрадостен живот на пълен инвалид. Сестра Данка със своята сърдечна отзивчивост веднага откри този смут у момчето още през първите дни от настаняването му в тяхното хирургическо отделение. Тя го съзираше в онази тиха тъга, която са таеше в хубавите му тъмнокафяви очи, в сдържаността, в скръбния му и завистлив поглед, който често впиваше в ръцете на здрависващите се. Тя съзираше, че неговата свенливост открива пътя към самотата.

Момчето често седеше вечер безмълвно на леглото и се вслушваше в тайнствения шепот, който нахлуваше през отворения прозорец и му напомняше за големия град. То си представяше в тези часове как здравите и пълноценни хора сега се забавляваха или спяха спокойно след радостния си труд. Тогава в наранената му душа се надигаше завист към всички, които с шепите на здравите си ръце гребяха ненаситно от радостите на живота.

Случваше се, че през нощните дежурства сестра Данка го заварваше седнал така и унесен в нерадостните си мисли, той дори не я забелязваше. Тогава тя се приближаваше до леглото му и ласкаво го погалваше по косата.

— Защо не спиш? — шепнеше тя. — Нарушаваш болничния ред.

— Не ми се спи, сестра. Пък едни хъркат, други стенат... И мъката не ми дава покой. Защо ме лекуват? Кому съм нужен? Дайте ми повече от приспивателното, че да не се събудя никога вече!...

Сестрата го оставяше за малко и обикаляше легло след легло в стаята. На едного от болните оправяше завивката, на други възглавницата, на трети даваше вода или лекарство според разписанието и отново се връщаше при момчето.

— Ела да си поговорим, щом не ти се спи. — И тя го отвеждаше в дежурната стая. Там беше светло, чисто и тихо. През отворения прозорец се лее сънен шепот заедно с ароматната прохлада, лъхаща от градината. Долу някъде, по измъчените води на Дунава, лъхтеше ритмично влекач, помъкнал след себе си верига от шлепове, а на пристанището и корабостроителницата скърцаха тежки кранове. Сестрата настаняваше удобно своя гост в старото плетено кресло, като подпъхваше зад гърба му възглавница, а сама уморено се присвиваше на леглото, без да сваля топлите си очи от него.

В тези нощни часове, когато цялата болница притихваше, Костя разкри постепенно пред сестрата всички свои сложни преживявания на смут, мъка, отчаяние и надежди.

Сестрата слушаше съсредоточено момчето и го оставяше да изплаче мъката, набрала се в душата му, както влагата в облак, без да му се натрапва със своето съчувствие и съвети. Тя разбираше, че у него трябва да се възвърне вярата в живота, да се укрепи разколебаната му обич към хората и повеждаше разговор за човешките страдания и радостта от тяхното преодоляване.

След такива разговори момчето се успокояваше, някаква неясна, но окриляща надежда стопляше душата му и приглушаваше отчаянието. Ставаше му по-леко и то заспиваше дълбоко целебен сън.

В деня на празника Девети септември, когато над града се носеше музика, песни и многохилядна възбудена глъч, сестра Данка посети Костя с мъжа си и двете си деца — момиче в трети клас и седемгодишно момче.

Костя бе изненадан и се смути много. Момичето му поднесе голям букет от цветя, отгледани в тяхната домашна градина, а мъжът голям плик с круши. Сестра Данка бе приготвила домашни курабии. Постла една салфетка на шкафчето и ги изсипа върху нея, за да може да се угощава сам.

Когато си отидоха, той ги изпрати до портала и стоя там, докато изчезнаха зад ъгъла, където му махнаха усмихнати с ръка.

След десетина дни, един свободен от дежурство неделен ден, сестра Данка заведе Костя у тях на гости. На обед го настани до себе си и докато се угощаваше сама, съвсем непринудено хранеше и него. Той се почувства неусетно сред тези мили хора, така прости и естествени в своите обноски, като сред свои и разбра, че не само кръвното родство и взаимните интереси могат да заставят хората да се чувстват близки. Това бяха човешката доброта и душевно благородство. И без да усети, започна да се обръща към нея с думите „лельо Данке“. Скоро и децата започнаха да го назовават „бати Костя“.

След няколко дни сестрата го запита:

— Костя, искаш ли довечера да идем на опера?

Момчето се смути и я изгледа плахо. То бе слушало оперна музика по радиото, но какво точно е опера, то нямаше представа. От профкомитета бяха купили билети за колективно посещение на операта.

— Аз взех и за теб билет. Ще отидем цялото семейство. Д-р Тодоров ти разрешава. Довечера, като наближи времето, ще минем да те вземем.

Когато се настаниха в театъра, Костя седна между сестра Данка и дъщеря ѝ Ценка. Момичето разтвори пред него програмата за предстоящото представление и те прочетоха, че ще бъде представена операта „Севилският бръснар“ от Джоакино Росини. Костя беше възбуден и нетърпеливо поглеждаше към завесата. Обстановката в театралния салон, многобройната публика, просвирването на инструментите от оркестрантите, огромната надиплена завеса, чудните полилеи, които висяха от тавана с десетките си лампи и кристали — всичко това беше така необикновено, така интересно и възбуждащо.

И ето, лампите угаснаха постепенно, в салона настъпи здрач, публиката се смълча и диригентът застана пред оркестъра. След жизнерадостната увертюра зазвуча прочутата опера.

Костя следеше с увлечение хитрините на този дяволит бръснар и за първи път след ампутацията на ръцете му се смя от сърце. Арията на клеветата на Дон Базилио го удиви и за първи път почувства низостта на клеветата, която по-късно щеше на няколко пъти да прекоси с горчилката си пътя му.

След свършване на представлението всички го изпроводиха до болницата. Така за първи път в своя живот Костя бе заведен на опера от медицинската сестра Данка, която сама не допускаше каква изтънчена деликатност и благородна отзивчивост притежава.

Мъжът ѝ, обикновен шлосер, от когото лъхаше метална сила и жизнерадост, се държеше като приятел с Костя. Когато се движеха, той обикновено водеше момчето си за ръка, а него прегръщаше през рамо. Тогава момъкът чувстваше топлината на неговата корава работническа ръка и това събуждаше някаква смътна увереност в неговите сили. Тази непринудена бащинска прегръдка му внушаваше ново самочувствие. Излизаше, че хората не само не се смущаваха от неговия недъг, но го чувстваха като свой човек, а това значеше твърде много за него, твърде много! Тогава и бъдещето, мисълта за което непрестанно го гнетеше, не изглеждаше така мрачно и безнадеждно.

И сега, след толкова години, той често си спомня за тези хора и разказва на мнозина с неугасваща признателност, която при него наистина се бе превърнала в спомен на сърцето:

— Мога ли да забравя през тези четири месеца, които прекарах в окръжната болница, докато напълно заздравяха раменете ми, д-р Тодоров, който тогава завеждаше хирургическото отделение. Той намираще време всеки ден да ме навести. Сериозен и сдържан, той подбираше най-мъдрите думи, които проникваха дълбоко във формиращото се у мен съзнание. Като ваятел той извайваше у мен със съдействието на всички останали нова психика, нова душевност, по-дълбока и по-съвършена. Сега разбирам, че той е вършел всичко това целенасочено, използвайки лекарския си авторитет. С мен разговаряше като с приятел, макар че бях едва навършил 14 години. Мога ли да забравя сръчните ръце на д-р Обретенов, който продължи с такова старание да лекува раните ми, да забравя тревогата му, която той така старателно скриваше, като виждаше, че раните трудно зарастват поради някаква необяснима продължителна инфекция.

А д-р Стойчев? Той се зае наново да ме ограмотява:

— Като излезеш от болницата, трябва да продължиш образованието си. Ти трябва да завършиш поне гимназия. Можеш да станеш добър учител. Твоето мъжество и старание ще вдъхновяват и възпитават учениците в издръжливост и постоянство при преодоляване трудностите не само в учението, но и в живота. Затова ти е необходимо да привикнеш сам да пишеш и четеш.

Той беше също хирург и не познаваше физкултурната медицина. Затова предложи да се приуча да пиша с уста. За целта ми набави един дървен удължител за молив, каквито тогава се употребяваха. Захапах аз така удължения молив и започнах бавно да изписвам чертички, колелца, а сетне и букви. Изискваше от мен и да рисувам, като ми набавяше подходящи цветни картички с репродукции. За по-голямо удобство нареди да ми изработят малка катедра с наклонена дъсчена подставка, която санитарките наместваха до леглото, и аз пишех и рисувах старателно. Започнах да чета и книги, които ми носеше сестра Данка, като прелиствах страниците със захапация удължител, в който приятелите ми от болничната стая пъхваха молив с гумичка на края. Така аз започнах самостоятелно да чета. Четенето ме отвличаше от нерадостните мисли и болките, то ме обогатяваше с нови знания за живота и отношенията между хората. Интересувах се, като всеки младеж на моята възраст, увлекателните приключения, нашето историческо минало, пътеписи и мемоари на участници в съпротивата. Но все повече ме интересувах отношенията между хората. Как ще ме приемат те? Как се отнасят към недъгавите като мен? И как трябва аз да се държа с тях, за да ме приемат като равен на тях, без да проявяват онова унизяващо състрадание, което все по-болезнено възприемах и което щеше да ме следва неотстъпно в живота.

Един ден по време на следобедната почивка сестра Данка влезе в болничната стая с някаква книга в ръка.

Приседна тихо до мен на леглото и ми показа заглавната страница — това беше „Как се каляваше стоманата“ от Николай Островски.

— Ето, Костя, книга, от подвига на чийто герой трябва да се учиш, а героят е самият автор на книгата. Ние я прочетохме с мъжа ми и сме плакали... Прочети я внимателно и вземи пример от неговото мъжество и обич към хората! В нея ще намериш мисли, които ще те окрилят при преодоляване на трудностите, които ще срещаш на всяка

крачка в живота. Като я прочетеш, ще ми разкажеш впечатленията си, а сега почивай.

Обзе ме неспокойно любопитство.

Веднага, след като тя си отиде, се зачетох и четох целия следобед и вечерта, докато ми се скараха другите болни.

Цели три дни през всички свободни от визитации, прегледи и превръзки, от процедури и храна часове четях със задъхващо увлечение.

При разходките преразказвах на другите болни, които не бяха чели книгата, а които я бяха чели, с удоволствие се вслушвах в моя неспокоен преразказ.

След като прочетох книгата, цяла седмица ходех печален и замислен, но в душата ми се появи топлината на новородена надежда, на разгаряща се вяра. Бях намерил мисълта, която светна в мъглата на моето отчаяние и се превърна във вдъхновяваща сила. Аз не знаех тогава, че тази мисъл вече вдъхновяваше милиони хора по света.

Тази мисъл гласеше: „Най-скъпото за човека е животът. Той му се дава веднъж и затова трябва да го изживее така, че да не му е мъчително болно за безцелно пропилените години, да не го гори позорът за подло и дребнаво минало, а като умира, да може да каже: целия си живот и всичките си сили отдадох на човечеството. И трябва да бързаме да живеем, защото нелепата болест или някоя трагична случайност могат да прекъснат живота ни!“

Повтарях я винаги, когато се сблъсках с хорската несправедливост, с пошлостта, с хилядите трудности, които щяха да ме съпътстват на всяка крачка.

Шепнех я с признателност към нейния автор и при всеки успех, при всяка следваща победа щях да я пришепвам на всеки, който свеждаше глава пред трудностите и отчаянието...

8.

Големият крайдунавски град със своите булеварди, старинни къщи в пищен бароков стил, модерни магазини и човешко многообразие ме възбуждаха по особен начин. Те ме примамваха с шумното оживление на своето ежедневие, със стотици коли, с тези забързани, непознати на мен, непознати и помежду си хора. Аз, селското момче, се почувствах понесен като отронен лист от пълноводния човешки поток, над който се носеше шум, смях и говор. Тогава болките на заздравяващите рани, там където някога започваха моите сръчни и немирни ръце, притихваха напълно.

Понякога измолвах вечер дрехите си, обличаше ме някой от болните и се прокрадвах в града, като се опитвах да надникна в нощния му лик. Оставях се да ме понесе човешкият оживен поток, над който се стелеше изобилна луминесцентна светлина, изпълнен от предчувствието, че ще срещна човешко сърце, което да ме окрили, да ми разкрие посоката към моя нов живот. Вървах и търсех да зърна в хилядите непознати хора някой, който мечтае да се сбъдне някакво желано от него чудо, както за мен изгарящо душата ми бе чудото да имам отново ръце или поне да ми поставят такива протези, за каквито ми говореше сестрата в болницата в Тутракан, които да ми заменят ръцете.

Това трескаво опиянение траеше, докато улиците постепенно обезлюдяваха и оределите минавачи все по-често се заглеждаха в празните ми ръкави, които мрачно се полюшваха при вървежа ми. Някои се извъръщаха и в срещналите ни се погледи съзирах не само любопитство, но и човешко състрадание. Особено болезнена тръпка изпитвах, когато това бяха младежи, сплели любовно ръце. Тогава привеждах глава и продължавах да се движа без цел и мисъл. Възвъръщаше се болката, а с нея и отрезвяването и в душата ми нахлуваше завист и отчаяние. Колкото повече се вглеждах в ръцете на тези непознати хора, толкова се разгаряше в мен завист. Защо именно на мен трябваше да се случи това? Защо хирургът не ампутира ръцете

ми поне до лактите? Тогава аз пак щях да имам ръце, макар и осакатени, но свои ръце, към които би могло да се прикрепят протези, чрез които да се спася от тази унизителна зависимост от другите! Кой можеше да ми даде отговор? Привеждах глава и бавно се връщах в болницата.

Раните ми най-сетне заздравяха окончателно. При изписването от болницата д-р Тодоров ме извика в кабинета си. Тук в присъствието на д-р Обретенов, д-р Стойчев и на сестра Данка ме уведоми, че не е възможно да ме протезират. Ще се наложи да живея без протези. Баща ми слушаше мрачен и неподвижен. Препоръча ми да използвам метода на д-р Стойчев и да пиша и си служа с книгата чрез устата.

По сериозните им лица аз разбрах своята обреченост на тежък инвалид.

Пожелаха ми да не ги забравям, да проявявам мъжество, защото животът се подчинява само на мъжествените хора. Прегърнаха ме подред, разцелуваха ме, сестра Данка дълго ме притиска в майчинските си обятия и аз си тръгнах смутен, развълнуван и мълчалив, съпроводен от баща си. Чувствах, че прекрачвам от миналото в неизвестното бъдеще. За мен нямаше настояще. Винаги трескаво се стремях към бъдещето. И аз, четиринадесетгодишният, потеглих смутен към него...

Там, на брега на мълчаливия могъщ Дунав, детството окончателно се сбогува с мен. Първите дни на село бяха сгрети от радостта, която изпитва всеки човек, когато се върне в родното място, към което го тегли пъпната връв на майката земя. Той обходи местата на детството, пое с цели гърди тишината, спомените и кристалния добруджански въздух. Тихият уют на познатата стая го приласка гостоприемно и нощем галеше с тъмната си тишина жадните му за сън очи. Простата радост на родителите му, сестрите и братята му, че отново се е върнал сред тях, запълни първите дни след завръщането. Но от погледа му не отбягна спотаилото се в очите им нараняващо съчувствие и загриженост.

Минал през изпитанията между ледения полъх на смъртта и огъня на страданието, той се почувства изведнъж възмъжал не за годините си. Сега грижата за мястото му в живота се възправи с цялата си суровост.

Мълвата за неговото връщане още до вечерта обходи цялото село и предизвика много разговори. Всички близки и познати се извървяха да го видят. И той забеляза, че едни идваха да изразят радостта си, че е оцелял, но други идваха просто от любопитство — да видят момчето без ръце. Някои дори с просташка тъпота заразпитваха как ще живее по-нататък, кой ще го облича и храни, като няма ръце. Трети обсъждаха със селската суровост в негово присъствие бъдещето му и предлагаха своите съвети:

— Какво пък, нали е жив и здрав, ще го назначат пазач из кооперативното стопанство и ще си изкарва хляба момчето...

— Може да се наеме да пасе овцете от личното стопанство на кооператорите.

Хора всякакви... След няколко дни всеки потъна в своята радост, в своята грижа и своите мисли. За него забравиха. Но той разбра, че всички го отделиха от себе си, от своята среда на физически пълноценни хора, завинаги!... Родителите му сведоха глави и мрачна сянка легна на измъчените им лица, обгорели от зимните ветрища...

По това време строителните скели из цялата страна се множаха и растяха с дни. Строяха се фабрики, заводи. Димитровград роди първия АТЗ и се превърна в първия център на химическата индустрия. Фабричните комини и електрически далекопроводи изменяха постепенно стария пейзаж.

Костя следеше с широко отворени очи промените, които като неспокойни морски вълни подравяха брега на стария живот, и така му се искаше с целия си младежки жар да се втурне в общия кипеж, но липсващите ръце и сковаващата го безпомощност го потискаха и той се чувстваше все повече никому ненужен и в тежест на близките си. Без да усети как, той започна да потъва в самотата и отчуждението. Започна да отбягва и другарите си, а и те, като не се досещаха за мрачните му размисли и отчаянието, което все по-силно го притискаше, започнаха да се държат неловко с него и да го отбягват. Това го принуди да напусне съвсем училището, където посещаваше VII клас като частен ученик.

Самотата и безделието се блъскаха като порой в бреговете на нарастващата младежка енергия и неудържима жажда за изява, които с настъпващата пролет още повече се разгаряха. Затова, когато председателят на стопанството намина една вечер у тях и го покани да

стане пазач на кооперативната овощна градина, той се изненада и смути. Все пак можеше да бъде и той полезен в нещо. Така едва 15-годишен постъпи на работа. Отначало това повиши самочувствието му и той се зае старателно да изпълнява длъжността си на пазач.

Овощната градина бе голяма и младежът я обикаляше замислен или почиваше, седнал под някоя череша, загледан в небесната синева. Беше тихо и спокойно наоколо, но нерадостните мисли за бъдещето отново се върнаха при него. Нима така до старини ще прекара под покрива на съжалението? Та нали Николай Островски е казал: „Най-скъпото за човека е животът. Той му се дава само веднъж и затова трябва да го изживее така, че да не му е мъчително болно за безцелно пропилените години...“ А да останеш само някакъв си пазач с недовършено основно образование, нима това не е безцелно пропиляване на годините? И то в такова време, когато всеки гори в нови стремежи!...

Един ден завари в горния край на градината изоставена крава, която пасеше и тъпчеше тревата, а тази трева се косеше от стопанството и бе забранено да се пуска добитък в градината, който повреждаше и овощните дръвчета. Това бе първото нарушение, което откри. Той позна кравата. Беше на техни роднини. Отначало се поколеба дали да я закара в общинския капан, или просто да я откара в обора на роднините, но накрая надделя дългът. Когато привечер се прибираще у дома, роднините, които бяха глобени за допуснатото нарушение, го видяха и се нахвърлиха срещу него:

— Я се виж бе! Половин човек си, а пък си се заел да оправяш селските работи!

Наоколо имаше и други кооператори, но те, вместо да се застъпят за него, го гледаха мрачно и той се почувства унижен и противен на хората. Защо? Не беше ли прав? Или го мразеха само защото е без ръце? Върна се към градината и остана там до късно.

Когато започнаха да зреят черешите, селските дечурлига се нахвърлиха на тях като врабци. Той гонеше едни в долния край на градината, а през това време други се промъкваха в горния край. По цял ден ги пъдеше, а те се смееха и му подвикваха оскърбителни закачки.

Все повече горчилка се утаяваше в душата му и все повече безизходицата пред него се съгъстваше като непрогледен мрак в

ноемврийска вечер. Завистта като киселина започваше да разяжда неговата доброта и обичта му към хората. И често през безсънните нощи горчиви сълзи оросяваха страните му и нямаше кой да ги изтрие.

В душата му се надигаше бунтът на отчаянието и Високата канара отново започна да го мами със самотните си зъбери.

9.

Дъждът заваля изведнъж. Ние застанахме под един балкон. През отворения прозорец се чуваше радио. Изведнъж се понесе любимата ни песен „Нашият сигнал“. Млъкнахме и се заслушахме, загледани в тайнствената отвесна мрежа на дъжда, която се спускаше пред осветения кръг на уличната електрическа лампа. Мария застана плътно до мен. За първи път едно момиче с такава доверлива нежност се притисна до мен. Как ми се искаше да протегна ръка и я прегърна до гърдите си, да погалья къдравите ѝ коси. После да повдигна брадичката ѝ и да се вгледам в дяволитите ѝ тъмни очи, в които святкаха закачливи пламъчета, и да я целувам, целувам. Но аз нямах ръце и не можех да я прегърна. И никога не ще мога да прегърна момиче! Момъкът от песента продължаваше тъжно да припомня на разлюбилото го момиче за техния сигнал, който е събуждал обич и романтична нежност в младежките им души. И тогава момичето, с което стояхме рамо до рамо, застана отпреде ми задъхано от смущение, обви врата ми с трепетни ръце, притисна набъбналите си гърдички до мен и впи влажните си сочни устни в моите. Слисах се. Отговорих на целувката ѝ с първата си отдавна жадувана и неловка целувка. Стояхме тъй до задъхване и отново, и отново мълчаливо се целувахме, а душата ми преливаше от нежност и признателност към това мило момиче за неговата моминска дързост. Телата ни с някакъв непознат за мене порив се притискаха едно към друго, устните ни се търсеха и изгаряха в странно опиянение. Чу се последното изсвирване от „Нашият сигнал“ и радиото замлъкна. Някаква двойка притича и се подслони до нас под балкона. Дъждът продължаваше да плете тихо своята тайнствена мрежа и ние стояхме омагьосани един до друг и мълчахме. Другите двама до нас весело се оплакваха, че дъждът ги измокрил. Тогава Мария ме хвана през кръста и ние изтичахме под стряхата на съседната къща...

Тук Костя замълча.

Младата мургава жена, която вървеше до него, слушаше съчувствено изповедта на своя приятел, с когото ги виждаха често да се разхождат из крайдунавската градина. Може би и тя си припомняше първата прегръдка и първата си неловка целувка. Може би завиждаше на дързостта на това непознато момиче, което само е взело това, което всички момичета желаят да вземат от тях.

Между младата жена и Костя се бе създала онази дружба, която възниква постепенно на почвата на взаимно доверие и уважение, на съществуващото единомислие и предразполага към съкровени изповеди. Това я караше често да се замисля върху техните отношения. Обикновено сприятеляване ли е това, или недоизказана любов? Любовта е напрегната, неспокойна като морето и изгаряща, нараняваща. А тя изпитваше към този тъй необикновен и същевременно така обикновен млад човек едновременно уважение и доверие, примесени с някакви спокойни сестрински чувства. Ако я запитаха защо така предано дружи с него, с какво го е предразположила така искрено да ѝ се доверява и изповядва, не би могла да отговори. Но и тя само на него доверяваше миналото си, което като всяко минало остава да присъства в нашия живот със своите последици и най-често с раните си.

Днес Костя уж с някаква добродушна ирония си припомняше първата младежка неудачна любов, но в изповедта му звучеше тиха болка.

Всеки човек изпада понякога в онова настроение, което поетът е определил като „часът на синята мъгла“, когато преживяното забулва като в синя мъгла действителността и душата, несмущавана от нея, разкрива цялата си интимна голота.

Нейният приятел тази вечер бе изпаднал именно в това душевно състояние и тихо, като че ли в уединение, разравяше неизстиващата пепел на нещо свидно. Мълчаливата му спътница крачеше до него и поглеждайки го съчувствено, се питаше, би ли могла и тя да сплете ръце около шията му и го прегърне него — безръкия, да го притисне до тръпнещите си за мъжка ласка гърди и да го целуне в забрава? Защо не го направи сега? Може би и той често изпитва това желание, но липсата на ръце му пречи да я прегърне и притегли към себе си? Може би желае да я прегърне чрез нейните ръце? Защо чака, кое я възпира?

През това време спомените със своята неумолима логика раздипляха в душата на Костя завесата на миналото... Все повече самотата започваше да му тежи и затова все по-трескаво търсеше приятелство. В душата му се възправяше мъчителната тревога: ще намери ли жена, която да го обикне завинаги такъв, какъвто е? Не ще ли отстъпи тя пред силата на опияняващите ласки на чуждите мъжки ръце? Не ще ли ерозират нейната устойчивост близките, приятелките, настойчивите мъжки ухажвания?

Нали това му се случи вече два пъти! И може би той търсеше отговор от тази своя сериозна свидна приятелка, затова ѝ разказваше така искрено за първата си печално завършила любов, започнала там, във вечерната гимназия?

Когато вдъхновяващата мисъл на Николай Островски и примерът на Алексей Мересиев, героя на „Повест за истинския човек“, го подтикнаха да продължи образованието си, благодарение на много отзивчиви хора той се озова във вечерната гимназия в Русе. Настаниха го да живее в дом за самотни старци и недъгави хора, организиран от отдел „Социални грижи“ при окръжния народен съвет. Нямахше друга възможност да му се осигури онова обслужване, от което той се нуждаеше.

И ето, в първия учебен час той седна самоуверено и същевременно разтърсван от непознато дотогава вълнение на първия чин. На първия чин той прекара и четирите години, докато завърши гимназия. Отначало поради козметичните протези, които изпълваха ръкавите му, никой не му обърна внимание. Но още до края на часовете в цялата смесена гимназия се разнесе новината, че във VIII „б“ клас е постъпил ученик без ръце.

В продължение на цяла седмица Костя беше център на любопитство и разговори, на съчувствие и дори на шеги и подигравки.

Той се държеше другарски с всички, проявяваше чувство на лично достойнство и много добри знания. Още през първите дни всички разбраха, че е много добър математик. Учителят веднага съобрази как да го изпитва, без да създава зрелища, като го заставя да пише с крак на черната дъска, което той действително можеше. Извикваше го пред черната дъска и след като му задаваше задачата, Костя диктуваше на друг ученик как да я решава. И винаги решаваше безпогрешно задачите както по алгебра, така и по геометрия. Това

изведнъж му спечели уважението както на учителите, така и на всички съкласници. Разказвателните предмети той учеше старателно в дома и винаги идваше подготвен. Особено интересни му бяха географията и физиката, но любимият му предмет си оставаше математиката.

Постъпването му в гимназията обаче не мина без огорчения.

Мястото в дома се откри преди започване на учебните занятия. Костя веднага пристигна с баща си и се настани. Когато провериха във вечерната гимназия, се оказа, че още не е записан. Директорът поиска да го види. Разгледа го сериозно, поразпита го как възнамерява да подготвя уроците си и особено чертежите, как ще решава задачите на черната дъска, как ще чертае върху нея, защото никакви изключения не може да се правят — щом е ученик, от него ще се изисква като от всички останали ученици — и накрая поклати скептично глава:

— Необикновен случай! Трудно ще бъде и за теб, и за нас. В правилника подобно нещо не е предвидено. Ще трябва да взема разрешение от отдел „Народна просвета“.

При разговора присъстваше и един от учителите, определен вече за класен ръководител.

Той забеляза каква мрачна сянка се изписа върху лицето на момчето. В очите му засвети неудържима мъка и те овлажняха, но то стискаше устни и гледаше умолително директора.

— Но аз искам да уча! — откъсна се от гърдите му като стон. — Обещавам да бъда добър ученик. Учител искам да стана!

— Учител? Невъзможно! — отсече директорът.

— Защо да не е възможно? Алексей Мересиев без крака е станал отново летец-изтребител, а аз да не мога да стана учител.

— Мересиев, Мересиев!? Всички момчета бълнуват да се прославят като него, но той е единствено изключение в света.

Бащата пристъпваше от крак на крак и мачкаше сваления си каскет.

— Момчето е добро, послушно е и беше в село един от първите ученици. Той се е подготвил и си върши всичко с краката. Може и да чете, и да пише.

— Да пише? С краката? Невероятно! Я да видим. Ела, седни на мойто място — и той застана встрани на бюрото си. — Така, ето ти лист и писалка, пиши!

Костя измъкна спокойно десния си крак от обувката, вдигна го на бюрото и хвана ловко писалката с босите си пръсти, които се подаваха от прорязания чорап. Той чувстваше, че като на любимия му герой Мересиев при контролните летения, сега и на него се решава съдбата. Лицето на директора се изопна и той не скриваше неприятното си впечатление. Все пак започна с глух глас да диктува бавно:

— До другаря директор на Първа вечерна гимназия. Тук. Сега по-долу, ето тук. Молба от... Напиши си трите имена. Написа ли?

Костя беше напрегнат като изопнат лък. По бледото му лице избиха дребни капчици пот. Той грижливо изписваше всяка буква и стискаше мрачно челюсти, защото виждаше, че от смущението буквите излизаха малко разкривени.

По това време влезе и някаква учителка. Тя застана онемяла от изненада и поглеждаше ту диктуващия директор, ту момчето, седнало при неговото бюро. Директорът ѝ направи предупредителен знак да почака и продължи да диктува:

— Аз съм без две ръце, но пиша с краката си. Мога самостоятелно да подготвям уроците си. Ето защо моля да бъда записан като ученик в осми клас на Първа вечерна гимназия. Обещавам, че ще бъде прилежен ученик.

Когато написа последната дума, от очите на момчето капнаха две едри самотни сълзи. Той написа отдолу: „С почит“, и се подписа.

— Постави сега най-отдолу датата! — настоя директорът.

Костя постави датата: 5. IX. 1959 година. Хвана листа с двата пръста на краката си и го подаде мрачно на директора. В израза му се четеше не само упоритост, но и готовност да понесе всякакво друго унижение, стига да се доближи до целта си.

Смъкна крака си от бюрото, изправи се и стана от мястото на директора. Беше блед и мрачен. В очите му се четеше безкрайна мъка и очакване.

Директорът пое с неспокойна ръка изписания едро лист и го зачете. Към него сведоха глави и двамата учители и също зачетеха написаното.

Учителката просия.

— Браво! Без грешка и не личи, че е написано с крак. Аз преподавам български език и литература — обърна се тя към бащата — и често мъмря учениците си, че „пишат с краката си“. А той пише

действително с крак, но по-ясно и четливо от много други калпазани, които пишат с нормални ръце!

— Добре, идете си сега — обърна се директорът към бащата и смутеното момче. — Ще приложа тази молба към писмото до отдела и мнението на учителския съвет. Ще ви уведомя за резултата.

Костя зачака с трескаво напрежение. Дните се нижеха безкрайно бавно и мрачно. Всеки ден се отправяше следобед към Дунава. Тук седеше на някоя пейка с часове, мълчалив и самотен. И отново мисълта за самоубийство го навести, като гледаше мътните води на реката, които с някаква спокойна мощ се изтичаха на североизток.

Самотното момче гледаше като омагьосано дълбоките мътни води на реката, както от Високата канара десетки пъти беше гледало острите зъбери в подножието ѝ, и черните мисли на отчаянието го връхлитаха като морски вятър през зимата и го разтърсваха със своята стихийна ярост, горчива сол и вледеняваща пяна.

Най-щастливият ден за Костя след сполетялата го беда беше денят, когато директорът на дома го извика и му съобщи, че по решение на педагогическия съвет е записан ученик в гимназията.

Сега пред него се очертаваше ясна цел и той с цялото си същество се устреми към нея, но наред с това се изпречваха все нови и нови трудности, които подложиха на изпитание волята му и наложиха не само ново усъвършенстване сръчността на краката, но и укрепване на душевната му устойчивост. Въпреки многото огорчения, които изпита, той отново се убеди с дълбоко удовлетворение, че най-прекрасното у хората след честността и мъдростта е приятелството. Постепенно то щеше да се превърне за него не само в най-сигурната му морална опора, но и в катализатор на вярата му в хората, на формиращото се у него благородство...

— Къде се запозна с това момиче? — прекъсна мълчанието неговата спътница.

Той я изгледа, измъквайки се от властната магия на спомените:

— В гимназията. И тя учеше в същата гимназия, но в друга паралелка. Имаше големи, тъмни и дяволити очи. На ръст беше колкото мен, но стройна и гъвкава. През междучасията, когато другите или лудуваха, или отиваха в тоалетната да пушат, или преписваха един от друг домашните работи, аз обичах да се облягам на един от радиаторите в коридора и да ги наблюдавам, а понякога се

разхождахме със Стоян, моят нов приятел, с когото седяхме на един чин. Така открих, че и тя изглеждаше самотна. На няколко пъти погледите ни се срещнаха и тя ми се усмихна с онова топло и ясно чувство на близък човек. Това ме поласка и заинтригува. Оказа се, че е близка с приятелката на Стоян, която по моя молба ни запозна.

С този Стоян останахме приятели завинаги. Сега той живее в Русе. Женен е, има две деца и работи като художник към централното кино.

Странна е неговата съдба. Роден е в едно русенско село. Когато е бил едва на два месеца, родителите му го изнасят една нощ в полето, далече от техния район, и го изоставят там. На сутринта го намерили хора от друго село. Те го прибрали, въпреки че имали две свои деца, и го отгледали до тригодишна възраст. Тогава се явил Вълчо Стоянов от село Хлебарово и помолил да му го отстъпят, за да го осинови, понеже нямал деца. Стоян носеше с признателност фамилното име на този човек, който го дарил с родителска обич, отказана му от „истинските“ му родители. За своите осиновители, прости селски хора, той говореше с обич и признателност. След като се сдобил с жилище, той ги прибра при себе си като всеки признателен син и сега те се радват на внуци и доживяват старините си при него... Спомням си, към края на гимназията, той беше навършил 18 години, и изведнъж рождената му майка го посети, предявявайки своите майчински права над него. Това неочаквано втурване в неговия живот го разстрои. Тази жена не разкри причините за безчовечното му захвърляне през онази съдбовна нощ на полето, но носеше документи, с които установяваше неговия семеен произход. Тя помнеше, че има голяма кафява бенка на лявото бедро и че на вратлето му окачила малка сребърна турска парица. Стоян носеше и в гимназията тази парица, окачена на сребърно синджирче, подарено му от осиновителите. Той смяташе, че някакво тежко нещастие го е откъснало от майчините ръце и жестоки хора са го захвърлили на полето, и в нейна чест носеше старата парица. Пред него сега стоеше една загрубяла, безсърдечна жена, която твърдеше, че семейни неприятности я „принудили“ да постъпи така и че винаги била съжалявала. Тя узнала наскоро след това кои хора са го осиновили, но се спотайвала. Сега предявяваше майчините си права.

Дълбоко изстрада моят приятел тази среща. Той дълго разговаря с мен и споделяше мъката си, че е бил така захвърлен, както малцина

на този свят. Аз го слушах, но не се решавах да му давам съвети. И той намери според мен най-правилното решение. Откъсна парицата от шията си и заедно със сребърното синджирче го пхна в ръката на тази, която го беше родила, но която го беше лишила от майчината си гръд:

— Може да сте ме родила. Парицата е същата, добри хора са я запазили и предавали от ръка на ръка. Това е било единственото нещо, което съм притежавал, и вашето проклятие. Вярно е, на лявото бедро имам бенка. Но вие сте за мен чужд човек. На други хора аз вече 15 години казвам „мама“ и „татко“. Казвал съм им го с обич, защото ми дадоха и те родителската си обич. Другиго не допускам до признателното си сърце. Идете си, откъдето сте дошла, и нека моето щастие, което дължа другиму, бъде вашето наказание!

Това беше честна и мъжествена постъпка. А иначе този Стоян беше много добро и сърдечно момче, затова се и сдружихме с него. Той се държеше с мен като с роден брат. Сега разбирам дълбоката правдивост на мисълта, че братът може да не ти е приятел, но приятелят ти е винаги брат! Той се радваше на всичко красиво — цвете, облак чудноват, пожара на залеза, птица или момиче, усещаше красивата постъпка и никога не я отминаваше, без да ѝ се възхити. Тази вродена обич и усет към красотата може би имаха корена си в неговата художествена дарба. Още в гимназията той се проявяваше като любител-художник. Жалко е, че не го приеха в Художествената академия, сигурен съм, че би станал един лиричен художник. Сега той превърна тази си дарба в обикновена професия като автор на ежеседмичните киноплакати и надписи, а мъката, изпитана в ранни години, го е направила отзивчив към всичко красиво и добро. Неговата проста човешка деликатност ни сдружи още от първия учебен ден, когато прекарахме на първия чин. До края на гимназията ние останахме неразделни на първия чин.

Той, изглежда, беше разговарял много със своята приятелка, защото, когато ни запозна, тя ми се усмихна сърдечно и ме потупа по рамото:

— Аз ви познавам вече много добре и се радвам, че Стоян дружи с такова добро момче!

Това бе така ласкателно за мен. Та тази именно негова приятелка Христина ни запозна с Мария, която също така впоследствие се оказа,

че знае много неща за моята изстрадала биография.

Тя беше на 16 години, а аз на 18. Родителите ѝ, обикновени работници, бяха възпитали в нея самостоятелност и практичност. Първите ни разговори бяха за ученическите тревоги и учителите, за съучениците, някои от които имаха вече доста дълга биография — едни женени, с деца, друга с извънбрачно дете, трети осъждан за дребни кражби. Но имаше и сериозни ученици, които се стремяха да догонят изпуснатото поради лекомислие или обективни причини. Вълнуваха ни и проблемите на живота, на бъдещето. Още от самото начало тя прояви към мен приятелско уважение и доверие. Не знаех с какво ги бях спечелил, но тя предпочиташе моята дружба пред дружбата на други момчета, които ме превъзхождаха в много отношения и натрапчиво я ухажваха. Това беше първото равностойно партньорство в чувствата от страна на момиче към мен. Дотогава чувството на малоценност като непреодолима психологическа бариера ме сковаваше и аз не се осмелявах да ухажвам момиче. Мария със своята доверчива привързаност ме освободи от чувството на малоценност и аз я обикнах, както се обиква за първи път. Но тази моя първа младежка любов се оказа краткотрайна, както са краткотрайни всички прекрасни неща. Тя продължи малко повече от два месеца.

— Само толкова? А ти и досега си спомняш за нея като за много важно събитие в живота си.

— Да, толкова, но тогава именно разбрах, че наистина „любовта е поезията и слънцето на живота“. Не си ли съгласна?

— Не зная... не съм изпитвала още такава любов.

— Приписват на Буда мисълта, че „любовта на жената е по-остра от куката, с която укротяват дивите слонове, по-гореща от пламък; тя прилича на стрела, забиваща се в душата на човека“. Нещо подобно изпитах и аз тогава. Почти всяка вечер я изпращах след училищните занимания до дома им и дълго разговаряхме. Някой обаче беше разказал на родителите ѝ за нашето приятелство и срещи. Те ѝ забранили да се среща с мен извън училище. Когато разбрали, че въпреки тяхната забрана ние продължаваме да се срещаме, я заплашили, че ще накарат момчетата от техния квартал някоя вечер да ме набият.

— Страх ме е за теб. Трябва да престанем да се срещаме — ми каза веднъж.

В очите ѝ имаше и мъка, и примирение. Тъгувах много за нейната дружба и дръзката обич, озарила като светкавица нощта на безрадостния ми живот. Преди да завърши девети клас, тя постъпи на работа и напусна училище, въпреки че беше добра ученичка. Повече не се видяхме.

— Но още я помниш...

— У нея имаше чудно съчетание на женска хубост, моминска свенливост, дързост и решителност. Тя не съзнаваше това и се държеше просто и естествено и това я правеше очарователна. Времето, изглежда, е безсилно да заличи такова очарование, още повече, че е свързано с една дълбока признателност от моя страна.

Помежду им неусетно се вмъкна мълчанието и те продължиха да крачат по безлюдната алея, всеки обладан от мислите си.

Той и сега не можеше да си обясни защо му е свиден толкова споменът за това момиче. Тяхното сприятеляване възникна неусетно и безхитростно. Тя му повтаряше, че усеща като ласка гальовния му поглед. Прегръщаше го поривисто, галеше косите, лицето му и го целуваше с онази сърдечна неопитност, с която целуват 16-годишните момичета, които се мислят вече за зрели жени. Може би неговата безпомощност и искрената готовност, с която приемаше ласките ѝ, затрогваха тайните кътчета на раждащото се в душата ѝ майчинство и тя го притискаше до гърдите си, обладана от смесените чувства на приятелка, по-възрастна сестра и майка. Ходеха често на кино със Стоян и Христина, разхождаха се в извънградския парк, мечтаеха край реката. Разговаряха и спореха и все повече чувстваха необходимостта да бъдат заедно.

Няколко вечери майка ѝ я посрещаше в квартала и те набързо се разделяха, щом я съзираха, че идва. После му разказваше колко строго са ѝ се карали у дома. В такива вечери той се прибираще в своята стаичка и легнал в кревата, се взираше в тъмнината, притиснат от мъката на някаква несправедливост. И ето че както просто и дръзко Мария го обикна, така естествено и непринудено се раздели с него, поддавайки се на мъдростта на родителския практицизъм. Какво можеше да ѝ предложи той, освен безпомощната си обич?...

Остана загадката, остана споменът като белег на зараснала рана. Остана чувството на признателност за слънчевия сърдечен дар, стоплено от тихата печал по нещо така хубаво и невъзвратимо. Той не

можеше да се освободи от този спомен, защото може би тогава сън, напрежение и мечти се редуваха в странна поредица и го носеха на крилете си с опияняващ устрем към тайнствеността на пълноценния живот. И всяка доброта и ласка го вълнуваха със своето лъчезарно опиянение и се утаяваха в бързея на душата му като златни песъчинки. Със своята очарователна доверчивост, с огъня на циганската си хубост и несръчността на ласките си тя му помогна да укрепи възправящата се в наранената му душа човешка гордост, когато съпернически му се откриваше кървищата истина за живота. Как да обясни това другиму? За него още не са намерени потребните думи... Затова може би мъглата на забравата не можеше да погълне спомена за Мария и нейната обич.

А през това време спътницата му, отгатвайки насоката на неговите размисли, се питаше: щеше ли след години да си спомня със същата светла тъга за тяхната приятелска дружба? Преди да се запознаят, тя знаеше за неговото нещастие и затова, когато го срещна в приятелска компания, отначало се смути, защото при запознаването му подаде ръка, забравяйки, че той не може да се ръкува. Но той се отнесе така естествено и непринудено към нея, че изведнъж изчезна всякаква психологическа бариера в техните отношения и тя го възприе като всеки пълноценен интелигентен човек, без да забелязва въобще повече неговия недъг. Нещо повече, те неусетно се сприятелиха и тя стана неговият изповедник, като и сама му повери най-свидни изпитания от своя живот. Не беше ли причина за това неговото особено човешко очарование? И в какво се състоеше то? Кой го беше възпитал у него: родителите, приятелите или страданията?

— За какво се замисли? — прекъсна на свой ред мълчанието ѝ Костя.

Вместо да му отговори, тя го запита:

— А как вървеше учението ти? Получаваше ли двойки?

— Учението ли?...

Той имаше да разказва много за него, но вместо това ѝ разказа как преодоля първата бариера на отчаянието, за да стигне до гимназията.

10.

Във всеки човешки живот има звездни мигове, които го отклоняват от онази посока, която после се превръща в съдба. Един от тези светли мигове за Костя започна там, в разцъфтялата овощна градина, на която бе станал пазач. За него той щеше винаги да си спомня и да разказва на мнозина.

В този следобед той седеше на една могила и гледаше замислено в далечината. Пред погледа му се разстиляше далеч до хоризонта разлюляната хълмиста равнина-житница. Забулени в топлата пролетна синева, чезнеха замислени села, които бавно обезлюдяваха и хората оставяха там своите спомени в паяжината на времето. Изведнъж откъм селото до слуха му достигнаха далечни възбудени момчешки гласове и смях на момичета. Те се приближаваха или заглъхваха в долчинките, за да се извисят отново по-близо, докато изведнъж преминаха в звучната бригадирска песен: „И ний вървим, вървим, вървим нататък и няма край, и няма край...“ Той се изправи развълнуван. При него ли идваха? Като го забелязаха, съучениците му разсипаха строя и се втурнаха с радостни викове към него. С тях идваше учителката им по български език.

— Здравей, Костя, приемаш ли гости? Казаха ми, че си бил много строг пазач. И правилно. Обществената собственост трябва да се пази повече от личната! — И тя го прегърна непринудено.

Всички насядаха и се разприказваха. Топлият пролетен ден хвърли момчетата в борба и лудории и те скоро забравиха за безръкия пазач. Момчетата се скупчиха и насядаха до учителката. Костя седна чевръсто до нея. Завърза се приятелска беседа за живота в училището, за отличниците и немирниците, за науката и бъдещето на селото, която продължи, докато слънцето запали със своя залез хоризонта на запад. Костя изпрати гостите си до края на градината и стоя там, докато изчезнаха зад хълмовете...

Когато есента обраха всички плодове, службата му приключи. Казаха, че ще му потърсят друга работа, и го забравиха.

Есента се надвеси над него не само с дъждовните си облаци и ревматичните болки в зарасналите рани, но и със самотата и безрадостните мисли, които все повече и по-често го вълнуваха. В погледа му угасна окончателно момчешкото лекомислие и все по-ясно надничаше изстраданата преждевременна зрелост.

Едни от съучениците му заминаха за града да продължат образованието си, други постъпиха в някакви курсове, а трети останаха да помагат на родителите си, докато възмъжеят и ги приемат в кооперативното стопанство. Него сякаш всички го забравиха и свикнаха с мисълта, че друг изход няма. Нима можеха хората да бъдат толкова коравосърдечни и да го изоставят на забравата и отчуждението? Посещението на съучениците му в овощната градина заедно с учителката остана да грее в душата му като самотен слънчев спомен.

А той се бунтуваше и не искаше да се примири и все не можеше да намери отговор на въпроса: Накъде? Към какво да се насочи?

Една дъждовна вечер, когато равнината шумеше печално, същата учителка ги изненада на вечеря.

— Донесла съм ти една книга, Костя, която ти препоръчвам да прочетеш внимателно. Вярвам, че от нея ще научиш много за човешката воля и упоритост, когато човек има ясна цел в живота си. — И му я показа. Той прочете на корицата: „Повест за истинския човек“. — Като я прочетеш, моля те да ми се обадиш, за да си поговорим — додаде тя. — Ти мислиш, че съм те забравила? Как можеш да допуснеш това? Но я ми кажи, защо не идваш на училище? Основното образование е задължително, а ти не си навършил 16 години, за да те освободим. Ако не дойдеш на училище, ще глобят родителите ти.

Родителите му я слушаха и мълчаха, като поглеждаха изпитателно сина си.

— Ти беше добър ученик. Нима мислиш да останеш без образование? Аз зная, че родителите ти са готови да те издържат, докато завършиш поне гимназия, а после ти сам ще решаваш съдбата си. Не се бой от трудностите. Съучениците ти ще ти помогнат, но седми клас трябва да завършиш на всяка цена. После ще те изпратим в София. Там има институт по възстановителна хирургия, където могат да ти поставят протези, които ще заменят поне отчасти ръцете ти. Директорът вече писа от името на училището и оттам му отговориха,

че ще те приемат, но ние решихме да не прекъсваш образованието си. Щом завършиш прогимназията, ще те изпратим.

Следващите дни Костя прекара като замаян над вълнуващите страници от „Повест за истинския човек“, а в душата му звучаха думите:

— *Всички са загрижени за твоята съдба...* — Всички?... А той се мислеше за забравен и изоставен. Колко изненадващо странен е животът!

Когато прочете как Мересиев, след като свалил три вражески самолета от прочутата хитлеристка ескадрила „Рихтхофен“, макар с изгаснал мотор, все пак за голяма радост на своята ескадрила успял да се приземи благополучно, той се разплака. Плака от радост и мъка, че и той не може да извърши нещо подобно, за да се отблагодари на всички добри хора, които се бяха отнесли добре към него, с разбиране и обич. Страница след страница бе следил той, задъхан и влюбен в нещастния летец, как героят с несломима упоритост и търпение, които вълнували всички, успял да преодолее осакатяването си, да овладее отново изстребителя и да се върне на фронта, за да изпъдиш докрай дълга си. След Павел Корчагин обикна до болка и Алексей Мересиев и разбра за лишен път какво значи да те признаят за „истински човек“. Това не бяха измислени литературни герои, а обикновени съветски млади хора.

Навън се спускаше тихият и печален есенен мрак, когато те смутени нахълтаха в стаята му. Той ги изгледа изненадано. Две момичета и три момчета от VII клас застанаха при вратата и се споглеждаха, а той лежеше по корем на кревата, захапал молива, с който прелистваше страниците, и не се досещаше дори да ги покани да седнат.

За втори път препрочиташе „Повест за истинския човек“ и още не можеше да се откъсне от сложното човешко обаяние на героя на повестта.

Пръв наруши неловкото мълчание Стоил Милушев, съсед и неразделен приятел на Костя:

— Какво сте го зяпнали бе! Сядайте и да започваме. Ние, Костя, сме тимуровци^[1]. Лена ще ти обясни.

Костя седна, като от смущение още стискаше със зъби молива. Той се досещаше по необичайно смръщените лица на гостите си, че са

дошли с някаква мисия. Хлапаците насядаха и Лена, като преглътна от смущение, започна:

— Ние сме образували тимуровска команда и сме решили да ти помогнем да завършиш седми клас. Ето, донесли сме ти и учебници.

Всички разтвориха вехтите си, изпомачкани и ожулени чанти и поставиха на масата донесените учебници. После изоставиха непривичния за тях сериозен тон и започнаха в надпревара да му обясняват, че ще идват поред всеки ден и ще му помагат да усвои преподадения материал в училище, за да може да се яви на изпит като частен ученик и завърши прогимназията.

Костя пусна до себе си молива и гледаше развълнуван тези палави свои съселянчета, които през лятото не се стесняваха да крадат плодове от кооперативната овощна градина. Те и не подозираха какви нежни струни на душата му докосваха сега.

— Значи не съм сам? Не съм забравен и никому ненужен? — В тези негови думи имаше стон и ликуване.

Невръстните му гости почувстваха каква непозната за тях човешка мъка се бе съгъстила в душата на осакатеното момче и се смълчаха. След малко, като поспориха, съставиха програма за дежурството на всеки и се заеха да му обясняват докъде са стигнали по всеки предмет.

От тази вечер Костя започна нов живот. Той отново се чувства ученик и се зае да достигне седмокласниците. Започна да посещава и някои уроци в училище, като се вслушваше внимателно в разясненията на учителите. А вечер идваше у дома поредният тимуровец и му помагаше да подготви преподадените уроци. Костя учеше самостоятелно всичко, а тимуровците го изпитваха и допълваха наученото от него с онова, което им бяха разказали учителите извън учебниците. С негово участие и под негова диктовка те му пишеха редовно домашните по алгебра, геометрия и български език. Математиката му вървеше много добре и той започна да подпомага другарите си при решаване на по-трудните задачи, зададени им за домашно упражнение.

Преодоляването на трудностите при самостоятелното усвояване на учебните знания вече запълваше с вдъхновяващ смисъл дните му и го откъсваше от тежките размисли, отчуждението и самотата. Това бе трудно душевно изпитание в стремежа му да се изравни с физически

пълноценните си другари, да ги накара да го почувстват равен на тях. И още сега той започна постепенно да разбира по-добре от всеки друг колко трудно е било на Павел Корчагин и Алексей Мересиев да преодолеят своето нещастие, но да останат обществено равностойни на останалите хора, да отстоят почетното звание — истински човек.

Той не усети как се изнизаха калните есенни дни и настъпи зимата. През ясните дни излизаше извън селото и дълго се любуваше на бялата тържественост на зимата, изпълнена със сурови разкази и легенди. Но повечето от времето прекарваше над учебниците и книгите.

Понякога се случваше, че някой от тимуровците пропускаше своето дежурство, което го тревожеше, често се завързваха спорове и дори се поскарваха с някое от момчетата, но заниманията продължаваха и тимуровците изпълняваха просто и безшумно своето обещание. Ясно бе, че някой там, в училището, ги поощрява и подпомага и те въпреки свойственото за тази възраст лекомислие устояваха на своето обещание. Получи се нещо закономерно: подпомагайки своя другар, тимуровците ставаха по-взискателни към себе си и в резултат и петимата се наредиха между първенците на класа.

Когато през следващата пролет наближи матурата, всички се развълнуваха. Учениците чувстваха, че ставаше въпрос не само дали ще успее Костадин Велков да издържи успешно изпитите, но това засягаше дълбоко тяхното достойнство пред цялото село. Вълнението се пренесе и сред учителите, които бяха взели присърце съдбата на нещастното момче. Това вълнение прерасна и в обществено събитие в малкото село, чиито жители бяха изцяло погълнати от суровата борба с природата за получаване на по-високи добиви от уморения чернозем, за утвърждаване на новия живот...

Когато Костя издържа изпитите си с общ успех над много добър, учителите не само се почувстваха удовлетворени, но и установиха, че той е надраснал значително в интелектуално отношение своите връстници. Тимуровците бяха похвалени публично. Вечерта, след като новината се разнесе из селото, селяните разискваха оживено събитието в задимената селска пивница с онова доброжелателство, което съпътства всяка красива човешка изява:

— Това момче няма да пропадне!

— Току-виж прославило селото ни.

— В това ново наше време какви ли чудеса не стават!

Баща му ги слушаше поласкан, а в коравата му селска душа мъката продължаваше да тлее като недогаряща жарава. В къщи майка му, като всяка майка през всички времена, си поплака насаме, тръпнеща пред неизвестното бъдеще...

— А за мен — продължи своя разказ Костя пред мълчаливата си приятелка — този първи успех разтърси до дъно онази душевна вцепененост, която ме правеше свенлив и ме отчуждаваше от хората.

Пред мен се откри възможността отново да продължа образованието си. Тази възможност не само възстановяваше смазаното ми самочувствие, но разгаряше у мен амбицията да не изоставам от другарите си, да се измъкна от злокобното проклятие на жалкия инвалид. Засега все още майка ми и баща ми ме хранеха, обличаха и обслужваха. Но в село нямаше гимназия. Трябваше да отида в града. И ето, аз отново се озовах в омагьосания кръг на физическата безпомощност. Трябваше да я преодоля на всяка цена. И аз я преодолях!

Спомням си как веднъж като стажант в София отидох в една бръснарница да ме подстрижат и обръснат. Бръснарят ме подстрига прилично, но при бръсненето ме поряза. Когато станах от стола и отново се огледах в огледалото, му подхвърлих иронично:

— Вие въпреки че сте професионален бръснар и бръснете с ръце, ме порязахте, а пък аз се бръсна всяка сутрин с краката си и не се порязвам никога. Не вярвате ли? Мога още сега да ви обръсна и вас!

Той се опули насреща ми и се изпъна неподвижно като статуя с бръснарската четка в ръка. Останалите бръснари в салона също се извърнаха и мълчаливо ме изгледаха. Едва сега всички забелязаха, че съм с изкуствени, неподвижни ръце.

— Вземете си таксата, ето в десния ми джоб има дребни пари и друг път, моля ви, бъдете по-внимателен. Довиждане.

Излязох си, съпроводен от всеобщо мълчание, изпълнено с удивление.

— Ти наистина ли се бръснеш сам?

— И то всяка сутрин — усмихна се Костя.

— Удивително! И как си постигнал всичко това?

— То е дълга и драматична история, в която взеха участие много действащи лица. Спаси ме и ме върна в редицата на пълноценните хора медицината и лечебната физкултура, спасиха ме хората в бяло и преди всичко човешката обич! Затова обичам хората и вярвам в тях. Особено вярвам на сърдечно усмихнатите. Добрите хора се познават по усмивката.

— И мен?

— И теб. Ти сама не подозираш колко си добра въпреки някаква душевна противоречивост, която те измъчва и понякога те прави мълчалива и мрачна. При друг случай ще ти разкажа как се измъкнах от обречеността на инвалида и станах, както се казва, общественополезна личност и кому дължа това...

[1] Тимуровци — пионери, посветили се на благородни дела по подобие на героите на повестта „Тимур и неговата команда“ от съветския писател Аркадий Гайдар. ↑

11.

На 27 януари 1969 г., в обявения час пред трибуната в една от залите на Висшия институт за физическа култура „Георги Димитров“ застана спокойно мъж на тридесет и пет години. Имаше светли очи, възруса коса и хармонична стойка на лекоатлет. От него лъхаше сила и благородство.

Ректорът на института го представи на присъстващите и след необходимата академична процедура му предостави възможността да прочете своя автореферат по защитата на приетата от академичния съвет негова дисертация.

В разпратените покани и отпечатаните обяви се съобщаваше, че старши асистент при Катедрата по лечебна физкултура и медицински надзор Борис Соколов ще защити дисертация на тема „Развитие на компенсаторните възможности на долните крайници при висока двустранна ампутация на горните крайници, постигнати чрез лечебната физкултура“.

Аспирантът започна да чете с плътен и самоуверен глас, в който звучеше мъжественост, енергичност и онази сърдечна топлина, които ни заставят да вярваме на такива хора. Ръцете му бяха здрави, творчески ръце на ваятел, и от едрите му тренирани пръсти се излъчваше едновременно сила и сръчност.

Още от самото начало ясната му мисъл на млад учен съсредоточи изцяло вниманието на аудиторията върху извършеното от него научно изследване. То завладяваше не само със своята прецизност и научна обоснованост като експеримент, но и вълнуваше с удивителните си резултати, свързани с необикновената биографична повест на един нещастен младеж.

Соколов четеше и цялата аудитория следеше с нарастващ интерес проблемите, възникнали във връзка с рехабилитацията при ампутацията и на двете ръце и ролята на лечебната физкултура като основа на рехабилитацията при тези случаи на тежка инвалидност.

— Научната концепция — изтъкна Соколов, — въз основа на която се изгражда моята програма за лечебни физкултурни упражнения, се основава на голямата пластичност на кората на главния мозък. При инвалидите с висока ампутация на ръцете една голяма част от най-важния анализатор — двигателния, прекъсва завинаги изпращането на импулси към кората на главния мозък. По пътя на системното упражняване с физически упражнения мозъчните клетки в нея, останали без ефектор, или други се насочват да ръководят и контролират долните крайници, които трябва да заместват функциите на ръцете.

Физическите упражнения повишават възбудимостта на кората на главния мозък и правят протичането на условните рефлексии в нея по-пълноценно.

Долните крайници по пътя на съответно системно трениране показват тази удивителна способност да се приспособяват към новите волеви изисквания, които им поставят най-съзнателните отдели на главния мозък. Специално съставените физически упражнения, приложени под формата на системни тренировки, изменят функцията на двигателния апарат, едни мускули увеличават своята контрактилна способност, други се удължават, обемът в движенията на ставите се увеличава до такава степен, че долните крайници започват да извършват движения, неприсъщи на тях. Нещо повече, движенията на краката започват да стават почти равностойни на тези, извършвани от ръцете. Чрез физически движения и упражнения много от мускулите на ходилата, които при обикновени условия почти бездействат, се привеждат в активно действие, което е крайно необходимо за формиране на нови двигателни навици и умения. Освен това при различните манипулации с пръстите на краката се привежда в действие и кожният анализатор, който е в най-тясна връзка с мускулния. Това дава възможност кожната сетивност и в областта на пръстите на краката да се упражнява, тренира и доближава по усетливостта на пръстите на ръцете.

Стремежът на тези болни за оздравяване е неразривно свързан с волево напрежение, което способства за мобилизиране на резервните фактори на организма, отстранява психогенните задръжни процеси и други физиологични отклонения. Положителните емоции, от друга страна, стимулират различните физиологични механизми и в същото

време отвличат болния от болезнените преживявания, което има важно значение за успеха на лечението и способства за трудното приспособяване на долните крайници към функции, присъщи на ръцете.

Интересът нарасна още повече, когато той започна да излага своята методика за приспособяване на краката като заместители на ръцете. Особен интерес предизвика методиката на обучение на инвалида при хранене, бръснене, приспособяване на краката като хватателни органи при упражняване на съответна трудова дейност, при писане с молив и писалка, после е пишеща машина и особено при подготовката му за квалифициран умствен труд.

Това не бяха само научни хипотези, а въз основа на научни концепции, чрез научно обоснована методика бяха постигнати удивителни резултати, които вълнуваха не само със своята хуманност, но и с мащаба на тяхното социално значение. И това не беше само Костадин Велков, а редица още като него. И най-важното: радостните постижения въз основа на разработената от младия учен методика щяха занапред да служат като научнообосновано средство за възвръщане към самостоятелен и общественорезулен живот на хора, които са се родили или при нещастни случаи са останали без ръце.

За непознаващия лечебната физкултура, особено в подобни тежки случаи, оставаше неизвестен онзи душевен синхрон, онази действена двустранна психологическа връзка, които са необходими, за да се включат в действие вярата, волята и постоянството на обучавания инвалид.

Колко често продължителността и трудността при упражненията за приспособяване на краката — на техните мускули, сухожилия и нерви, на пръстите и развиване чувствителността им — поставя на изпитание съзнанието, волята и постоянството на инвалида. Необходими са много душевни сили, фин психологически усет и педагогически такт, за да се поддържа волята и вярата в очакваните постижения, за да се създават у него навици и съответните рефлексии. За това, разбира се, не се говореше в автореферата. То можеше да се прочете само в подтекста на дисертацията. От нея ставаше ясно за всички, че младият учен се беше посветил всеотдайно на хуманната си професия за възстановяване не само на физическото, но и на душевното здраве на хората, за да се върнат в трудовите делници със

самочувствието, че и те са необходими на обществото. Това можеше да потвърди и Костадин Велков, който седеше съсредоточен сред слушателите в залата и отново преживяваше всички мъчителни изпитания през изтеклите години.

12.

Всичко започна на 6 януари 1956 г., когато го приеха в Института по протезиране, възстановителна хирургия и трудоустройство в София. Настаниха го в една стая с още други трима младежи. Тук той почувства още от първите часове, че е попаднал в един свят с други измерения и своя особена психологическа атмосфера. Стори му се, че този свят се намира на мрачното дъно на някакво море от страдания и всеки се стреми с неудържима вяра към повърхността, огряна от слънцето на обикновеното човешко щастие. Щеше ли да изплува и той някога там? Но в този свят, непознат на здравите хора, съществуваше строг ред, много отзивчивост и човешка непринуденост.

Нещастieto, което беше довело тук четиримата младежи, веднага ги сближи. Тринадесетгодишният Трендафил от село Поибрене беше неподвижен от кръста надолу. Той се изкачваше по стълбището на ръце, и то с такава бързина, както здравите хора се изкачват с крака. Беше мъчително да го гледа човек, но той все се смееше. Митко от Тополовград, също на тяхната възраст, се бил родил със сраснато като копито стъпало на левия крак. Сега очакваше да го оперират. Лекарите обещавали да възстановят крака му в нормално положение. На Керим едната ръка беше ампутирана над лакътя, а другата под лакътя. Предстоеше в скоро време да му поставят протези и да го обучат да си служи с тях. Това изискваше продължителна и умела тренировка под ръководството на лекуващия лекар и на методиста по лечебна физкултура.

Оказа се, че най-безпомощен е Костя.

— Загазил си здравата, приятелю — съжали го Трендафил, като му се усмихваше с чиста, съчувствена усмивка. — Че ти не можеш да отидеш сам и да се изпикаеш. Мен ще ме оперират. Ако не успеят да възстановят гръбначния нерв, ще ми направят протези на краката и аз ще подскачам с тях. А ти? Нито можеш да се нахраниш, нито до клозета да отидеш, а тук болногледачите са все жени.

— Не се притеснявай! — намеси се Митко. — Като имаш нужда от нещо, ние ще ти помогнем. Такъв е законът тук.

Керим най-добре разбираше неговото нещастие и го гледаше тъжно с големите си черни очи.

— Как се казваш?

— Костадин.

— Много е дълго името ти. Костя ще ти викаме. И на мен не е леко, братче, с тези чукани. Лекарите казват, че ще ми направят протези с пръсти на края, с които ще мога да хващам като с жива ръка. Дано, че кой ще ме гледа. Ние сме пет деца. Аз съм най-голям. Циганска работа, братче! При нас всеки сам трябва да се грижи за себе си.

— А ние сме шест — четирима братя и две сестри, но аз съм най-малкият — усмихна се Костя. — И на моите родители не е леко.

— Костя, а ти шах играеш ли? — запита го Трендафил.

— Шах ли? Не зная, но съм виждал.

— Ех, жалко! И тия приятели не знаят, та няма с кого да си поиграя вечер тук, а ходя все по другите стаи. Но ако искаш, ще те науча. От шаха няма по-добро занимание. Той развива човек умствено. Ти колко ще останеш тук, попита ли?

— Казаха ми, че ще трябва да остана по-дълго време.

— Е, тогава ще те науча.

Когато настъпи време за вечеря, Трендафил грабна патериците и отидоха с Митко в трапезарията.

Керим предупреди Костя:

— Ти остани с мен. За нас болногледачката ще донесе тук. Василка се казва. Отначало тя ме хранеше, както ме хранеха в къщи, но после започнах сам да се храня ето с тази лъжица. — И той му посочи едно ластично приспособление, чрез което една удължена лъжица се прикрепяше на чукана на дясната му ръка. — Приятелите ми от стаята ми я поставят и свалят. Тя сега ще те нахрани, а после ще се уговорим с Митко и Трендафил те да те хранят.

След малко една възрастна и енергична болногледачка донесе на голям поднос вечеря за двете момчета. Като остави таблата на едното от шкафчетата, тя се приближи усмихната до Костя, приседна на

леглото му и се осведоми за родителите му и за нещастната случка, при която е осакатял.

При постъпването му тя го бе изкъпала и облякла в чисто бельо и болнична пижама, чиито ръкави сега висяха печално празни. При къпането тя го запита само за името му и през цялото време мълча, мрачно замислена, поглеждайки безръките му рамене. Като болногледачка тя бе привикнала към различните човешки нещастия, но като майка нещастieto на това приветливо момче я вълнуваше по-особено.

Накрая болногледачката въздъхна и стана:

— Хайде, Кериме, да ти поставя лъжицата, че да нахрания приятеля ти.

Докато хранеше Костя, тя продължи все така сериозно да разговаря с него. Когато си тръгваше, се обърна с майчински тон към двете момчета:

— Ти, Костя, като Керим имаш крака, а Трендафил има ръце, но няма крака. Само Митко има и ръце, и крака. Помагайте си като братя и се грижете един за друг. Така се държат всички болни в нашия институт. И не се отчайвай. Имай вяра в нашите лекари и ги слушай във всичко. И методист по лечебна физкултура имаме. Много е способен и добър човек. Той обучи Керим да се храни сам. А сега лека нощ!

Тогава именно Костя за пръв път узна, че има лечебна физкултура.

Преди да заспят, четирите момчета дълго разговаряха. Така още същата сутрин те споделиха хляба и солта на непринудеността, която ги сближи.

Сутринта, след закуската, другите трима отидоха в гимнастическия салон. Те поканиха и Костя, но той отказа. Стесняваше се да отиде, без да му е предписано от някого. Все пак не се стърпя и се отпрати към гимнастическия салон. Открехна с крак плахо вратата и надзърна. Вътре към тридесетина осакатени хора на различна възраст, облечени в пижами като него, правеха някакви гимнастически упражнения под ръководството на инструктор. Той стоеше пред тях леко разкрачен, силен и хармонично развит. Обясняваше им с мускулестите си ръце някакви упражнения. Като

забеляза любопитния хлапак, за чието постъпване в института го бяха вече уведомили, му се усмихна приветливо:

— Ела, какво гледаш като мишок! Сутринната гимнастика ободрява духа и повишава самочувствието.

Костя продължаваше да стои при вратата смутен и мълчалив.

— Е, добре! Влез и седни да погледаш, а като свършим, ще си поговорим.

В гимнастическия салон имаше най-различни уреди и приспособления за гимнастика. Костя влезе и приседна на една пейка. Другите продължиха своите гимнастически упражнения. За пръв път момчето виждаше събрани на едно място толкова хора с най-различни осакатявания.

Беше потискащо да ги гледа човек. Това бе един обезобразен кът от света. Нещастните случайности и трудови злополуки ги бяха изпоначупили и обезобразили, като че са минали през някаква каменотрошачка. По лицата им личеше следата от застинало страдание, а в очите им навърташе неспокойна, мъчителна вяра, че поне отчасти ще възстановят загубените възможности за пълноценен живот. Някои се усмихваха, други се опитваха да си придадат безгрижен вид, но в погледа на всички се спотайваше непобедената мъка и завист към здравите хора. Костя почувства това с цялата си изтерзана момчешка душа, която като свършена антена улавяше излъчването на всяко човешко страдание. Това го угнети, но същевременно у него се надигна гневен протест срещу онези тъмни сили в живота, които и него като всички тези нещастници бяха осакатили завинаги.

През това време физкултурният методист с плътен и енергичен глас продължаваше да командува нещастните си пациенти, като сменяше едно след друго упражненията. Някои се мръщеа от болка, други се смееа, но в ритъма на техните движения дишаше жаждата за живот. Някаква нова тръпка от прилив на сили пробягна по гъвкавото момчешко тяло.

След разговора със Соколов Костя застана в разнокалибрена група от инвалиди в гимнастическия салон и се стремеше с всички сили да изпълнява точно всяко упражнение...

13.

Из дневника на Борис Соколов.

Днес, 8 януари 1956 г., в Института по протезиране, възстановителна хирургия и трудоустройство се запознах с история на заболяване №9/1956 г. на К. С. В.

Локален статус: пострадалият е младеж на около четиринадесет години. Двете му ръце са ампутирани в най-горната част на мишничната кост, на два сантиметра под хирургическата шийка. Раните са зараснали, но личат цикатрисис. Мускулатурата на двете чуканчета е атрофична. Подвижността в раменната става е запазена в пълен обем. Има плосък гръден кош с леко приведена глава напред и леко вдлъбната гръдна кост. Двете му рамене са приведени напред от стремежа да прикрива физическия си недъг.

12 януари 1956 г.

Днес имах първия продължителен контакт с новия пациент. В продължение на 2 години е бил хранен като малко дете. Погледът му е плах, опипващ и изучаващ. Не е много общителен. От разговора ми с него и направените наблюдения проличава, че в психиката му са се отразили първите сериозни поражения вследствие чувството за инвалидност и малоценност.

Двегодишният му непълноценен живот не само е ограничил до голяма степен естествените му възможности за движение, но е формирал у него психологическа бариера на потиснатост и отчуждение.

При тази обстановка на физически и душевни възможности следва да се започнат занимания с болния.

Сред болните наблюдавам всякакви характери: холерични и избухливи, спокойни и емоционални, волеви и благородни, отзивчиви, а има и неуравновесени, завистливи и дори жестоки. И културният им уровень е различен.

Върху тази сложна и разнолика карта от характери трябва да намеря мястото на този изстрадал, плах и неспокойно очакващ младеж. У него се съзират черти от нашата жизнерадостна народопсихология, които трябва да се импулсират, за да преодолее чувството на фатална обреченост.

Ще съумея ли да му разкрия красотата на нови перспективи, да събудя у него жажда за знания, стремеж към всестранно развитие и да изпепеля затъпяващата психология на безпомощния инвалид? Ще ми стигнат ли силите и търпението да го превърна от пациент в свой близък приятел, за да почувства опората на една окриляща го дружба, от която той сега има най-голяма нужда! Ще е необходимо да му възвърна способността да мечтае, защото, както казват, мечтите са първите варианти на нашите реални замисли!...

1 февруари 1956 г.

Измина половин месец от първия ми контакт с К. С. В. Усилията ми да го включа в орбитата на една нова дружба с по-зрял човек извън дружбата му с другите болни, която е обременена от болезнено примирение с недъга — вече дава резултати. У моя млад приятел се появиха нови интереси — към живота в столицата, живота в чужбина. Нараства жаждата му за четене. Разговорите ни са по-чести и все повече ми се доверява.

На утринната гимнастика идва весело възбуден. При индивидуалните физкултурни упражнения проявява изпълнителност и старание.

Сега стремежът ми е насочен да съчета развитието на компенсаторната дейност на краката с интелектуалното

му и душевно развитие.

У него има някаква вродена първична жизненост, която го подтиква към общителност, и той вече се освобождава от тягостния комплекс на отчуждението.

Рехабилитацията и в този случай трябва да се осъществява от рехабилитационен екип, в чието основно ядро следва да се включат: хирург-ортопед, методист по лечебна физкултура, трудотерапевт, медицински психолог, социален работник и др., като инвалидът бъде под системно диспансерно наблюдение. Това е дълъг процес, при който инвалидът трябва да взема активно участие. За тази цел рехабилитационната програма трябва да се разясни предварително на болния и той да бъде въввлечен в нейното осъществяване.

За целта ми се наложи с оглед състоянието на К. С. В. да съставя пригодена за него програма.

Според нея курса на лечебната физкултура разделих на три основни периода: подготвителен, основен и заключителен. Подготвителният период трябва да трае 4–6 месеца. В този период включих следните задачи: да се укрепи целият организъм на болния и особено нервната и сърдечно-съдовата система; да се получи по-голям обем на движение от нормалния във всички стави на долните крайници и гръбначния стълб; да се засилят всички мускули на ходилата; пръстите на ходилата да увеличат значително своята функционална подвижност; да не се изоставя умственото развитие, тъй като пострадалият е още юноша. Силовите упражнения и пасивни движения трябва да бъдат насочени към разтягане преди всичко на мускулите (на дорзалната страна) на тазобедрената става и (на латералната страна) на глезенната става и др. Във връзка с това взех предвид твърдението на професор Др. Матеев, че мускулът може да бъде удължен при пасивно разтягане до 150° от първоначалната му дължина, без да бъде увреден структурно.

Схемата за индивидуална процедура по лечебната физкултура през подготвителния период завърших днес. Тя

обхваща утринна гимнастика, групови упражнения и индивидуална процедура. Освен това съм предвидил и самостоятелни упражнения като домашни задачи.

За да разкрия по-реални перспективи пред непълнолетния инвалид, включих и упражнения за хващане с пръстите на краката на различни предмети като предварителна подготовка при преминаване към упражнения, свързани със самообслужването.

Първите опити са неуверени, неудачни и те най-много ме плашат. Забелязвам с каква тревога следи болният моята увереност. Погледът му сякаш крещи: „Ще мога ли? Ще успее ли? Не са ли напразни тези еднообразни и отегчителни упражнения, от които така болят мускулите на краката, цялото тяло?“

За да могат долните крайници да поемат част от функциите на ръцете, необходимо е преди всичко да се увеличи значително обемът на движение във всичките им стави и особено в тазобедрените. Много важно е също да се постигне голяма гъвкавост на гръбначния стълб...

15 февруари 1956 г.

Днес се състоя консилиум във връзка с оперативното лечение на Костя. Оперативният план предвижда да се удължи чуканчето на дясната ръка посредством кожна и костна пластика, за да стане годно за протезиране. Това предполага да се присади към рамото кожна тъкан, а впоследствие и кост от самия него. Този сложен оперативен план може да се извърши само на етапи и изисква големи усилия и време както за хирурзите-ортопеди, така и за болния. Той трябва да се съгласи да понесе болките и страданията на няколко болезнени хирургически операции, при което очакваният резултат е несигурен. Трансплантирането може да не се окаже резултатно и би трябвало да се почне всичко отново. Дори при сполука поставената протеза ще има съвсем ограничени хватателни възможности.

Предложеният хирургически план предизвика сериозни спорове.

Аз застъпих предложението да се изостави операционното лечение и да се продължи лечебното физкултурно обучение за функционално преадаптиране на долните крайници като заместители на ръцете.

Костя трябваше да избира. Това бе решение за цял живот. Той се чувстваше смутен и разтревожен. Вълнувах се и аз. У него надделя решението да продължи лечебната физкултура. Д-р Матев, като специалист по горните крайници, предварително беседва дълго с него и му разясни всички възможности и рискове. А той е известен специалист в своята област. Но и той не скриваше проблематичността на предлаганото оперативно лечение и неговите съвсем ограничени възможности.

У болния надделяха страхът от неколнократните операции и перспективата, която вече му разкриваше лечебната физкултура. Той заяви категорично, че предпочита нея пред оперативното лечение. Баща му също одобри това негово решение.

Тревожното и доверчиво очакване у моя млад приятел към мен нарастваха. С това нарасна и моята тревога. Зная, че физическата безпомощност на хората без ръце минира непрекъснато морала на пострадалия и разстройва неговата психика. Освен това обективното състояние на инвалида стимулира развитието на психопатологичните процеси в кората на главния мозък. Това задължава извънредно силно всички нас, които влизаме в рехабилитационния екип, да съчетаваме своите максимални усилия при рехабилитацията на тези инвалиди.

20 февруари 1956 г.

Жена ми е тежко болна. Няма кой да се грижи нито за нея, нито за двете ни деца. Аз трябва да продължавам лекциите си в Института по физкултура и заниманията по

лечебна гимнастика в Института по протезиране и възстановителна хирургия.

Колко е трудно да намериш достатъчно сили, за да бъдеш винаги бодър, уверен и съсредоточен, сърдечен и жизнерадостно взискателен към тези нещастни хора, които еднакво изпитателно се вглеждат както в движенията, които им показвам, така и в очите ми. Те търсят там увереност в резултатността на това, което изисквам от тях.

1 март 1956 г.

Напрегнатият подготвителен период, който поставя лекувания инвалид при големи волеви и интелектуални изпитания и може да се окаже фатален, ако се получи психологически срив, протича добре. Разработената схема сега има за задача: подобряване на общото кръвообращение и обмяна на веществата; засилване мускулатурата на раменния пояс и трупа; засилване мускулатурата на долните крайници и получаване по-голям обем на движенията; да се засилят всички мускули на ходилата; успокояване на организма. Във връзка с това трябва да се обърне внимание за укрепване на правилното телосложение, като упражненията се изпълняват с максимална амплитуда и се дава акцент на тазобедрените стави. Упражненията трябва да се насочват така, че да подпомагат максимално самообслужването. Да се използват специални уреди и упражнения, като се дават и игри за пръстите на краката.

Към тази схема разработих и подробен комплекс от упражнения, към които К. С. В. се придържа с все по-голямо старание. Той отгатва вече тяхното предназначение при приспособяване на краката за съответни действия при самообслужването и някои приложни трудови дейности. Постиженията го вълнуват все повече и той не скрива това. В огледалото на неговото мрачно страдание се отразява вече колебаеща се светлина.

Сега вече при изправен стоеж той може да се наведе така, че да опре челото си до коляното на единия крак, след това се изправя и отново се навежда, като допира коляното на другия крак. Прави вече дамски и мъжки шпагат и заключва и отключва последователно десния си и левия крак зад врата при седнало положение. Това постигна най-напред на гимнастическата стена, като последователно изкачваше единия си крак от пречка на пречка по стената до височина на главата, стоейки на другия крак, и провираще главата си под вдигнатия крак. Колко упражнения от този вид и подобни на него трябваше да повтаря ежедневно и като домашно упражнение, за да може да постигне заключването и отключването на краката си и при седнало положение зад врата.

Това упражнение и упражненията с гумените рингове са подготовка към самостоятелно хранене с краката, а постигането на самостоятелно хранене с краката ще бъде първата решителна победа към самостоятелност в живота и освобождаване от чуждата унизяваща помощ.

20 март 1956 г.

Приложената досега процедура на лечебна физкултура значително повиши приспособителните възможности на стъпалата. Увеличи се междупръстовото пространство особено между първия и втория пръст, което позволява на момъка да хваща предмети с различен диаметър и тегло. По аналогия с движенията на пръстите на ръцете хватателната функция на ходилото се осъществява в основата си за сметка на напрежението на късите мускули. Това увеличи чувствителността на пръстите на краката и тяхната издръжливост.

Едновременно с развитието на външната компенсаторна възможност винаги ме интересува и вътрешната компенсация. Умело съчетаване на двата вида компенсаторни възможности стимулира по-бързо приспособителните процеси и успешното овладяване на

двигателните навици. Костя хваща вече доста умело с левия си крак кутията с кибрит, издърпва вътрешната част с пръстите на десния крак, взима клечка и чрез драсване я запалва. Това му доставя голямо удоволствие и той често го демонстрира пред приятелите си и други болни.

За развитието на вътрешната компенсация много допринесоха игрите. Инвалидът се увлича до такава степен, че забравя за своите ограничени физически възможности и започва да търси и проявява нови компенсаторни възможности. Ние вече играем шах. Приятелят на Костя го е научил и той доста е напреднал. Сядаме на пейка, поставям таблото с шахматните фигури между нас и започваме да играем. Отначало Костя просто избутваше с върха на пръстите на десния си крак съответната фигура по таблото, като често раз местваше останалите, и аз трябваше да ги подреждам на местата им. Постепенно го приучих да ги хваща с пръстите и с уверен и естетичен жест да мести фигурите по таблото. За да му доставя удоволствие, давам му възможност да печели някоя от игрите. Забелязвам, че се развива комбинативна и асоциативна памет у него и играе със страстно увлечение. За първи път забелязвам на лицето му усмивка, излъчваща радост, без онзи оттенък на печал, която непрестанно се спотайва в погледа му.

22 март 1956 г.

Храненето! Инвалидът с ампутирани ръце е поставен в зависимост от обкръжаващите го и това чувство непрекъснато потиска неговата психика. А при храненето, което изглежда така лесно като автоматизирано действие, взимат участие всички части на ръката. Неговият механизъм е сложен комплекс от функционални единици, които са в определена зависимост. В механизма на храненето са включени много последователни и едновременни движения на пръсти, китки, предмишница, лакътна става, мишница и раменна става. Да се усвои този

сложен механизъм от краката, е труден, много труден и продължителен процес. За да се овладее механизмът на храненето с крак, е необходимо да се усвоят много подготвителни и специални упражнения с пръстите на крака и с целия крак. Изисква се системен, изнурителен и често пъти болезнен процес на упражнения. За лишен път се убеждавам, че в лечебната физкултура не е достатъчно само научнообоснована методика. Нужна е и искрена дружба с болния. Необходимо е той да чувства благородните подбуди на тази дружба, да разбира, че тя има за цел да го изведе от мрачната и унижителна обреченост на безпомощния инвалид и го въоръжи с възможността не само да се самообслужва, но и да стане общественополезен гражданин с възстановено социално достойнство и човешко самочувствие!...

25 март 1956 г.

Днес Костя ми показва първото си самостоятелно написано писмо до родителите му!

В знак на признателност ми го даде аз първи да го прочета. Не ще забравя никога вълнението, което изпитах, когато го прочетох! Поздравих смутения младеж и го прегърнах бащински. Той ми заяви, че с краката си сега ще пише по-красиво, отколкото по-рано с ръцете.

Показах писмото на д-р Ив. Матов. Той го прочете два пъти и ме погледна развълнуван.

— Това е удивително! Направена е първата сериозна стъпка в по-нататъшното, интелектуално развитие на нашия болен. Поздравявам те, зная колко се радващ и — с основание. Моля да го документираш. Нареди да се направи фотокопие от писмото и да се запази към досието на болния.

А колко усилия ни струваше на нас с момъка тази победа!...

28 март 1956 г.

Препрочетох записките си от последните дни. Първото писмо на К. С. В. разкрива реалната възможност да продължи образованието си. Това е важен етап в неговото интелектуално развитие.

Писането е сложно координационно и много фино движение, което като такова се осъществява с ръката, която е най-сложният динамичен орган на човешкото тяло. Поради това писането с крак е много трудно действие, което се постига чрез продължителна предварителна подготовка на пръстите на стъпалото. Понеже не можах да открия чужда методика за усвояване на тази дейност, наложи се да използвам методиката на обучение по писане в началния курс, като я приложа в по-съкратена форма. За целта започнахме писане с молив. В училище Костадин Велков е писал с дясната ръка, затова сега пристъпихме към трениране на десния крак. Писането се осъществява в седнало положение, като масичката за писане е на едно ниво със седалището. Свободният ляв крак притиска тетрадката. Краката трябва да бъдат обути в чорапи без пръсти. Необходимо е трупът да запазва отвесното си положение и се съблюдава съответното разстояние до очите.

Хватът на молива се извършваше между първия и втория пръст на десния крак, като, за да не се плъзга и притъпява болката при стискане на молива, направихме на пръстите, на мястото на хвата, тънка марлена превръзка. Така започнахме с известните на всички чертички, бастунчета, ченгелчета, колелца и пр., и то на тетрадка с тесни и широки редове. Отначало болният се оплакваше от болки в пръстите, а понякога изпускаше молива и се отчайваше. Това налагаше да се усили хватателната възможност и сила на пръстите. Болният прояви упоритост и старание. Необходимите фини движения се усъвършенстваха с всеки изминат ден. Постепенно преминахме към изписване на редовни и главни ръкописни букви, писане на срички, а след това и на отделни думи.

По-трудните елементи на писане при сложните букви, като ж, ф, щ и др., задавах за упражнение на болния като домашна работа. Едновременно с това обръщаме внимание на краснописа. Тези занимания продължиха цял месец. След овладяване задоволителното писане с молив преминахме към писане с автоматична писалка. Писането с нея се оказа по-леко, тъй като натискът в този случай е по-малък, а и изработеният вече двигателен навик улесняваше болния. Овладяно бе и отварянето и затварянето на писалката с пръстите на двата крака. При писането с молив употребявахме и гума за изтриване при направени грешки. Гумата се хващаше с първите два пръста на десния крак, а с първите три пръста на левия се прикрепваше тетрадката. Овладяването техниката на писане с молив и писалка разкрива вече възможността за овладяване писането на пишеща машина с пръстите на краката. Предстои ми да разработя методиката на тази по-сложна техника на писане, което изисква сърчното участие на пръстите и на двата крака. Колко трудности още ще трябва да се преодоляват! Колко експерименти са необходими и във връзка с всичко това трябва да се следи да не се получи някаква деформация на мускулите и сухожилията на стъпалата.

14.

По същото време Костя ходеше като замаян от младо вино. Той се люшкеше на вълните на надеждата и отчаянието. Не сбърка ли, като отказа оперативното лечение? Да си възвърне щастието да може да протегне една присадена ръка, па макар и снабдена с протеза, с която поне малко да може да хваща. Да почувства там някъде, вътре в себе си, че отново протяга ръка! Да го плисне опиянението, че протяга ръка и улавя нещо, каквото и да е — лъжица, молив, цвете или слънчев плод. Нима занаят ароматните горски ягоди по слънчевите поляни ще трябва да ги пасе като овца?...

И той се гмурваше в изтощението на зададените упражнения, което носеше физическа болка и забрава.

Топлата носталгия по родния край като неканена гостенка все по-често го навестваше. Той притваряше очи и виждаше изтощителния блясък на летния зной. Пред погледа му израстваше разточителното разпиляване на багрите и чуваше тишината как напява от хълм на хълм своята синя мелодия. Чуваше шепота на тревите, които, пробихи топлатата кора на черноземята, извисяваха нежните си стъбла с въздишка на облекчение в росните утрини. У него се събуждаше носталгията по едрозвездните августовски нощи, озвучени от щурците.

Неусетно встъпи в шестнадесетата си година и все по-често го терзаше изконната страст, неутолимият копнеж да прозреш откъде хоризонта на времето. Той се взираше в неизвестността и се мъчеше да отгатне какъв ще стане утре? Търсеше ред и яснота в своя изгорен от електрическия удар живот. И тогава пред него се изправяше безпощадно разголената нерадостна истина. Но той предусещаше как мъчителното отчуждение, израснало на тъжната почва на отчаянието и родило натрапчиви и продължителни размисли, постепенно се разсейваше от блясъка на някаква новородена надежда. Почувствал почти физически нахлуването в своя живот на нещо окрилящо, което го опияняваше, той повтаряше въпреки болките в хълбоците и кръста, в ставите и всички сухожилия, въпреки изгарящите болки във всяко

мускулно влакно зададените от Соколов упражнения. Приятелите му го гледаха, учудени от неговото изтощително старание, как, плувнал в пот, повтаряше през цялото си свободно време в стаята на кревата своите циркаджийски номера, както те наричаха неговите индивидуални упражнения.

Често им омръзваше да го гледат и да слушат мъчителното му пухтене. Понякога това ги дразнеше и те се запиляваха в гимнастическия салон, читалнята или работилницата, в градинката или просто отиваха на приказки при болните от други стаи.

Наскоро на Митко оперираха копитото. Операцията трая дълго. Сега той лежеше, опънал бинтования си крак, неподвижно и се опитваше с четене да забрави болките и запълни времето, което за него протичаше много бавно.

На Трендафил продължаваха да правят мъчителни пункции на гръбначния мозък и разни други изследвания.

Чуканите на Керим най-после снабдиха с протези. Те бяха със сложни механизми и той прекарваше по един-два часа дневно при ортопеда, който го обучаваше да ги привежда в движение. Това беше сложен процес, в който взимаха участие раменните мускули, мускулите на чуканите и рефлекторната съобразителност. Изостаналото в културно отношение момче мъчно съобразяваше някои указания, нервираше се и се отчайваше, като заявяваше, че ще захвърли протезите и ще последва примера на Костя да си служи с краката.

Костя правеше упражнения всеки ден за увеличаване обема на движенията в ставите на краката и гръбначния стълб на гимнастическата стена, като все по-високо издигаше ту единия, ту другия крак, и хващайки се със стъпалото за съответната пречка, се навеждаше назад, като достигаше все по-често с главата си до пода. Правеше и упражнения на халки, като лягаше на тепиха и се издигаше, заловил се с пръстите на краката си за халките; правеше везни на наклонена плоскост и достигна да прави борцов мост, като се извиваше на дъга и стъпил с краката си на тепиха, опираше теме на него.

Най-трудно се оказа упражнението да издигне крак на пречката на стената на височина на главата си и да пъхне глава под крака, а след това да повтори с другия крак. Колко боляха кръстът, ставите,

глезените и вратът. Болеше ужасно и често изпитваше мускулна треска. Но той упражняваше и упражняваше. Краката трябваше да се тренират свободно да достигат не само лицето, но и темето. Понякога затъпяваше от умора и болка. Всичко му изглеждаше безсмислено и безразлично. Светът ставаше мрачен и враждебен и той потъваше в черния свят на мъката, единственото облекчение от която бяха сълзите. Но дните минаваха и той усещаше как мускулите и ставите сякаш се удължаваха, болките намаляваха и краката все по-леко и по-ловко достигаха лицето и темето на главата.

Тогава той пренесе упражняването си в стаята. Сядаше на леглото и заключваше последователно ту единия, ту другия крак зад врата си, „отключваше“ ги, както казваше методистът, и пак започваше отново. Така постигна да заключва едновременно и двата крака зад врата си. Физическите му сили нарастваха, нарастваше и ловкостта и гъвкавостта. Започна постепенно и самостоятелно самообслужване. Той вече сам оправяше сутрин леглото си, като войник, като изпъваше одеялото, приглаждаше го в образцов вид и служеше за пример.

Постепенно успехите започнаха да събуждат у него тръпката на нова, неизпитвана досега радост, но да се радваш в самота, е тъжно. А той беше самотен, защото никой не го посещаваше. Роднините му бяха далече и тяхната свързаност с ненаситната на труд земя не им позволяваше да го посещават. В приемните дни градинката на института и болничните стаи се изпълваха с гости, които внасяха оживление, новини и морална опора у тези, при които идваха. Дори при Керим идваха близките му цигани. При него никой не идваше. Само от време на време сестра му пишеше писма, пълни с лъх на чернозем, трудово ежедневие и сестринска неизчерпаема обич. Някой бе казал, че самотата е естествено убежище на всички мисли, а най-често на мрачните.

Принудителното съжителство уморяваше приятелството му с другите трима болни, макар че вече се чувстваха много близки. Затова Костя, за кой ли път, почувства, че „този, който страда сам, най-тежко страда“. И той неусетно се привърза към Соколов. Неговата хармонично развита фигура, излъчваща челичено здраве и лъчезарна доброта, го привличаше. Той обичаше в минутите, които му отделяше методистът, да слуша при игра на шах разкази за работата му с различни инвалиди, минали през института, за живота в големия град,

за политическите и културните събития у нас и чужбина, за своите студенти, които като студентите от всички времена обичаха романтичните лудории. Тогава Костя притаяваше дъх и се заслушваше с непозната за самия него жажда. Неговият баща, възнисък мургав човек, венчал се от детски години с чернозема, го обичаше, дори го глезеше. Макар че бяха шест деца, той беше благ и търпелив към всички. Но бащиният кръгозор свършваше зад кръгозора на селската мера и се губеше в примитивната селска психика и малокултурност.

Едва тук, в института, в разговорите с д-р Матев и Соколов, с психолога и другите лекари той разбра колко образовани и умни хора има, колко много знания притежаваха и у него постепенно се събуждаше непозната завист към тях. Той и не подозираше, че със своите беседи Соколов и психологът целяха именно да развият у него жажда за знания и да стимулират интелектуалното му и душевно развитие. И когато един ден, след като се научи да пише, Соколов му каза, че сега трябва целта в живота му да бъде постъпване в университета, той се стъписа.

— Как така в университета? Че какво ще правя там?

— Ще следваш, студент ще бъдеш!

— Студент? Че аз съм завършил само основно образование.

— Щом можеш сам да четеш и пишеш, какво ти пречи да завършиш и гимназия. Ще те настаним в някое социално заведение за инвалиди като теб, където ще ти бъде осигурена онази помощ, без която не можеш, и — напред! Другото зависи от теб.

Студент? Ще има ли щастието да прекрачи някога прага на университета като онези самодоволни и някак дръзки младежи и девойки, които той веднъж зърна да влизат и излизат на групички във величествената сграда с двете бронзови фигури отпред?...

Веднъж след утринната гимнастика Соколов го извика:

— Костя, ела с мен. — Той го последва с готовност. Заведе го в умивалнята.

— Теб кой те мие?

Костя се учуди: Ами по-рано майка, а сега леля Василка или Митко.

— А от днес, драги, ще започнеш да се миеш сам! Тук ще има винаги един стол и гъба за миене. Ще избутваш стола до мивката и сядаш на него. Седни сега. Съблечи пижамата.

Костя седна на стола и с пръстите на десния крак разкопча пижамата, после с гъвкави движения на раменния пояс я съблече, както го бе научил Соколов и тя падна на облегалото на стола.

— Вземи гъбата, насапунисай я със сапуна. Сега постави левия крак на мивката и го насапунисай изобилно. Така. Пусни водата от крана и измий крака. Хайде, сега го избърши с пешкира. По същия начин измий десния крак. Краката ти трябва да бъдат винаги чисти, както трябва да бъдат чисти ръцете на интелигентния човек.

Костя изпълняваше всичко, притаил дъх от вълнение. На два пъти изпусна гъбата и се наложи Соколов да му я подаде, но двата крака бяха старателно измити и изтрети с пешкира.

— Хайде сега лицето. Измий добре гъбата. Така. Сега наведи лицето под струята вода и изтрий лицето си с десния крак отдясно и под брадата. Сега с левия — отляво. Насапунисай сега гъбата и измий по същия начин лицето си със сапун.

Костя се изми със сапун, изми гъбата и я постави встрани на мивката, а после подложи лице под студената струя вода и започна да мие лицето си с десния крак. След като го изтри с пешкира и го пъкна в чехъла, изми от лявата си страна лицето с десния крак. След това изсуши крака си, изтри старателно лицето си до зачервяване. И тогава почувства, там някъде, неизвестно къде, чувството, като че се мие с ръце. В душата му плисна гореща вълна, от която почувства краткотрайно залитване. Вдигна глава и с признателност изгледа методиста, който го наблюдаваше с бащинска нежност.

— Ето, виждаш ли как с еднообразните и мъчителни упражнения, които така ти омръзваха, се сдоби с нови ръце, да се миеш самостоятелно. С всеки изминат ден сега това ще можеш да го вършиш по-лесно и то ще ти доставя все по-голямо удовлетворение. Най-важното — започваш да ставаш независим от чуждата помощ, която понякога дотяга на хората. И врата ще си миеш редовно по същия начин, а ще го изтриваш, като хванеш пешкира с двата крака от двата му краища, ще пъкнеш глава под него и ще се изтриваш. Хайде сега да опитаме! — И Костя опита на два пъти упражнението с помощта на Соколов. — Занапред ще идваш с приятелите си, които само ще ти донасят и връщат в стаята гъбата, сапуна и кърпата, а когато се прибереш у дома, те ще си стоят при мивката и ти съвсем сам ще си се миеш. Я вземи сега този гребен с десния крак. Хайде с

движението, с което слагаш ринговете на главата си, се реши. Така, бавно, дръж по-плътно гребена. Ето, сега вече имаш изящен вид!

— Ето за какво били ринговете! — Засмя се сърдечно Костя. — И хватката с краката зад врата...

Ринговете. Те се появиха един ден в гимнастическия салон. Това бяха плътни гумени кръгове с вътрешен диаметър към 20 см. Соколов му нареди да седне на тепиха и да ги поема с крак, като ги поставя на главата си при изправена стойка. Това се повтори няколко пъти. След това му показва как да поставя ринговете един върху друг на главата си, а те бяха пет. Това мъчно му се отдаваше. Ринговете падаха. Той ставаше, събираше ги на едно място с крак и сядаше отново при тях.

След няколко дни болногледачката донесе ринговете в стаята и ги постави на леглото на Костя. От този ден за голяма изненада на своите приятели той започна да се занимава седнал на леглото си с тези рингове. Те го наблюдаваха с интерес. Той постепенно усвои начина да ги нарежда и петте на главата си, без да падат, а след това един след друг да ги сваля с десния си крак и да ги нарежда накуп до себе си.

След това в стаята внесоха една тънка изправена летва, прикрепена в долния край на парче дебела дъска. Сега Костя се опитваше не само да слага и сваля с крак ринговете от главата си, но и да ги хвърля ловко и надява на изправената недалеч от него летва. Това се повтаряше десетки пъти на ден — отново и отново редеше ринговете на главата, захвърляше ги, като се прицелваше в летвата и все не улучваше. Но ето че започна да улучва, и от пет хвърляния успявате да надене на летвата по един, а понякога дори и по два кръга.

Керим се хилеше закачливо:

— Ти, братче, виждам, за цирка се готвиш. Ще ти ръкопляскаат много, като видят как заключваш краката си зад врата и как редиш тези рингове на темето си и ги нанизваш на летвата. И това е занаят. Важното е да се изкарва честно прехраната.

Костя бе убеден, че не за това го подготвя методистът. Това беше прелюдия към самостоятелното миене и хранене, а когато станеше нужда, и към бръсненето.

В дневника на Соколов ден след ден се появиха нови записки, в които той възпроизвеждаше своите планове, програми, схеми и

постижения, а наред с това и вълненията си от уникалния експеримент и трудностите при неговото осъществяване.

След усвояването на самостоятелното миене на лицето Соколов ненадейно донесе морзов апарат и Морзовата азбука и му показа как да се упражнява за предаване по него, като изучава точките и чертичките с палеца на десния си крак.

Това беше интересно, но и доста уморително. Пръстите на крака, а след това и цялото ходило се уморяваха до вкочаняване и после цяла нощ го боляха. Но Костя разбра, че това е вече началото на усвояване на професионални сръчности. Той можеше да стане радиотелеграфист! Радиосвързочник? Та това е вече професия, съвременна и необходима, която можеше да му осигури достойна работа. И в неспокойното му въображение пламваха романтични планове, в които той се виждаше „радист“ в някой голям наш презокеански кораб!... И монотонното тракане на морзовия апарат в болничната стая не стихваше с часове. Соколов следеше неговото вдъхновено старание и на няколко пъти му продиктува „радиотелеграми от борда на кораб, намиращ се в Тихия океан“, като фиксираше по хронометъра времето на предаването.

— Сега си вече един добър радиотелеграфист. Като станеш пълнолетен, можеш да постъпиш някъде като радиосвързочник!...

Момъкът ликуваше от разпалващото се самочувствие.

Един ден в стаята внесоха пишеща машина. Очите на Костя светнаха в трескаво очакване. Той прилекна до нея и дълго я разглежда. Това бе доста износена висока канцеларска машина с български шрифт. После примъкна стол до нея, седна и започна да трака тромаво с пръстите на десния крак от клавиш на клавиш.

— Е, сега вече няма да има никакво спокойствие и тишина в тази стая. Ще се преселя в друга! — заяви недоволно Трендафил. — Не стигаха циркаджийските номера и телеграфът, а сега и пишеща машина ще щрака.

Костя не го чуваше от вълнение. Той изучаваше разположението на буквите и се опитваше да изучава името си. На другия ден започнаха упражненията под ръководството на методиста.

Соколов схващаше машинописа не само като средство за продължаване на образованието на момъка, но и като професия. Нему бе известно във връзка с трудоустрояването на инвалиди, че при едно проучване през 1927 г. се оказало, че в предприятията на Форд в САЩ

работят около 10 хиляди инвалиди. При разглеждане на видовете работа (производствени операции общо 7882) администрацията установила, че при 3596 могат да бъдат изпълнявани от инвалиди: с ампутирани два крака 670, с една ръка — 715 манипулации, а без две ръце — три вида работа, дори при слепи — 10 вида работи. Щом като трудоустрояването в една капиталистическа страна се използва така широко, то това още по-широко може да се използва у нас, за да се даде възможност всеки да се труди според способностите си.

Писането с краката без опора под тях се оказа мъчително. Това наложи да им се осигури опора под петите чрез две правоъгълни дървени трупчета, така че предната част на ходилото да бъде свободна за манипулиране. Отначало се направи опит само с десния крак — с палеца и показалеца. Оказа се, че те са много по-широки от клавишите и засягат едновременно по няколко букви. Тогава се опита чрез молив, стиснат между двата пръста, но той се изплъзваше нагоре, а и пръстите се уморяваха от болка. Постави се ластик, който да притиска двата пръста към молива, но и то се оказа болезнено. Замениха молива с къса цилиндрична гумичка, но и тя се оказа неудобна. Дните минаваха, Костя се мръщеше, но продължаваше да чука на машината и да изписва отделни думи върху листа, който натъкмяваше на машината Трендафил. След редица неудачни опити се премина към „гумени пръсти“, които се поставят само на палците на двата крака. Те се състояха от по едно плътно цилиндрично парче от гума с дължина 6–7 см, леко извито напред и с дебелина колкото диаметъра на клавиша на буквите. Това гумено парче по-късно бе заменено с пластмасово. За да се фиксира добре към палеца, протезистите направиха „легло“ отдолу на палеца, съответно извито. На това „легло“ се залепи здраво „гуменият пръст“. Цялото това малко съоръжение се прикрепваше с ластик за палеца, като отгоре се оставяше едно удължение, за да може болният сам да си го поставя и сваля от палците. Тези приспособления се оказаха леки, удобни и здрави. Около един месец Костя се обучаваше да пише само с десния крак, след това толкова с левия, а после вече и с двата. Едновременно той усвои и поставянето на листа хартия в машината. Сега с часове се чуваше тракането на старата, излязла от употреба машина. Постепенно той започна да изписва по 10, после 15 и 20 букви в минута. Към четвъртия месец той вече изчукваше по 85 знака в минута.

Славата му се разнесе из целия институт. Тук се отбиваха повечето от болните, които можеха да се движат, да се полюбуват на постижението на безръкия приветлив момък, чиито празни ръкави на пижамата печално се полюшваха. Нещо повече — той започна да пише писма под диктовка на някои от болните до техните близки.

Когато машинописката от канцеларията на института научи, тя се втурна в стаята и дълго се любува на старанието на момъка. След няколко дни му донесе да преписва част от някакъв доклад, за да ѝ помогне. Костя се зае с вълнение. За съжаление беше пропуснал отделни думи и редове, та се наложи отново да преписва цели страници, но той вършеше това с такова трогателно старание, че приятелите му почнаха да свикват с картечния трясък на неговата машина, отработила няколко десетилетия из болничните заведения.

Каква настойчивост бе необходима, какво тактично търпение и какво продължително експериментиране струваше на младия учен разработването на методиката за обучение при писане на машина. Тази напълно чужда за краката, сложна и фина дейност според записките в дневника бе отнела много време и причинила много безсънни нощи на неговия автор.

22 март 1956 г.

Днес по случай първия ден на пролетта заведохме с психолога група от по-младите болни на цирк. Психологът с основание настояваше, че е необходимо да се разнообразява животът на болните и се запълва с повече жизнерадостни емоции.

Имаше разнообразна и много интересна програма, изпълнявана с удивително майсторство от наши и чуждестранни артисти. До мен седеше Костадин Велков. През цялото време го наблюдавах. Той се смееше от сърце на комичните атракции, но акробатическите номера следеше, притаил дъх, с някаква мрачна съсредоточеност.

Когато си тръгнахме, всички бяха радостно възбудени. Решихме да се поразходим пеш из града. Из пътя обсъждаха разгорещено програмата и се изказваха на кого кой номер най се харесвал. Само К. В. вървеше съсредоточено замислен.

Психологът също забеляза това и аз споделих с него:

— Костя е потиснат, а програмата беше великолепна. На какво отдаваш това?

— Акробатиката предизвика у него болезнена асоциация. Преди ампутацията е бил пъргав и ловък. Сега е почувствал, че и той би могъл да стане акробат, ако не го е сполетяло нещастieto.

За да проверя това предположение, запитах момъка:

— Костя, не ти ли хареса цирковата програма?

Той ме изгледа с нескривана печал в очите:

— Ръцете! Всичко е в ръцете!... — и отмина напред...

В тези думи звучеше стенание.

Из пътя групата се спираше пред светналите и подредени изкусно витрини, които разкриваха пищния и примамлив свят на вещите. Болните се застояваха повече пред витрините на книжарниците. Костя жадно местеше поглед от книга на книга и четеше гласно заглавията им:

— Колко много книги! Цял живот няма да ми стигне да ги прочета.

— А ти обичаш ли книгите? — запита го Соколов.

— По-рано не ги ценях. В болницата в Русе разбрах какво са книгите за човека.

— Какво?

— Другар на човека, особено когато е самотен.

— А поезията обичаш ли? — запита на свой ред психологът.

— Чета и поезия, но най ми харесват книгите, като „Как се каляваше стоманата“, „Повест за истинския човек“ „Млада гвардия“, „Под игото“, и книги за приключения от войната и съпротивата.

— Трябва по-често да четеш и поезия, защото поетическата мисъл е по-многогранна, по-възвишена и по-прекрасна от прозаическата. „Поезията, казват, е език на любовта и омразата, на страха и надеждата“, нейният извор е красотата.

Момъкът го слушаше изненадан. За пръв път пред него разкриваха вълнуващия смисъл на поезията.

Соколов вървеше след тях и ги слушаше. Той забеляза как лицето на безръкия момък се озари от мисълта за нещо новооткрито.

— Струва ми се, че в поезията всичко е изкусно нагласено, и ми е трудно да вникна в смисъла — призна Костя.

— Това се дължи на обстоятелството, че не си привикнал към поезията. Ти търсиш в нея интригата, която да те увлече, а тя е музика, музика на душата и мисълта, в която пее мъката и радостта, звучи устремът на човешката мечта!

— Чети поезията на Смирненски, Вапцаров, Яворов и Дебелянов. Чел ли си „Епопея на забравените“ от Вазов? Чети Пушкин! Бих ти препоръчал да четеш и Сергей Есенин — той е певец на селото. Ти като селски момък ще усетиш аромата на селския пейзаж и ще намериш много познати на теб мисли и преживявания. От съвременните наши поети чети Пеню Пенев. Знаеш ли? Той казва в едно свое стихотворение:

*По-добре с празни ръкави,
отколкото с празно сърце!...*

Момъкът се стъписа като гръмнат:

— Какво е казал?

Психологът се поколеба. Не бе ли сбъркал, като му цитира тези именно строфи? Направи няколко крачки мълчаливо. Костя го следваше, извърнал към него глава, превърнал се цял в слух.

— „По-добре с празни ръкави, отколкото с празно сърце!...“ — издекламира психологът с вдъхновение, за да подчертае окрилящата сила на поезията.

До института Костя вървя мълчалив и замислен, без да чува възбудения и шеговит разговор на другите болни...

* * *

Възмъжалият момък обичаше, както и в Русе, от време на време да се прокрадва в града и да се остави да го повлече задъханият ритъм

на разноликото човешко множество. Опияняваше го могъщото дихание на огромния град, в който бе попаднал за първи път. Особено в ранните вечерни часове, когато по тротоарите, като две пъстроцветни пълноводни реки, течеше гъмжилото от хора.

Пресече някаква градинка. По пейките седяха плътно прегърнати млади двойки или бърбиви пенсионери. Шадраваните с неуморните си струи разговаряха със звездите и нощта.

Къде се вливаха тези дишащи реки, които се бяха излели по улиците на града, понесли като пъстроцветна пяна магията на множеството?

Той вървеше през тълпата от непознати и сам непознат за никого, освен може би на звездите, там, на тъмното небе, и се питаше какво свързва тези хора? Тук миришеше на бензин и изкуствени парфюми вместо на кравешки тор, носталгичен дим от сухи дърва и прецъфтяваща липа.

Какво вълнува тези хора? Защо и накъде така бързат? Искаше да открие особеността на тяхната светлина, съществуваща извън мрачния кръг на неговия осакатен живот. Струваше му се, че всички те се бяха добрали до своя остров на чудесата, бяха разбрали безкрайното великолепие на морето и недостигнатата за него красота на изкуството. Как възторжено ръкопляскаха те и се вълнуваха като бурно море на концертите, а музиката, която бе чул, не му казваше нещо, не докосваше чувствителните струни на душата му. Може би защото това бяха все здрави хора. За всяка болест има лекарство, само за неговата няма! Той вървеше през тълпата, без да мисли за цялото това нощно великолепие, и се опитваше да преброи раните в душата си. Край него избухваше и заглъхваше смях, прелитаха като пеперуди отделни думи и толкова ръце се сплитаха за поздрав, за ласка, за израз. Каква опияняваща хармония звучеше в движението на хилядите ръце, с които сякаш плуваха човешките души. Тези хора се познаваха, обичаха и мразеха, а той беше самотен сред тях като в гъста непозната гора. Ще стигне ли някога до своя остров на чудесата, където да му се възвърне обезобразената хармония на тялото, да му се усмихне в опиянение любовта, дружбата и ясната цел на един нов живот. И там да открие тайнствения смисъл на живота, който така могъщо го държи към този свят.

Постепенно нивото на човешките реки и техните бързеи спадаше. След пенливите пъстроцветни потоци пристъпяше бавно спокойствието и самотата. Закъснели минувачи, полупразни трамваи, замислени витрини и дремещи звезди там, горе, в тайнствения виолетов безкрай. И неизменно неговият път го довеждаше до мрачния полуостров на болницата, където се бяха заселили страданието и надеждата.

Той се промъкваше тихо към техния коридор, към познатата стая, където вече втора година се беше приютил. Портиерите и дежурните сестри бяха свикнали с непозволените му излизания и закъснявания и само мрачно и съчувствено поклащаха глави.

Често, за да не буди новите си другари да го събличат, лягаше с дрехите и така осъмваше в нерадостни размисли...

* * *

„Днес К. С. В. се нахрани пред директора на института и целия рехабилитационен екип съвсем самостоятелно. Той се вълнуваше от едно ново и непознато за него щастие. Аз от своя страна се вълнувах от неговата воля и постоянство, от освобождаването му от чужда зависимост при храненето — това неизбежно и така често повтарящо се самообслужване. Неговото щастие е и мое щастие! А успехът е успех не само за мен, но и за целия екип, за нашия институт...“ — пише Соколов в своя дневник.

Какво се бе случило?

На масата бяха сервирани супа, хляб и салата. Костя си отрязва няколко филийки от хляба с ножа, който държеше с пръстите на десния крак, а с левия притискаше хляба към масата. След това свали левия си крак и взе вилицата с пръстите на десния. Забоде парче хляб, отхапа си и постави филийката си при другия хляб. След това взе лъжицата. Всички притихнаха. Личеше, че и той се вълнува от този необикновен спектакъл, но гребна уверено от супата, приведе глава и поднесе лъжицата до устата си, без да разлее нито капка.

Когато привърши със супата, болногледачката донесе второто, което бе картофи с месо. Момъкът си служеше с ножа и вилицата задоволително и се хранеше, спазвайки указанията на методиста, като

поглеждаше усмихнат присъстващите. Чувстваше се като на изпит. Постепенно сковаността изчезна и той продължи да се храни все по-самоуверено. Десертът бе конфитюр от ягоди. Костя взе с върха на ножа конфитюр, намаза го внимателно на една тънка филийка хляб, забодя я с вилица и продължи да яде с апетит.

Като се нахрани, пое порцелановата чаша с дръжка, в която имаше вода, и се напи. Обедът завърши. Всички присъстващи спонтанно му изръкопляскаха. След това членовете на екипа го поздравиха сърдечно, пожелаха му все така настойчиво да продължава и занапред да се усъвършенства и се оттеглиха в кабинета на директора, за да обсъдят демонстрираното постижение.

Последен при него се приближи д-р Антонов, прегърна го и му подхвърли:

— А шаха, изучи ли го добре? Занапред няма да ти позволя да спечелиш нито една игра. Изучил съм нова система.

Костя се засмя предизвикателно:

— Както върви, другарю Антонов, струва ми се, че вие не ще спечелите игра от мен. Сега вече ще играя „с ръце“!

— Ще видим, ще видим! — закани се весело Антонов и излезе след другите.

Работата се състоеше в това, че Костя като добър математик беше напреднал много бързо и играеше с най-добрите шахматисти измежду болните в института. Д-р Антонов идваше често през дежурствата си при него да разговарят и да играят шах. Тогава разговорът протичаше по-непринудено. Отначало момъкът рядко печелеше по някоя игра и неговият партньор не влагаше сериозно вникване в играта. Постепенно обаче Костя схвана стила на доктора и започна да печели състезанията. Това амбицира вече сериозно д-р Антонов и той започна да влага страст в играта, справяше се и с ръководството по шах, но противникът му все по-често печелеше победи.

Веднъж при тях се отби д-р Стрезов. Костя беше спечелил две игри и третата се развиваше в негова полза. Като видя безизходното положение на своя разгорещен колега, Стрезов му подхвърли закачливо:

— Антонов, Антонов!? Момчето играе с краката и те бие, а какво би било, ако играеше с ръце!

Д-р Антонов стана раздразнено, смеси фигурите на таблото и подхвърли на колегата си:

— Добре де, седни ти, да те видя! Как ще спечелиш срещу този дявол, като цяла нощ съм имал тежко дежурство.

Колегата му седна на неговото място и се завърза страстна борба над шахматното табло. Около тях се събраха цяла група любопитни. В края на краищата играта завърши „реми“.

— Хей, Костя! Ама ти ги застреля, взе им акъла! Храни се, човекът, като лорд — похвали го Трендафил радостно.

— Ти ме уби, братче! — хилеше се Керим. — Като те гледах, мило ми ставаше. Същински артист. А аз все още нагъвам само с лъжицата. Кога ще сколасам с тия протези, та да почна да се храня с двете ръце! Яд ме хваща.

Сега всичко изглеждаше много интересно и изкусно, но колко дълго и упорито трябваше да се усвоява системата от упражнения. Те започнаха още в самото начало и продължиха цели четири месеца.

Започна се с хващането на лъжица, вилица, нож, чиния. Лъжицата се хващаше, като дръжката ѝ лягаше на повърхността на първия и третия пръст на десния крак и под втория пръст. Така се закрепваше стабилно. Тогаваше започваше загребването от една чиния и изсипването в друга. Отначало в чинията се поставяха зърна от фасул или ориз, а по-късно вода. Мускулите на крака обаче бързо се уморяваха и трепереха при многократното извършване на тези несвойствени за краката движения. Наложиха се да се приспособи една ластична превръзка. Отначало лъжицата се прикрепваше на пръстите от методиста, но след месец упражнения момъкът свикна сам да „хваща“ дръжката на лъжицата, като си помагаше с левия крак. След овладяване на тези движения се пристъпи към поднасяне на лъжицата с вода до устата, но това не му се удаваше и водата се разливаше. Упражненията обаче продължаваха с упорита настойчивост, защото това движение се оказа много трудно. Те продължаваха по два-три часа на ден, разпределени на няколко пъти. По-късно лъжицата бе овладяна и започна да достига устата, без да се разлива нито капка от водата. Манипулирането с вилицата се оказа по-лесно. Известно затруднение се срещна при боравенето с ножа, но и това бе преодоляно със заякването на мускулите на палеца и следващите два пръста. В резултат на продължителната обща тренировка мускулите на пръстите

не само заякнаха, но се разви и тяхната чувствителност. Превръзката през третия месец бе изоставена. Тогава се пристъпи към супата. Отначало храненето се извършваше много несръчно, бавно и с излишно напрежение на мускулите, което ги изморяваше. Но впоследствие и това бе преодоляно. За да се избягнат неудачи и разочарование, Костя изяждаше супата самостоятелно, а при другите ястия го хранеха приятелите му или някоя болногледачка. После се премина на самостоятелно хранене при двете ястия и накрая към пълно самостоятелно хранене в столовата. Всички болни наблюдаваха с интерес и се възхищаваха от сръчността на момъка. Костя им се усмихваше с пораснало самочувствие:

— Това е първата врата към новия ми живот!

На 15 юли 1956 г. Соколов пише в своя дневник:

Подготвителният период на лечебната физкултура с К. С. В. завърши много успешно. Сега пристъпваме към основния период. С оглед физическото състояние и интелектуалния уровень на индивида трябва да продължи от 6 до 8 месеца. Задачите на лечебната физкултура през този период трябва да се насочат към поддържане и увеличение подвижността във всички стави на долните крайници и гръбначния стълб; да се усъвършенства по-нататък приспособяването на краката при заместване на ръцете във всичките им дейности. За тази цел е необходимо: да се създават нови двигателни навици и стереотипи; да се приучи инвалидът да се обслужва все по-широко с долните крайници; да се обучи да овладее някои трудови процеси, като шиене, чертане, машинопис и пр.; да се укрепи общото състояние и психика и се продължи професионално-педагогическата рехабилитация.

Записката от този ден завършваше лаконично:

Всички тези задачи изискват голямо усилие и търпение от страна на болния и методиста по лечебна

физкултура.

Започваше вторият етап от трудната борба за самостоятелен и пълноценен живот...

15.

В дългите и откровени разговори с неговата самотна приятелка се докосваха неведнаж до закона и съда, до доброто и злото. Размишляваха за произхода на човешкия егоизъм, за новия смисъл на живота, за гражданската позиция на обикновения човек. В тези откровения тя неведнъж го връщаше към спомените му от гимназията. Искаше ѝ се да надникне в дългите ученически делници на безръкия гимназист Костадин Велков и преодоляното от него изпитание през четирите години до завършване на гимназията, без да повтаря някой клас или прекъсва образованието си.

— Да прекъсна учението си? — недоумяваше той.

— Но нали ти е било много трудно? Годишно у нас напускат училище няколко десетки хиляди ученици, защото им е било трудно, а не по някакви социални причини.

— Беше ми трудно наистина, понякога отчайващо трудно, но аз имах пред себе си изкристализирана цел в живота! Бях се докоснал до неговия велик смисъл. По това време бях окончателно преодолял мисълта за самоубийство. В гимназията гледах вече на самоубийството като на подло бягство и измяна на великото чудо, наречено Живот! Казват, че самоубиецът се подигравал със силата на живота и свеждал до нула най-силния човешки инстинкт, който предпазва човека от смъртта. Струва ми се, че аз бях преодолял този инстинкт, но останах да живея съзнателно. А как да живея и към какво да се стремя, се научих от любимите ми писатели. Максим Горки казва, че има „само две форми на живот: гниене и горене. Страхливите и алчните избират първата, храбрите и щедрите втората. На всеки, който обича красотата, е ясно къде е величественото.“

В редките си откровения Костя не се стесняваше да говори и за свои неудачи. Веднъж например им било зададено по руски език да научат наизуст някакво стихотворение. Започнал да го учи, но му се видяло дълго и трудно и го изоставил. За зла участ на другия ден учителят го изпитал. Писал му двойка, като му подхвърлил мрачно:

— Ти повече от другите трябва да бъдеш старателен!

Той не разбрал защо, но му станало мъчно. Горчилката, която изпитал, почувствал като заслужена и не можел да си прости.

Следващия час по руски език, въпреки че имали друг урок, за голямо изумление на класа учителят отново изпитал Костя и поискал да рецитира стихотворението. Всички в класа били смутени и поглеждали мрачно към учителя:

— Бива ли такава безсърдечна настойчивост! — изстенал някой от задните чинове.

Костя станал обаче с грейнало лице и с чувство на облекчение издекламирал възторжено звучното стихотворение. Всички изръкопляскали, развълнувани от изненада, а някой се засмял: „Този Костя! Застреля ни всички, заедно с учителя.“ — Изненадан бил напълно и учителят. Засмял се доволен:

— Не очаквах! Признавам си, не очаквах. Искях само да напомня, че държа всеки пропуск да бъде поправен. Отличен! — И му писал шестица. Не за тази шестица научил Костя стихотворението, а за да се накаже за безволието си, да укрепи самочувствието си. Той сам не допускал, че учителят ще го изпита още на следващия час, но искал да бъде добросъвестен пред себе си...

— Така аз непрестанно калявах стоманата на своята воля.

— А какво е воля? — поиска да узнае приятелката му неговото схващане.

— Какво е воля? Според мен това е да подчиниш времето, което ти е отредено, на ясно осъзнатата цел... Волята от своя страна ражда търпението. Те са неделими! Чрез тях съм заставял съдбата да отстъпва неведнъж.

Може би и за това ме обичаха учителите. Те бяха свикнали с мен и ме третираха в своята взискателност наравно с другите ученици.

Класен ръководител от 8 до 10 клас ни беше Дочо Дочев, който ни преподаваше математика. Сега е преподавател във Висшия институт. Сериозен и сърдечен като човек, той се отнасяше с любов към своята наука и преподавателска дейност. Прие ме сдържано, но отзивчиво и сърдечно. Отначало ме изпитваше чрез друг ученик, на когото аз трябваше да диктувам решаването на задачата, а той само изписваше това на черната дъска, но впоследствие за по-голяма обективност ме вдигаше от мястото да поправам грешките на

изпитваните. Неговите оценки винаги бяха възприемани от всички като безпристрастни и точни.

Директор на гимназията през цялото време беше Васил Дойков — кандидат на географските науки. Той беше влюбен в своята наука, на която се бе отдал изцяло, като продължаваше с жар и преподавателската си професия. Беше овладял фотографията. Имаше стотици диапозитиви, с които илюстрираше увлекателно уроците си. А неговият строг бащински тон, обективност и подход му бяха създали безспорен авторитет и уважение както от учениците, така и от учителите. Викаше ме в кабинета си и разговаряше с мен за науката, за живота, за хората и обществените отношения. Затова се интересувах от приятелите ми, от личния ми живот и живота в класа.

Нашият клас една година се изяви като първенец в гимназията и по този случай бяхме наградени с безплатна екскурзия из страната. Директорът оглави екскурзията, като ме убеди и аз да се включа в нея. През цялото време ме обслужваше като баща. Със своите обширни познания той разкри пред нас не само географската биография на местата, през които минавахме, и природните красоти и забележителности, но и етнографския, икономическия и културния облик на селищата.

Образът на такива учители остава за цял живот в душата на човека като еталон на гражданско и човешко поведение, затова с признателност си спомняме за тях. На Дойков дължа включването си в активна обществена дейност още през първите години в гимназията.

В IX клас ме избраха за секретар на комсомолската организация на учениците, които членуваха в гимназията. Същата година ме привлякоха и за сътрудник към градския комитет на комсомола и ми възложиха да отговарям за културно-просветната работа на комсомолските организации в три техникума. Аз познавах добре психологията на селската младеж, сега ми се удаде възможността да се запозная и с психологията на градската младеж. Навсякъде ме посрещаха с интерес, мнозина ме оглеждаха любопитно, а други дори с пренебрежение. Това широко общуване ми даде възможност да си изработя правилно, сърдечно отношение с хората, като държа сметка за техните слабости и избягвам конфликтите. Хората, особено младежите, трябва да се убеждават, а не да се заставят да се подчиняват на готово формулирани схващания. Младостта е неспокойна, нетърпелива и

критично-любознателна, защото казват, че „младостта — това е надигаща се вълна. Отзад е вятърът, отпред — скалите“.

В края на учебната година по предложение на Градския комитет бях награден от ЦК на ДКМС с пишеща машина. Това бе за мен най-свидният подарък, за който съм мечтал, и вдъхновяваща почит. На следващата година бях награден с магнетофон, а на третата — с часовник.

Е, то се знае, случваше се понякога в отношенията ми с някои учители да възникне напрежение. Спомням си такъв случай. В 10 клас учителката ни по география, въпреки че ме ценеше като един от най-активните ученици по нейния предмет, ми писа за годината петица. Аз обичах географията. Учейки уроците си, винаги пътувах мислено из пътищата на родината или по широкия свят. Превръщах уроците в свое лично откритие и изпитвах радостта на пътешественика и изследователя. Смятах, че заслужавам отлична бележка. Предложих на учителката да ме изпита върху целия изучен материал през годината, но тя отказа, понеже бележките били вече внесени.

Тогава подадох молба до отдел „Народна просвета“ при градския народен съвет. Молбата ми бе уважена, но понеже годината беше приключена, трябваше да се явя пред комисията, която провеждаше зрелостните изпити. Зададох ми два основни въпроса, на които отговорих изчерпателно. След това ми зададох много допълнителни въпроси из целия изучен материал. Накрая учителите се засмяха:

— Е, това е вече друго нещо! Наистина заслужаваш шестица. — И ми писаха отличен.

В 11 клас през втория срок се получи нещо подобно по руски език. Учителката ме изпита в края на срока и заяви, че ще ми пише пет. Останах недоволен. Обичах руския език и го изучавах старателно. Учителката обаче упорстваше. Не се стърпях и ѝ казах, че ще отнеса въпроса отново до отдела.

Учениците от класа бяха на моя страна, както става в такива случаи, но струва ми се, че това не беше само някакво стихийно противопоставяне на учителя, както става понякога, а спонтанна реакция срещу несправедливостта. Между нас имаше вече зрели хора, с оформен мироглед и гражданско съзнание. Детинщини, капризи и нечестните постъпки не се търпяха. Общественото мнение беше сурово, а уважението към учителите сериозно.

На учителката ѝ стана много неприятно. Тя помълча, но после започна да ми задава нови въпроси. Отначало се посмутих от този обрат, но после отговарях все по-уверено. Учителката се усмихна, но продължи да ми задава въпроси, въпреки че бе ударил звънецът. Накрая заяви с облекчение:

— Наистина те подцених. Какво ще кажете, ученици? Струва ми се, че наистина заслужава шестица.

— Няма начин! — подхвърли някой...

При подобни спомени Костя се усмихваше:

— Какво да се прави? Неизбежни ученически изпитания, но според мен ученическият колектив е много чувствителен към въпросите на справедливостта и несправедливостта. Той реагира яростно, когато някой се домогва по непозволен начин да получи по-висока оценка от тази, която заслужава. Поне така беше в нашия клас. Винаги ми се е струвало, че всеки от нас живее уединено на острова на собственото си съзнание и си изгражда своя представа за света, но всяко събитие в колектива подхвърля на безпощадна проверка тази представа.

— Все пак ти завърши гимназия?

— То се разбира, щом съм съдия! — засмя се сърдечно Костя. — Но защо „все пак“? Завърших без всякаква авария.

— Заставил си съдбата да отстъпи от жестоката си позиция?

Този път Костя беше по-приказлив по отношение на себе си. Той се засмя хитровато, като примижа с очи:

— Колко пъти съм я заставял да отстъпва! Ти например можеш ли да хванеш яйце с пръстите на краката си?

Погледна го учудена:

— Невъзможно!

— Пък аз често си варя или пържа яйца.

— Не ги ли смачкваш между пръстите си?

— А ти така ли мачкаш яйцата, като ги вземеш с ръка? — засмя се той от сърце.

Да, той не само бе заставил мрачната си съдба да отстъпи, но си правеше и шеги с нея. И защо не! Всичко е въпрос на тренировка, на стоманена воля и... на целеустременост.

Приятелката му го наблюдаваше.

Костя помълча известно време и после продължи съсредоточено, потъвайки изцяло в миналото си:

— Винаги ще си спомням деня, когато получих зрелостното си свидетелство. Тогава не се уреждаха тържества при връчване на свидетелствата. Всеки отиваше в канцеларията и си го получаваше. Щом ни казаха, че са готови, забързах развълнуван и неспокоен към гимназията. Моето зрелостно свидетелство го нямаше в канцеларията. Лошо предчувствие изведнъж попари радостта ми. Баща ми, който ме придружаваше, ме изгледа смутен.

През това време влезе един от учителите:

— О, Костя, честито! — и ме прегърна сърдечно — Само че твоето свидетелство е при директора.

Дъхът ми спря. Защо ли го е задържал? Пак ли някакво прекеждие?

Директорът ни прие приветливо и ни покани да седнем. Той беше необичайно развълнуван:

— Много се радвам за тебе, Костя! Ти не само завърши успешно средното си образование, но издържа и едно необикновено изпитание в живота си. Твоят пример помогна на много наши ученици да укрепят самочувствието си и волята си. Ние те сочехме за пример в класовете, без да знаеш това. Гордеехме се през цялото време с теб. Ти не позволи на отчаянието да те смачка, както е смачкало мнозина слабоволни хора... Никога не ще забравя деня, в който написа на това същото бюро с краката си продиктувано от мен заявление до отдела. Такива неща не се забравят! Ако някога някой от нас те е огорчил несправедливо, вярвай ми, това е станало несъзнателно. На много хора сме дали възможност да получат образование и преодолеят пропуснатите в ученическите години възможности. Наши бивши ученици са вече научни работници. Но за нас ти ще останеш най-свидният ученик! Това не е само мое мнение, но и мнението на всички учители.

Тук той стана, станах и аз.

— От свое име и от името на всичките ми колеги ти връчвам лично зрелостното свидетелство и ти пожелавам успех и щастие в живота, каквито ти напълно заслужаваш. На добър час, моето момче! Сега те очаква университетът. — И той ме прегърна и ме разцелува.

След това честити и на баща ми, комуто предаде свидетелството.

Бях безкрайно щастлив и развълнуван. Едва успях да намеря няколко сериозни думи да изразя своята признателност.

Погледнах баща си. Той също беше станал. Държеше благоговейно зрелостното свидетелство, сякаш не вярваше, че е мое, и се взираше в развълнувания директор.

— Къде възнамеряваш сега да кандидатстваш?

— В Юридическия факултет — отговорих аз решително.

— Юриспруденция? Много добре! Техническите науки не са по твоите възможности, макар че си добър математик. Трябва да се отдадеш на хуманитарните науки. — Да, можеш да станеш добър юрист! След това се обърна към баща ми:

— Поздравявам и теб, приятелю, с успеха на сина. Непременно го прати да учи в университета. Ще се гордееш някога с него!

— Благодаря. Ще го пратя, добро ми е момчето! Нека се изучи. Благодаря за хубавите думи, където ги казахте за него. То ние, родителите... това е нашата радост и мъка — радостта и мъката на децата...

Напуснах с необяснима тъга вечерната гимназия, където получих средното си образование. Може би защото получих не само знания, но и толкова преживявания, които формират възгледите на човека за живота и света. Там се научих да мисля, да изтърпявам на огъня на неприятните размисли, да отделям дребнавото, пошлото от значителното, величавото, скрито в скромната черупка на обикновените неща в живота...

Вървах забързан из познатите улици на големия крайдунавски град, където някога самотен търсех в потока от непознати хора своята пътека към големия живот. Багажът ми в общежитието беше събран в един куфар и малък денк. Сбогувах се с директора на общежитието, който също ме изпрати с бащински пожелания. Старата санитарка, леля Иванка, която четири години ме беше обслужвала като майка, се разплака на раздяла.

Добри, моят нещастен съквартирант, с когото така дружно живеехме и който се отнасяше със страхопочитание към моите учебни занимания, сега проявяваше странна тревога.

Огледах за последен път малката стая, в която намерих убежище. Два железни бели кревата с по едно нощно шкафче до тях, малък

гардероб, печка и едно старо огледало с дървена, почерняла от времето рамка на стената между креватите. Това бе цялата мебелировка.

Нашият старчески дом щеше да остане за мене само тежък спомен в пътя ми към пълноводния, радостен живот. Кимнах, печално усмихнат, на изпращащите ме обитатели и санитарки и тръгнах след баща ми и Добри към пристанището, понесъл в душата си смесеното чувство на признателност и избавление от тази тягостна атмосфера.

Днес може би завинаги напусках и Русе. В този чудно хубав крайдунавски град, запазил очарованието на миналото с чудната си барокова архитектура и урбанистично оформление, град с вековни културни традиции, се бях лекувал, тук познах, макар и за кратко, за първи път парливата и разтърсваща тръпка на любовта. Тук получих средното си образование и пътния лист за живота. Беше ми радостно и много тъжно едновременно.

Добри ни изпрати до парахода. На пристанището ме прегърна, както бе видял да прави директорът на нашия дом, и се разцелувахме. По лицето му се търкулнаха сълзи. Това бяха сълзите на непонятна мъка. Той стоя на кея, докато го изгубих от погледа си, като махаше с ръка.

Параходът се носеше уверено в спускащата се нощ на изток към Силистра, а на мен ми се струваше, че ме отнася към неизвестността на някакво вълнуващо бъдеще. Корпусът на белия дунавски красавец се тресеше от мощните дизелови мотори, а ми се струваше, че вибрира под ударите на неспокойното ми щастливо сърце.

Баща ми ме покани на вечеря в корабния ресторант. Той се бе разчувствал от щастие:

— Да си пийнем, синко! Така ми е радостно! От седем години това ми е първият радостен ден. Хеле, като слушах директора днес как говореше за теб!... Ела, ела...

Не ми се ядеше, а за пиене въобще не пиех. Оставих старият да се почерпи и наприкаже с възрастния счетоводител, който бе седнал на нашата маса, и излязох на палубата. Хладното нощно течение беше прогонило всички пътници в ресторанта и салоните на парахода. Седнах на бялата пейка при носа на кораба. Тук въздушното течение се чувстваше още по-силно и заедно с влагата ме лъхна мирисът на риба и върбалак. На небето се показаха първите летни звезди. Аз седях самотен и впивах поглед в тъмнината, която тежко се плъзгаше по

проблясващата могъща древна река, отнесла във вековете тайните на милиони хора и сякаш скътала и тайните на моя бъдещ живот. Напрягах взор и се мъчех да съзря там, в далечината, където се прегръщаха тъмнината и водата, разгадката на онова, което ме очакваше. Но... в този час аз бях само на 23 години! В куфара лежеше моето зрелостно свидетелство, което ми откриваше толкова примамливи хоризонти, че изведнъж ми стана особено весело. Тежкият и безбрежен теменужен мрак сякаш се стопи и аз почувствах неговата доброжелателна ласка по лицето си и запах. Отдавна не бях пял. Запах сега от сърце. Наоколо нямаше никой. Бях сам с успеха си, сам със своята тревожна младост. Бях радостен и горд, неспокоен и щастлив и продължавах да пея!...

16.

Пред него стоеше Мария. Той я помнеше мургава, с тъмни очи и сочни вишневи устни. Първите момински устни, които беше целувал.

Сега тя имаше лъчисто руси коси, от които се излъчваше някакво сияние. Той протегна към нея в някакво странно и неудържимо опиянение ръце, но тя отстъпи, усмихвайки му се коварно. И все така той протягаше ръце да я прегърне, а тя отстъпваше заднишком, като се усмихваше предизвикателно и го зовеше с пламенните си очи. Изведнъж изчезна в хралупата на някакво вековно дърво. Той се спусна към дървото, но хралупата се бе затворила плътно, пленила завинаги момичето. Започна да дращи с пръсти грапавата вековна кора и погледна към върха на дървото. Там някъде в гъстия клонак се появи слънчевото сияние на нейните изрусени коси. Покатери се нагоре бързо и ловко като катерица. Изведнъж забеляза, че от пръстите му струи ослепителна светлина. Той погледна ръцете си. Те бяха в кръв — гъста, лепкава, съсирваща се кръв. Ужаси се и усети, че полетя надолу. При дънера отново стоеше Мария и му се усмихваше коварно. Той извика сърцераздирателно и... се събуди. Сърцето му биеше до пръсване, а ръцете го боляха до премаляване.

В стаята беше тъмно и задушно. Баща му похъркваше на съседното легло, но защо така го боляха ръцете? Какви ръце? Едва сега си спомни — той отдавна нямаше ръце, но наистина чувстваше болки в ръцете си, особено в пръстите. Притвори очи. Как приятна му беше тази пареща болка. Тя го потапяше в измамната илюзия, че още има ръце. От това изпитваше някакво неповторимо блаженство!...

Някъде изскърца утринен трамвай. Последва далечен вой на сирена. Спомни си, че е в столицата. Бяха отседнали с баща си в хотел. Отвори очи. Болките постепенно изчезнаха, а с това изчезна и измамната илюзия.

Утре е приемният изпит в университета. Каква беше тази гъста лепкава кръв по ръцете, какво предсказваше? Мистичен вледеняващ

трепет пропълзя по цялото му тяло. И сега, когато разказваше на приятелката си този сън, усещаше същите тръпки.

По негова молба министърът на народната просвета беше разрешил да държи само устен вместо писмен изпит.

Вмъкна се развълнуван в полутъмния хол на грамадната университетска сграда, където вече гъмжеше от възбудени младежи и девойки, чийто брой с всяка минута нарастваше. Някои поглеждаха бегло неподвижните му протези, но в тези погледи нямаше нито учудване, нито снизходително състрадание. Тези дръзновени младежи, изглежда, нищо не можеше да ги учуди. Те бяха дошли тук от различни краища на страната със самочувствието на младите хора, упътили се да покоряват света. Много родители с посърнали лица стърчаха между групите, дошли да окуражат своите синове и дъщери, а неговият баща отиде към пазара...

След един напрегнат месец, протекъл в болезнено нетърпение на село, при което все му се привиждаха окървавените ръце от съня в София, получи известие от университета. Държа го дълго с пръстите на десния си крак, без да смее да го отвори. Каква ли вест му носеше? Най-сетне се реши и внимателно разкъса плика. Съобщаваха му, че е приет в Юридическия факултет и следва да се запише в едноседмичен срок. Дълго препрочиташе съобщението.

Студент? Нима и това не е сън като сънищата, в които се виждаше с ръце? Не, съобщението радостно блестеше на масата като пътен лист за един нов романтичен свят, като прекомерно скъпо заплатен билет за по-щастливо място в живота!

Той е отново в София — 25 август 1964 г. Този път излиза от деканата със студентска книжка в джоба: студент-юрист от Юридическия факултет на Софийския университет „Климент Охридски“. Книжката му носи №43 594. Не! Това вече не е сън, макар всичко да изглежда така измамно радостно. Една нова страница, колкото романтична, толкова и тревожна, се откриваше в неговия напрегнат живот.

В същия ден се уреди и настаняването му в общежитието към учебно-производствено предприятие „Труд“ на Социални грижи за трудоустрояване на бавноразвиващи се и недъгави млади хора чрез получаване на съответна квалификация. Можеше да се настани в

студентско общежитие, но тук получаваше безплатна храна и обслужване, от което се нуждаеше.

Този път като студент го настаниха в отделна стая. Това беше някаква малка стаичка, в която едва се сместиха малкият железен войнишки креват, гардероб, маса и една малка етажерка за книги. За печка нямаше място, затова, като застудя, отопляваха с обикновена електрическа печка.

Вечерта изпрати баща си на гарата и тръгна пешком, наслаждавайки се на оживените улици. Никой не го познаваше и той никого не познаваше. Хората бързаха, смееха се, разговаряха, без да му обръщат внимание. Но тази самотност сред човешкото гъмжило сега не бе потискаща, понеже той принадлежеше вече към най-неспокойното племе през всички времена — студентското, затова и огромният град този път му изглеждаше гостоприемен и многообещаващ. Знаеше с увереност колко би се зарадвал Борис Соколов — неговият лечител и вдъхновител, колко биха се зарадвали лекарите, сестрите в института по протезиране и възстановителна хирургия, да можеха да надзърнат в студентската му книжка и се убедят, че усилията на всички тях не са отишли напразно! Сега му предстоеше да разговаря сериозно със самия себе си. Университетът се възправяше пред него като тежко и сериозно изпитание. Не можеше да носи учебници и тетрадки, да си води записки на лекциите. Би могъл да води записки, но да пише с краката си пред една аудитория от стотина студенти? Това би шокирало останалите, би създадо около него угнетяващо любопитство, мрачен куриоз, който би нараствал непрестанно. Обстановката в общежитието, от друга страна, съвсем не съответстваше на неговото студентско въодушевление. Нужна му бе увереност и огромна съсредоточеност, нужна му бе нова опорна точка за новия скок в живота. Костя разбираше, че за да не остане вечен пленник на тази мрачна среда, трябва да се чувства само като неин временен квартирант. Беше виждал как умират хората, видял беше как другите понасят болките и сам бе изстрадал неизразими болки. Знаеше как изглеждат страхът и отчаянието, надеждата и облекчението. Неведнъж беше размишлявал, че миньорите се лишават години наред от радостта на слънцето; предачките от цеховете изминаваха годишно по две-три хиляди километра край своите стотици вретена; трактористът с дължината на своите бразди обикаля цялата планета;

докерът натоварва и разтоварва товари, равняващи се на цели градове; железничари и шофьори многократно изминават пътища, равни на земния екватор; ученият изгаря в научните търсения; писатели, артисти и художници изпепеляват душите си в чуждите страдания...

— Отвратително е да им се измени! Човек е длъжен да крачи достойно с тяхната крачка...

С тези размисли и разтуптяно сърце той се отправи първия учебен ден в аудитория № 93 на Юридическия факултет. Първокурсниците бяха възбудени и опиянени от званието „студент“, което разрешава много волности, обещава права, но носи и много задължения. Установяваха се бързи познанства, оформиха се групички на земляци и отделни двойки по „симпатия от пръв поглед“. Той се озова на втория ред до прозореца. До него седна миловидна сериозна девойка.

Започнаха лекциите. Колежката си водеше старателно подробни записки и го поглеждаше строго за неговото пасивно слушане. На другия ден, през една от почивките, тя се взря укорително в погледа му и го запита:

— Колега, вие така ли мислите да следвате, без да си водите записки, като ползвате само учебници?

Костя се взря в хубавите ѝ умни очи:

— Бих си водил записки с най-голямо удоволствие, ако... можех!
— и замлъкна печален.

Едва тогава момичето се вгледа в безжизнено отпуснатите му ръце. Протегна ръка и докосна десния му ръкав, изпълнен с мъртвата протеза.

— Протеза? А с лявата ръка не сте ли се приучили да пишете?

— Също протеза.

— Не знаех, простете. И така ли сте завършили гимназия, без две ръце?

— Така, без две ръце.

— Удивително! Прави ви чест!

— Благодаря.

От този ден девойката седнаше само ако случайно друг не заемеше мястото, все до него, там, на втората банка, вляво до прозореца, и така през целия курс.

Още преди края на първия семестър Костадин Велков направи свои малки открития. Много от студентите го превъзхождаха в интелектуално отношение. Повечето от тях бяха младежи и девойки, израснали в културни семейства, почти всички учили в редовни гимназии, сред ученически колективи с много по-висок интелектуален уровень, отколкото във вечерната гимназия. Виждаше се как бързо у мнозина се оформяха нови душевни измерения. Той се стремеше към юридическото образование като към средство за самостоятелно съществуване и включването му в по-квалифициран общественополезен труд. Мнозина от колегите му обаче се стремяха към юридическата професия като основа за по-пълноценна изява, за по-активна гражданска позиция в социалистическото управление като съдии, прокурори, юрисконсулти и арбитри. Някои не скриваха, че ги привлича адвокатската професия като по-независима.

Един негов колега в своето дръзновение виждаше така своето бъдеще:

— Като завърша правото, ще стана адвокат, но не в окръжния център, а в нашия малък град, където има по-малко интелигенция с висше образование. Ще развия активна общественно-политическа дейност и ето ме след десетина години народен представител, а след един-два мандата — министър!

Не се знаеше какво щеше да постигне в живота си този млад човек, но засега си извоюва ироничното прозвище „министър“.

Веднъж, като разговаряха за целта в живота, един от колегите на Костя сподели, че го привлича самата юридическа наука. Тогава „министърът“ му подхвърли иронично:

— Ще ставаш учен? Според мен в думата „учен“ се заключава само понятието за това, че много са го учили, но това още не значи, че много е научил!

Посмяха се на остроумието, измъкнато отнякъде, но когато позатихна спорът, се намеси скромен на вид студент:

— За теб, колега, напълно ще прилягат в буквалния смисъл думите на Гьотевия Фауст:

*Ах, философия нахалост
и право, а и медицина,*

*и богословие за жалост
аз учих не една година.
И ей ме — същия глупак,
каквато бях преди, съм пак!*

Вдигна се весел шум.

— Ами нали и аз това казвам за „учения“ — глуповато се защитаваше „министърът“.

Костя наблюдаваше с изострен интерес своите колеги и навлизаше в студентския живот. Те се бяха свързали още от първите дни със стари студенти, навлязоха със самочувствие в студентските среди и сами станаха носители на студентските традиции. Някои посещаваха редовно концерти и операта, други предпочитаха театрите. Не пропускаха нито един интересен филм. Следяха литературата и се редяха на дълги опашки пред книжарниците за новоизлязла книга. Без стеснение посещаваха и най-изисканите заведения, където се държаха като съвременни културни хора. Танцуваха страстно, о, как обичаха да танцуват всякакви модни танци, и се обличаха с вкус. Интересуваха се от идейно-политическите събития и спорта и се отнасяха към любовта съвсем непринудено. Някои изпреварваха в своето развитие и усвояване юридическите знания, други изоставаха все още в плен на еснафщината и посредствеността, но повечето превъзхождаха в много отношения Костя. Той разбираше, че това се дължеше не само на сполетялото го нещастие, но и на редица други причини и се зае със свойствената му упоритост да преодолее изостаналостта си. Този именно честен стремеж му спечели симпатиите не само на неговите колеги, но и на преподавателите.

Проблемите на държавата и правото, основите на гражданското право, римско право, наказателно право и наказателен процес и криминалистика от семестър на семестър все повече увличаха студента Костадин Велков. Той преодоля скоро стеснителността си и започна да участва активно в семинарните упражнения и в кръжока по наказателно право. Професорите и другите преподаватели, които го поглеждаха деликатно с очакване как ще се прояви, скоро привикнаха с него и се отнасяха така възискателно, както и с всички останали. Някои едва при първите изпити забелязаха, че е без ръце, и неговите добри

отговори ги удивяваха и радваха. Това го караше да се чувства пълноправен студент както в правата, така и в задълженията, без да разчита на унизителното снизхождение.

В края на първия семестър Костадин Велков се яви на консултация в Института по протезиране и възстановителна хирургия. Когато в института узнаха, че техният Костя е вече студент, всички се зарадваха. А тук много хора си спомниха за него и неведнъж го сочеха за пример на новопостъпилите болни, на мнозина от които показваха избродираната от него възглавница, запазена за спомен.

От плахото безпомощно селянче нямаше и следа. Пред тях стоеше един възмъжал младеж с добро самочувствие и увереност в своето бъдеще. Той не забравяше обаче, че тази му увереност и постигнатите досега успехи се дължаха не само на неговата воля и упоритост, но и на отзивчивостта на хората от този институт.

Тук отново се срещна с Борис Соколов, който продължаваше да се интересува от него и неговите успехи. В дългия сърдечен разговор между тях Соколов се заинтересува дали Костя продължава гимнастиката и настойчиво го посъветва системно да тренира упражненията, които бе усвоил в института, за да поддържа гъвкавостта и чувствителността на краката, особено на пръстите. За тази цел му предложи да идва редовно в къпалнята на ВИФ на плуване.

— Но аз не мога да плувам. Мен ме хваща морска болест дори когато си мия краката в легена — пошегува се Костя.

— Нищо. Ще те науча. То е по-лесно от храненето, бръсненето и писането с краката.

И упражненията започнаха. Започнаха с привикването с водната среда и преодоляване на чувството на страх, което е особено силно при инвалиди. Правеше „гъба“, като се потапяше цял във водата в клекнало положение, гледаше във водата, правеше и упражнения за изпитване на подемната ѝ сила. След това постепенно започна да се обучава да взема хоризонтално положение във водата и да прави такива движения с краката, чрез които да може да стъпи на дъното и да се изправя, което при нормални условия се улеснява изключително от ръцете. Отначало това ставаше с помощта на търпеливия и неуморен Соколов, а след това и сам в негово присъствие. Успоредно с това започна под негово ръководство да усвоява на сухо движения с краката за плуване, легнал

на дървена скара, а след това при подвижна опора във водата, прикрепян от методиста. Всичко това ставаше на плитко, за да може всеки момент чрез усвоените движения да се изправи. Но още при първите задръжки над водата, използвайки нейната подемна сила и своите движения, Костя започна да преодолява страха от водата и усети радостта, че може да се задържа на повърхността. Това беше неизпитвана досега радост и някакво чувство на възмъжаване, което още повече укрепваше самочувствието му и усъвършенстваше движенията на краката.

До усвояването на самостоятелното плуване обаче, и то надълбоко, имаше да се преодоляват още много трудности.

Започнаха най-напред упражнения за усвояване на гръбен кроул. Трябваше да свикне да регулира и дишането, като фазата на издишване се увеличава колкото може повече.

Изведнъж радостта от преодоляване на страха от водата помръкна, тъй като при опитите за плуване след няколко ритмични движения на краката тялото започваше да потъва. Това го заставяше или да се облекне изцяло на ръката на своя учител, или бързо да прибегне до движенията на краката за изправяне и стъпване на дъното на басейна. А как ще плува в дълбокото? Там не ще може да се изправи.

Упражненията се провеждаха всяка седмица по веднъж, по 1–2 часа. Трябваше и за тях да се отделя време, което трябваше да се съгласува с лекциите на двамата. Борис Соколов обаче беше търпелив и настойчив и това стимулираше, както в миналото Костя, който все по-уверено се отпускаше в неговата здрава приятелска ръка.

След известно време минаха към упражнения за плуване чрез гръбен бруст. При тях започнаха да употребяват плавници, които улесняваха значително начинаещия плувец.

Към края на следващия семестър Костадин Велков овладя гръбния кроул и можеше вече да плува по 40–50 метра. След това овладя и гръбния бруст, като можеше уверено и самостоятелно да плува и по гърди, като се обръщаше ту по гръб, ту по гърди, гмуркаше се и се забавляваше, приспособил напълно краката си към изискванията на плувната техника.

В продължение на два семестъра наред с взетите изпити в Юридическия факултет Костя се научи да плува. Това подобри

гъвкавостта на тялото му и особено гъвкавостта и сръчността на краката му. Плуването стана за него активна отмора и радостно развлечение в динамично напрегнатия му живот. Това удивяваше редовните курсисти, които се обучаваха да плуват, както и плувците, които идваха да тренират. Те свикнаха с безръкия студент, състезаваха се весело с него и го подпомагаха, когато бе необходимо, а неговият учител записа с удовлетворение новия успех в своя дневник, който след време щеше да послужи като основа на научната му дисертация.

С всеки изминат семестър изискванията ставаха все по-големи, дните по-напрегнати, а наред с това нарастваше надеждата за изява, за общуване, дружба и развлечения. Всеки ден имаше по 6–7 лекции, а няколко пъти през седмицата и по 2 до 4 часа упражнения, за които Костя трябваше редовно да се готви, а неговата подготовка беше по-обременителна и затова изискваше повече време. Наред с това трябваше да се участва в университетския обществен живот, в кръжоци и пр., и пр. Включи се в кръжока по криминалистика, който ръководеше асистентът Цеков с увличаща компетентност и старание. Методиката на разследване престъпленията и научно-техническите средства все повече го увличаха. Той все повече се убеждаваше, че не може да стане добър следовател, прокурор или съдия, ако не познава добре основите на криминалистиката и методите на разследване на различните видове престъпления.

Понеже не можеше да си води бележки, Костя слушаше напрегнато лекциите и започна всяка вечер да чете в квартирата предадената материя по всеки предмет, за да усвои трайно необходимите знания. Това го улесняваше при подготовката за изпитите, но изискваше напрежение и системност в работата. А четенето за него си оставаше и физически труден процес. Той четеше седнал при масата, като непрестанно ставаше и прелистваше прочетената страница с пръстите на крака си. Това, което за другите не представляваше никакво физическо напрежение, за него продължаваше да бъде обременителен труд. През свободните часове той четеше и в университетската библиотека. Някой от студентите му взимаше от библиотекарката необходимия учебник и му го поставяше на масата. Костя обикновено сядаше някъде в ъглите на читалнята и прелистваше или с крак, или със захапания молив. Когато привършваше, някой от съседите му по маса предаваше учебника

обратно в библиотеката. За другите това изглеждаше непосилна и отегчителна работа, но Костя беше свикнал с тази изнурителна неизбежност. Отмора от всичко това намираще при приятелите си, които живееха на един таван.

Но ето, идваха изпитите и всеки от приятелите залягаше над учебниците и ръководствата и по цели нощи не вдигаха глава. Шегите и волностите отстъпваха и достойнството вземаше връх. Те бяха дошли в София да се учат, а не само да се развличат. Нервите се изопваха, часовете и дните летяха, а въпросите в конспектите нямаха край. Напрежение, вълнения и мрачни гадания за провал, а професорите ставаха с всеки семестър все по-взискателни.

Ех, то се знаеше, прибягваха и до невинни хитрости, за да предразположат някои от професорите към по-голяма щедрост в оценките. Така пред изпита по римско право пъхваха под вратата на кабинета на професора бележка: „*Spondio miski daraeterca!*“^[1].

Професорът, побелял и плешив, слаб и попрегърбен, беше търпелив и много учтив човек. Той се усмихваше сърдечно на наивната им хитрина, спомняйки си, че и той е бил някога студент и също така се е вълнувал и стремял да получи професорското благоразположение.

На няколко пъти обаче на Костя му се случи да се провали при първия изпит и го връщаха да се яви втори път. Това дълбоко го огорчаваше и той със седмици не можеше да преживее провала си. Тогава приятелската утеха ставаше още по-необходима, а таванът по-гостоприемен.

Имаше и няколко случаи, когато беше особено поласкан от преподавателите. Това се случи веднъж на изпита по история на КПСС. Изпитваше Стоян Петров, който водеше и упражненията, и беше забелязал сериозното страдание на Велков. Той беше взискателен, но много внимателен при изпитите. Първите трима студенти обаче се провалиха този път с трясък. Другите се стъписаха и не смееха да влязат. Тогава преподавателят излезе в коридора, където всички чакаха умърлушени, и се обърна към Костя, който чакаше реда си неспокоен и обезкуражен. Такъв стрес студентите мъчно преодоляват.

— Хайде бе, Велков! Ела да отсрамиш колегите си! Не виждаш ли ги какви са се гипсирани? — Така Костя се видя принуден да се яви,

преди да му е дошъл редът, но получи петица и това окуражи останалите.

Неговата редовност и дисциплина го сближи и с някои от преподавателите и най-вече с доцент Кочев от катедрата по наказателно право. Този енергичен млад учен обикна безръкия младеж заради неговата затрогваща целеустременост и не пропускаше случай да му засвидетелства приятелското си уважение.

За студентските си години Костадин Велков щеше да си спомня винаги с онази тиха носталгия по нещо колкото романтично, толкова и невъзвратно. Имаше много напрежение, мечтания, много четене и огорчения.

През втората година доцент Иван Ненов, който четеше лекции по политическа икономия на социализма, забеляза, че доста студенти не посещават редовно лекциите му. Тогава пусна през семестъра контролни листове, които се подписваха от присъствалите студенти. Въпреки че Костя беше един от най-редовните студенти, наложи му се при пет контролни листа да пропусне една лекция. И ето, отказаха да му заверят семестъра. Той се стъписа. Нима само за едно отсъствие? Това не е възможно! Той се беше дисциплинирал и обичаше точността. Спомни си как веднъж по облигационно право, когато лекциите бяха насрочени за 7 часа сутринта, професор Кожухаров влезе в аудиторията и завари само него и още един студент. Той се засмя огорчен:

— Ех, колеги, колеги! Колкото гражданското право е трудно, толкова вие сте по-нередовни. Какво да ви правя! Според римското право са необходими поне трима студенти, за да има колегиум. Нямам основание да чета лекцията, когато не е налице колегиум.

За втория час пристигна още един студент. Обадиха на професора. Той влезе и застана на катедрата:

— Сега е налице колегиум и мога да чета лекции. — И той прочете най-добросъвестно лекцията си, като че аудиторията бе пълна.

Какво да прави? Навярно има някакво недоразумение. По това време доцент Ненов бе и заместник-министър на народната просвета. Още през първия приеман ден Костя се яви при него.

— Не мога да ви заверя семестъра, колега. От пет контролни листа не сте подписали нито един. Много сте нередовен, съжалявам, но ще трябва да повторите семестъра.

След проверката обаче се оказа, че действително от пет контролни листа Велков бе подписал четири. Друг беше нередовният студент с подобно име. Доцентът се извини любезно и семестърът му бе заверен.

В стремежа си да достигне пропуснатото в своето развитие и да разшири културата си, той се отдаде на усилено четене и постепенно се изолира от колегите си в курса. Затвори се в себе си и своите невесели размисли. Самотата му тежеше. Изпитваше онази пареща душата мъка на младостта, неогрята от любов. Момичетата, с които общуваше в университета и извън него, се отнасяха непринудено и сърдечно, но никоя не прояви като Мария в Русе, обич към него. Той не знаеше, че любовта отново щеше да го споходи, за да му причини още веднъж отчайващото огорчение на пренебрегнатия.

Приятели, с които го свърза онази дружба, която познава само младостта, намери извън Юридическия факултет сред познати от Русе. Това бяха градски момчета със самочувствие, но и едновременно с това дружелюбни и непосредствени. Емил и Сашо следваха медицина, Стефан — физика, а Филип — Консерваторията, готвеше се за певец. И четиримата живееха на един таван, споделяйки несгодите. Тук можеха да излизат и се връщат през всяко време на денонощието, да приемат гости и си устройват приятелски угощения, да спорят и пеят до късно през нощта. В миниатюрното им жилище витаеше уютна атмосфера, на която всеки от четиримата приятели придаваше свой стил и аромат. В другите стаички живееха един философ, скромен и приказлив момък, който държеше вратата си все отворена, за да следи кой пристига и кой си отива, една дребна мургава математичка, която се бе похвалила, че е прелъстила всички обитатели от тавана, един художник, един снажен медик, който се връщаше често пиян, но всичките си изпити вземаше с добри бележки. В дъното на коридора живееха две невзрачни филоложки, които рядко приемаха гости и се опитваха да се обградят с някакъв аристократизъм, с който тук никой не се съобразяваше. Двама студенти от Художествената академия посещаваха приятелите на Костя — техните етюди на голи тела и недовършени пейзажи скоро украсиха сивите стени на четирите тавански стаички и тухления зид в коридора. Колетите, получавани от петимата, се „обобществяваха“, чорапите и потниците сменяха стопаните си почти всяка седмица. Студентските пари много бързо се

свършваха и затова, когато към края на месеца някой имаше пет лева, всички се считаха богати! Филип бе обявен за „Фелицио“ и неговите песни под акомпанимент на китара често огласяха тавана и се носеха надолу по стълбите чак до партера. Идваха и момичета, които понякога се заемаха да почистят поредната стаичка, където се събираха да опустошат някой току-що пристигнал от провинцията колет от тъгуващата по „детето си“ майка и дамаджана домашно винце от бащата. Таванската обстановка премахваше всякакви условности и както гостите, така и домакините се държаха непринудено и свойски. Тук беше нещо обикновено да се целуне хубавото момиче, което приемаше това като „приятелска“ целувка, без всякакво сексуално съдържание, без всякакъв любовен ангажимент. Беше им уютно, задушевно и весело. Останалото го допълваше тяхната лъчезарна младост. Костя забелязваше, че някои от момичетата идваха, водени от техните приятелки, от желание да се запознаят с него като необикновен феномен в студентските среди. Те се държаха непринудено и дори позволяваха понякога да целуне някоя от тях, но в очите им светеше тихото удивление от простия човешки подвиг.

В коридора винаги съхнеха изпрани ризи и чорапи. Единственият голям пластмасов леген обикаляше всички стаи и винаги се оказваше зает, когато някой го потърсеше, а ютията често трябваше да се поправя. Тук миришеше на кафе, пържено месо, чесън и евтин парфюм. Празните бутилки се трупаха запрашени върху един изоставен от хазаите шкаф, за който нямаше място в стаите, а електрическите крушки от клозета и коридора често изчезваха или се заменяха с изгорелите из стаите.

В мансардата им намираха подслон временните бездомници, изгонени от разгневени хазаи или скаралите се с родителите си младежи. Едно, а дори и две, и три места винаги се намираха, както се намираха и пари в заем, магнетофон за някоя веселба, фотоапарат, пуловер или дори шлифер „за известно време“. Фелицио пееше при радост и при неудачи, а Сашо акомпанираше възторжено на своята стара китара. Понякога разгорещените спорове отиваха до след полунощ, а друг път загрижеността и приятелското съчувствие прогонваше нечия мъка или тежък неуспех.

През цялото денонощие идваха и си отиваха гости, понесли със себе си смеха и жизнерадостното настроение, което не признаваше

безпаричието и двойките.

Когато минеха изпитите, както успехите, така и неуспехите биваха „поливани“ шумно и весело за голямо неудоволствие и възмущение на кооператорите. Почти винаги в такива случаи някой сънен притежател на апартамент почукваше сърдито на вратата и опитвайки се да съзре сред мъглата от цигарен дим студента наемател, изръмжаваше:

— Пак ли оргии? Не може да се живее от вас!

— Няма начин! — подхвърляше закачливо някой от развеселените гости дружелюбно.

— Какво значи това „няма начин“? И ние имаме право на почивка.

— Че почивайте си, ние не възразяваме — смееха се студентите на сънената физиономия на собственика на апартамент.

— Но не може да се спи, разберете! Ще извикаме милиция!

— Ех, и вие, гражданино! Че цялата милиция ли ще извикате? Толкова ли сме опасни за държавата? Достатъчно е един старшина.

Сънливият побелял обитател от десетия или деветия етаж, които най-много си теглеха от шума на студентите, ги гледаше опулен, след това обикновено се засмиваше на безобидната им шега и махваше с ръка:

— Дяволи такива! Може ли човек да излезе с вас на глава! И моите у дома са като вас. — И си отиваше с молба да понамалят шума, че „жената е много нервна“.

Най-симпатичен от таванските бохеми на Костя беше Фелицио. Той имаше приятен баритонов глас, чувство за хумор и отзивчиво сърце. Само гдето не обичаше да се пере и кърпи. И за голямо учудване на обитателите на тавана тази домашна работа поемаше върху себе си Костя. Той му переше и изкърпваше чорапите и с особено старание му шиеше копчетата на ризите и дрехите, които Фелицио, дявол знае как, успяваше през ден да къса.

По средата на петия семестър на Костя се случи неприятност, която го разстрои продължително време. Приятелите му бяха забелязали, че през последните няколко седмици е потиснат и раздражителен. Смятаха, че това е нервна преумора, защото добре съзнаваха, че той трябва да преодолява не само трудностите в учението, но и стотиците ежедневни трудности по самообслужването,

четенето, писането, които за останалите хора минават незабелязано, тъй като се вършеха механично с ръцете. Но един ден той дойде в общежитието на тавана съвсем загрижен и разтревожен.

— Изглежда, че ще трябва да се мества при някой от вас. Пъдят ме от общежитието.

— Как така те пъдят? — разтревожи се Стефан, при когото Костя се отби.

Той веднага извика Емил и Фелицио. Костя им разказа, че някои от ръководителите в заведението допусkali различни нарушения и той им правел бележки и ги критикувал. Двама от тях се озлобили и започнали да му създават дребнави неприятности в ежедневиия бит. Това го принудило да се оплаче на управление „Социални грижи“. Конфликтът се затегнал и изведнъж пристигнало решение, по силата на което го премествали в друго общежитие, и то в стая с още трима стари и недъгави хора. Перспективата беше отчайваща.

Тогава приятелите му го посъветваха да се оплаче в министерството. На следващия ден той се яви в приемната, където го изслушаха внимателно. След два дни се получи съобщение от управлението, че решението за преместване се отменя, и Костя си остана в малката стаичка, чиято скромна гостоприемност му предлагаше тишина и усамотение.

В студентската книжка на Костадин Велков се редяха изпит след изпит и го приближаваха към висшето образование. Неспокойните размисли за бъдещето му като юрист все по-често го спохождаха в минути на усамотение. Понякога в „часовете на синята мъгла“ обитателите на „Латинския квартал“ споделяха странно притихнали своите мечти. Костя ги слушаше съсредоточено и се мъчеше да проследи пътищата, по които те възнамеряваха да се включат в големия живот. Не се знаеше съдбата кому какви успехи или разочарования щеше да отреди, но никой от тях не можеше да си представи суровата истина за онези трудности, които очакваха техния безрък приятел. Неговото човешко ежедневиe щеше до края на живота му да се съпровожда от непознато за тях напрежение не само при самообслужването, но и в служебната работа. Той щеше да остане въпреки удивителната сръчност на краката си зависим от другите хора. А колко неудобства и колко напрежение ще са необходими при упражняване на съдийската професия? Той самият изтръпваше от

смущение пред неизвестността, която го очакваше. За всичко това приятелите му нямаха и представа. Те бяха свикнали с него като с пълноценен човек и не се замисляха за онова, което го очакваше в живота. Знаеха, че ще стане съдия, и се радваха. А той наред с всичко трябваше да преодолява и унизяващото понякога просташко любопитство, и тъпите, бездушни подмятания за неговата инвалидност.

През декември 1968 г. Костадин Велков взе успешно и последния си изпит по наказателно право и наказателния процес от държавния изпит.

След разменените шеги и поздравленията с колегите, които очакваха реда си пред кабинета, където комисията провеждаше държавния изпит, Костя заслиза бавно по стълбището. От 75 студенти в техния курс на държавен изпит се явиха 27 абсолвенти. Сякаш понесен на някакви криле, се озова отново в полутъмния хол и си спомни деня, когато влезе тук за първи път, за да се яви на приемния изпит. Оттогава се бяха изминали четири години и половина.

Прекрачи навън в ослепителния зимен ден със самочувствието на висшист и пълноценен гражданин. После пресече оживения булевард пред университетската сграда, пред която сериозно замислени бяха бронзовите статуи на двамата именити дарители за нейното изграждане, и се запъти усмихнат към „Латинския квартал“, за да сподели с приятелите си необикновената радост от извоюваната победа.

[1] Милостиво молим, подарете една тройка. ↑

17.

Костадин Велков беше запомнил с всички подробности онази сутрин, когато с документите в джоба на балтона, заедно с неспокойната навалица от замислени посетители, влезе в грамадния партерен хол на Съдебната палата. Почувства се изведнъж дребен и незначителен в просторния хол с многобройни колони и стени, облицовани със светложълтеникав шуплест декоративен камък. Зад огромните четвъртити колони от двете страни се редяха съдебни зали, зад чиито високи и масивни тъмнокафяви врати с мраморни аркади беше започнал напрегнатият процес на правораздаването.

Изкачи се по широкото стълбище от полиран гранит с блестящи черни мраморни парапети, украсени с тежки бронзови орнаменти, и се отправи за канцеларията на министерството. Обясни защо е дошъл.

Деловодителката го изгледа с придобитото чиновническо високомерие:

— Къде са ви документите? Необходими са молба и документ за завършено висше юридическо образование.

— Нося ги.

— Ами дайте ги! — И тя го изгледа строго.

— Ето ги, в джоба ми, моля ви вземете ги. — И Костя се поизвърна ребром към смръщената служителка, като с поглед ѝ посочи джоба на самото си, от който се подаваха документите.

Служителката прие това като някакво оскърбително предизвикателство и беше вече готова да защити рязко служебното си достойнство, но в този миг зърна продаващите се изпод ръкавите му мъртви пластмасови пръсти и притаи дъх, като го изгледа смутена. Костя я погледна приветливо и спокойно чакаше полуизвърнат. Хубавото момиче побледня, след малко по страните му изби руменина и не можеше да откъсне поглед от безжизнено висящите му ръкави, запълнени от протези. Тази безмълвна сцена привлече вниманието на още две служителки и на един адвокат, който чакаше някаква справка. Той се приближи спокойно, усмихна се дружелюбно на младия си

колега и измъкна документите от джоба му. Разгърна заявлението и прочете името, след това разтвори книжката диплома и се представи. Служителката се опомни и пое документите с потреперващи ръце:

— Благодаря. Това е достатъчно. Ще ви уведоим кога да се явите, за да започнете стажа си.

Костя ѝ се усмихна с неуморимата си приветливост, благодари ѝ и си тръгна. Той вече се чувстваше стажант-юрист.

— Без ръце! Без две ръце! — шепнеше изумена младата служителка. Другарките ѝ се надвесиха над дипломата му.

През това време Костя влезе в една от съдебните зали. Разглеждаха се бракоразводни дела. Заслуша се с увлечение и свито сърце. Тези хора са се обичали някога, свързвали са ги мечти за щастливо бъдеще, а сега, отчуждени, стояха един срещу друг и искаха на всяка цена да бъдат освободени от брачните връзки, с които ги свързваше вече само законът. Какво ги очакваше занапред? Каква участ очаква техните деца?...

Когато свършиха бракоразводните дела, влезе в съседната зала. Разглеждаше се наказателно дело. Подсъдимият, интелигентен на вид човек на възраст около 45 години, беше присвоил чрез редица подправки на документи над десет хиляди лева за по-малко от две години. Сега се намираше под стража. Очакваше го затвор. Защо? Къде е била неговата съвест? Защо се е примирило неговото гражданско съзнание с такова безчестие?...

Стана обед, съдът преустанови съдебното заседание, като обяви, че ще продължи следобед. Костя слезе по стълбището и заедно с изтеглящото се гъмжило от хора се озова на многолюдния булевард. Това беше първото му съприкосновение с професията. Той има възможност да види как се държат в съдебно заседание съдии, прокурори и адвокати, как се държат страните по делата и свидетелите и се мъчеше да си представи как би се чувствал, ако още сега биха го привлекли като съдия? Изплаши се. Той познаваше теорията на правото, познаваше действащото законодателство, но процесуалната практика, съдебната психология му бяха непознати.

След две седмици ги извикаха да започнат стажа и Костадин Велков се зае с присъщото му старание да изучава и овладява практическите механизми на правораздаването. Започнаха с изучаване на съдебното деловодство, минаха през всички служби, през

следствието, прокуратурата и съда, изготвяха проекти за обвинителни актове и съдебни решения и разбраха, че за правораздаването се изисква не само всеотдайност, но и призиване, всеотдайност. Костя се вслушваше с особено внимание в съветите на съдиите, в техните разговори и напрегнати спорове, четеше внимателно обвинителните актове и мотивите към присъдите по решените дела. С особен респект проучваше решенията на Върховния съд по делата и гледаше със страхопочитание на тази най-върховна съдебна инстанция.

Стажантските дни се изнизваха претоварени с работа и интересни впечатления. Често изникваха спорове, в които изпъкваша добрата или слаба теоретическа подготовка, поставяха се на изпитание знанията и съобразителността. В тази именно съдебна атмосфера, изпълваща кабинетите и залите, прокрадваща се в сформиращото се правосъзнание, се оформяха бъдещите съдии и прокурори.

— Две събития със своя тежък драматизъм помрачиха стажантските ми дни — разказваше Костя.

Първото. Влюбих се в една мила фармацевтка, с която ме запозна приятелката на Фелицио. Обикна ме и тя с някаква трескава романтичност, в която не знаех къде започва любовта и къде удивлението от моята трагична участ и постигнатите от мен успехи...

Посещавахме заведения, където тя с някаква трескава нежност ме хранеше, без да се стеснява от околните, танцувахме щастливи по дансингите, посещавахме кина и театри и цялото си свободно време прекарвахме заедно. И за двама ни въпросът беше решен — щом постъпим на работа, ще се съберем в един и същи град и ще се оженим.

Но младата фармацевтка беше разпределена някъде към южната граница в Ямболски окръг. Раздялата ни измъчваше. Неспокойните писма и задъхани телефонни разговори следваха непрекъснато, разгаряйки още повече нашата обич и влечението ни един към друг.

Към края на стажа заминах за Ямбол, където дойде и тя. Прекарахме два дни в някаква трескава щастлива забрава, когато времето сякаш престава да тече, а житейските подробности изчезват. На третия ден... да, на третия ден, когато трябваше да си замина и когато още се чувствах замаян от щастие, бях потресен от нейното драматично признание:

— С това, мили Костя, свърши нашата необикновена любов!

Разделихме се, без тя да ми обясни причините. Защо? И досега се питам защо? Само мъчително се досещам, че навярно това жадно за обич и романтично момиче беше срещнало някой друг, който я е очаровал с ласкавите си, дръзки и мъжествени ръце. Тогава може би е разбрала на какво би се обрекла за цял живот, ако останеше при мен!...

Дълбоко изстраданата философия на моята жизнена драма обаче ме бе принудила да понасям мъжествено хорската несправедливост. Щях да обичам тази жена с неизчерпаема нежност и признателност до края на живота си, каквато никой не би могъл да ѝ засвидетелства! Тя не посмя да рискува, нямаше вяра в себе си. Дано бъде щастлива! Тя заслужава това. На мен не ми оставаше друго, освен да продължа своя целеустремен живот, посвещавайки се на своето призвание.

Второто събитие.

Телеграмата Костя получи на обяд, в общежитието, на 8 май 1969 година. „Майка е тежко болна. Ела си веднага“ — пишеше в нея. Зловещото предчувствие за неизбежния край и отчаянието избухнаха като взрив в душата му. От две години майка му боледуваше от коварния „рак“, но въпреки ужасните страдания винаги пазеше за него своята неповторима майчина усмивка и вдъхновена доброта, които поддържаха илюзията, че смъртта я чака далече някъде в неизвестното бъдеще.

От летището на Варна, където се озова три часа след като получи тревожната телеграма, Костя нае такси и се отправи за родното си село, като предупреди шофьора, че много бърза.

Седеше тъжен и потиснат, вперил поглед напред, без да забелязва нищо, потънал в спомените, когато тичаше из равнината, размахал волно неспокойните си ръце, а майка му беше здрава и неуморна.

Шофьорът, млад човек, се опита да го заговори, но мрачният му пътник отговаряше неохотно и разсеяно. Това някак си го обиди. Мълча известно време, после извади пакетче цигари, тръсна го и го поднесе на младия човек, който продължаваше все така разсеяно да гледа в летящия към колата път.

— Пушиш ли?

— Благодаря. — Костя измъкна десния си крак от обувката и взе сръчно цигара с босите си пръсти, като я поднесе с разсеян вид до устата си.

Шофьорът се втрещи от изненада и колата започна застрашително да лъкатуши по асфалтирания път.

— Кормилото! — извърна се тревожно към него Костя.

Младият изненадан човек овладя колата, но продължи да поглежда из мен към двете протези, които мъртвешки неподвижно се подаваха изпод ръкавите му. След това захапа цигара, щракна запалката и жадно пое лютивия тютюнев дим. Погледна пътника си, щракна повторно и му поднесе неуверено запалката. Костя смукна два пъти, пое цигарата с пръстите на крака си, който положи на лявото коляно, и се закашля. Той беше толкова зает с мрачните си мисли, че не забеляза изумлението на младия шофьор, поднасяше цигарата с крака си до устата и пушеше мълчаливо.

След малко шофьорът запитва съчувствено:

— Отдавна ли сте така?

— От 13-годишна възраст.

— А работите ли нещо?

— Завърших право, сега съм стажант в Софийския градски съд.

Шофьорът отново го изгледа изумен и запитва учтиво:

— Завършил сте право? И така, без две ръце?

— Така, без две ръце — повтори Костя като тъжно ехо думите на шофьора.

Дълго мълча шофьорът, загледан съсредоточено в пътя пред себе си, като все повече натискаше педала на газта. Колата летеше уверено с над 80 километра в час. Младият пътник допуши цигарата си, зает със своите нерадостни мисли, вдигна крак и изхвърли угарката през полуспуснатото странично стъкло. Шофьорът го наблюдаваше под око и изведнъж почувства някакво топло чувство едновременно на жал и възхищение към този сериозен, скромнен и хубав младеж.

— Сега, като завършите стажа си, какъв ще станете?

— Съдия. — За Костя този въпрос беше решен категорично още в университета. Той не знаеше дали ще бъде уважено неговото искане, нямаше представа какви трудности го очакват, страхуваше се, че не ще му се доверят, може би ще ги смути неговата инвалидност и ще го оскърбят с онази лекомислена жестокост, така присъща на физически пълноценните хора. От избора си обаче нямаше намерение да се откаже. Той беше се научил да преодолява и по-тежки препятствия и

беше се уверил, че на човек, който съзнава целта в живота си, всички му дават път.

— А пък аз! — въздъхна след малко шофьорът. — Едва завърших гимназия, като на два пъти прекъснах училището и повторих един клас. Във вечерната се прехвърлих. Трудно ми беше, и то, както виждате, и ръце, и крака си имам. Глава, изглежда, нямам, без глава живея... Сега при родителите си ли отивате?

— Майка ми е тежко болна...

Ето го най-сетне и родното село Подлес — малко, скромно, притихнало в своята отдалеченост от големите пътища, от големия живот. Мъка сви душата му.

Колата спря пред почернялата, полуизгнила дъсчена ограда. Баща му се показва на малкия пруст с почернелите от времето греди. През отворената врата на скромната, остаряла като баща му къща се носеше проточен, напевен плач. Нечия жестока ръка сграбчи безжалостно безръкия млад човек за гърлото. Дъхът му спря. На очите му залютяха сълзи. Прокобното предчувствие се бе сбъднало — смъртта го бе изпреварила. Там вътре оплакваха покойник. Най-свидния му човек — онази, която никой никога вече не ще може да замести.

Баща му, гологлав, с мургаво лице, обветрено от ветрищата из равнината, на което блестяха две кръгли черни очи, слезе по трите стъпала на пруста и с дребни бързи крачки го пресрещна при пътната врата. Прегърна го и изхлипа дрезгаво:

— Костя, чедо! Осиротяхме, сине...

Костя премрежи мрачно очи и прошепна:

— Плати на човека и го нахранете!

Шофьорът стоеше печален пред колата и гледаше как неговият пътник с провиснали безжизнени ръце, които зловец се поклащаха, се отправи към вратата, от която продължаваше да се носи напевният, разкъсващ душата женски плач.

— Че той ми каза само, че е болна? — запита той бащата. — Кога стана това?

— Нощес. Но му телеграфирахме тази сутрин, защото пощата нощем не работи и да не го тревожим, му съобщихме само, че е тежко болна.

Край ковчегата седяха, забрадени в черни кърпи, двете му сестри, притиснали ръце към гърдите си, и като се полюляваха, приглушено плачеха. Тримата му братя стояха гологлави зад тях. Няколко стари жени стояха до стената, откъм главата на покойницата, гледаха го съчувствено с изплаканите си очи и триеха с длан сълзите си.

Костя застана до ковчегата бледен и треперещ от разтърсващи го ридания. Майка му лежеше с жълто, успокоено завинаги лице, кротко примирено със смъртта. Все този кротък, всеопрощаващ израз, все тази безкрайна примиреност пред суровата съдба, сякаш замислена тихо за утрешния ден и призоваваща сполуката да не изостави свидните ѝ шест оцелели синове и дъщери.

Сестрите станаха и една след друга го запрегръщаха, като продължаваха да плачат и нареждат простите думи на голямата си скръб. Той ги целуна съчувствено една след друга и с неочаквана твърдост прошепна:

— Оставете ме! Оставете ме сам!

Всички излязоха и се скупчиха на пруста притихнали.

При главата на покойницата бяха залепени на ковчегата три свещи, чиито пламъчета потрепваха скръбно. Сдържаната скръб се плисна в душата му като разкъсан бент. Той застана от жал, болка и отчаяние. О, проклета съдба! Как му се искаше да погали с признателна ръка свидното майчино лице, да се докосне до скръстените майчини ръце, сплели неподвижно пожълтели пръсти; да я прегърне за последен път за раменете и даде воля на сълзите си.

— Ръце! Ръце! — шепнеше той и стискаше челюсти, за да не закрепци. Какво не би дал да има ръце, поне за тази само прощална синовна прегръдка! — Майчице, прощавай! Не мога да те погала, да те прегърна за сбогом. Майчице, само ти знаеше колко ми е тежко без ръце! Колко отчайващо тежко. Само пред теб изплаквах отчаянието си. Сега пред кого, майчице? — Той се приведе и положи буза на изстиналите майчини ръце, както някога полагаше глава на скута ѝ, и заплака тихо, неудържимо.

Няма я вече не само онази, която го е родила и откърмила, немаше я вече онази, който единствена разбираше неговото безгранично отчаяние и безрадостна съдба, онази, която го примири с нещастията, дарявайки го с безмълвната майчина кротост, вдъхвайки му обич и примирение с жестокия живот.

В нейното майчинство имаше колкото нежност, толкова и от онази всевечна непримирима твърдост, устояла на най-злокобните изпитания и предавала се през хилядолетия от поколение на поколение жени за съхранение на рода и на жаравата на майчината любов.

Ето я сега, примирена, кротка, всеопрощаваща и успокоена най-сетне завинаги!... Коленичи и сведе глава.

Сестрите една след друга, като мрачни привидения, влязоха тихо в полумрачната стая, в която миришеше на восък и босилек, на билки и домашен сапун, на стаена влага и печал, коленичиха от двете му страни и го прегърнаха:

— Стига, братко!... Преди да издъхне, последните й думи бяха за теб. Завеща ни да се обичаме и помагаме. Каза ни, че умира щастлива, че си завършил науките, че вече си „взел хляба в ръцете“.

— Ръцете? В кои ръце, майчице! — изстена Костя отчаяно. Стана, целуна майка си по челото и страните и приведен, с обляно в сълзи лице, излезе. Промъкна се през скупчилите се хора пред вратата, слезе от пруста и отиде в дъното на градината, засенчена от избуялата майска зеленина. След него отидоха и тримата му братя. Костя стоеше поприведен, с гръб към тях и сълзите му капеха върху нацъфтелите рози, които нелепо се усмихваха в своето майско упоение. След ръцете си сега той губеше най-свидния си човек. Защо умират майките? — мислеше трескаво Костя. — Нали те създават живота, а животът е вечен. Светът ще загине със смъртта на последната майка! Щом е неизбежно и те да умират, би трябвало да умират след тези, които са родили. Само на тях трябва да принадлежи правото да склопят очите им. След като са създали радостта на живота, защо причиняват най-великата мъка на своите чеда?... Някой беше казал, че „най-сигурното убежище е майчината гръд“. Сега той остана без това убежище. И това беше непоправимо жестоко... Тя гледаше на живота като на неизвестно начало и неизбежен край. За нея този край беше сън без сънуване. Може би не съзнаваше това, но за нея животът имаше смисъл само като задача и дълг, затова намери сили да устои пред смъртта на три от своите деца и да види как последното й остава завинаги без ръце...

Братята му пушеха мълчаливи, свели глави край него, а той се разкъсваше от отчаяние и безсилен гняв срещу неумолимата смърт...

След погребението на другия ден той си замина веднага. Искаше му се да избяга, да се потопи в измамата на забравата и да запази в душата си илюзията, че там, някъде далече, на село, майка му броди из родната земя и мисли с обич за него...

18.

Стажът завърши. Теоретико-практическият изпит беше издържан. Сега го очакваше нов, неспокоен път в живота. Къде ли щяха да го разпределят? Как ли ще го приемат местните колеги? Какви ли нови изпитания го очакват?

След две седмици комисията за разпределение на младите юристи при Министерството на правосъдието пристъпи към разглеждане на молбите. Пред заседателната зала гъмжеше от възбудени млади юристки и юристи. Пушеха нервно, спореха, смееха се. Някои излизаха удовлетворени от разпределението, а други огорчени и възбудени. Дойде редът и на Костадин Велков.

Председателят на комисията — Иван Стоянов, представител на Министерството на правосъдието, го изгледа изучаващо и приветливо. Той беше спокоен човек, със светли добри очи, бръсната лъщяща кръгла глава и сърдечен глас. Съчетал житейската мъдрост на своите 60 години с продължителния си служебен опит като съдия и администратор, той изслушваше внимателно и търпеливо желанията на своите млади колеги, проверяваше техния успех и разговаряше с тях, за да може да открие онези нюанси на мисълта им, на човешкия им стил, които разкриват наличието или липсата на съдийско призвание. Знаеше от опит колко много се изисква, за да стане един юрист добър съдия, и се опитваше да отклони онези, които явно нямаха призвание за тази отговорна професия.

Костадин Велков се усмихваше смутено, но заяви категорично, че неговото единствено желание е да стане съдия, и то в Силистренски окръг, защото е роден и израснал в този край.

И едва тогава изведнъж председателят на комисията забеляза, че от двата му ръкава се подават неподвижните пръсти на протези. Той се взря в спокойните, малко присмехулни очи на младия човек, едва сдържайки своето съчувствено вълнение.

— Доколкото виждам, вие сте с протези и на двете ръце?

— Да, и на двете.

— До китките?

— Не, до раменете.

— Откога?

— От 13-годишна възраст.

За пръв път такъв човек заставаше пред него, за пръв път такъв човек с такава страст се беше насочил към трудната и отговорна съдийска професия. И този скромен, учтив и изстрадал млад човек изведнъж му домиля.

Останалите членове на комисията мълчаха и се споглеждаха, преглъщайки своята потиснатост.

— Ще можете ли да се справите със съдийските задължения? Вярвам, че по време на стажа сте се запознали добре с тях.

— Разбира се, иначе не бих настоявал. Бих предпочел обаче в окръжен съд, където винаги се правораздава в състав от трима.

В окръжния съд в Силистра по това време обаче нямаше място за младши съдия. Комисията реши със съгласието на самия Костя временно да бъде назначен за съдебен изпълнител в Тутракан, докато се открие длъжност за младши съдия. Така на 23.2. 1970 г. Костя встъпи на съдийското поприще, като започна от града, в който беше изживял най-тежкото си нещастие. Тук му ампутираха ръцете.

Занизаха се месеци в усвояване на напрегнатата и конфликтна съдебно-изпълнителска работа, на преодоляване натрупалите се дела поради липса на съдебен изпълнител повече от година. А през това време, без той да знае, се решаваше неговото бъдеще.

На окръжния съд беше отпусната щатна бройка за младши съдия, но председателят на съда, като узна кога възнамеряват да представят, се смути. Видя му се неприемливо да бъде назначен за съдия инвалид като Костадин Велков. Неговата съпротива бе подкрепена от първия заместник-министър, който предлагаше да му се намери друга подходяща работа.

Но един човек беше запазил в душата си спомена за онзи умолителен поглед, за онова страстно желание на изстрадалия млад човек да се посвети на правосъдието. Той следеше непрестанно неговата целеустременост и развитие, неговото трудолюбие и проявите на съдийски усет и стил в работата и се убеди, че младият човек въпреки своята инвалидност може да стане добър съдия. Този човек беше Иван Стоянов. Той не споделяше опасенията нито на

председателя на съда, нито на заместник-министъра, затова запозна с възникналия конфликт съответния секретар на окръжния комитет на партията в Силистра. За негова радост получи се положителен отговор. Тогава нареди да се направи предложение за избирането на Костадин Велков от съдебен изпълнител в Тутракан, за младши съдия при окръжния съд в Силистра.

Министърът, след като изслуша неговите съображения, в които звучеше не само искрено съчувствие, но и непоколебима убеденост, че от младия юрист може да се очаква един добър съдия, без колебание подписа предложението. Костя не знаеше нищо за това и когато узна за направеното предложение, се почувства неизразимо поласкан и щастлив. Той ставаше вече съдия! Сега трябваше да защити честта на благородното звание, до което достигна, преодолявайки с трагична упоритост и невъобразима целеустременост такива препятствия в живота си, които за другите изглеждаха непреодолими...

19.

Съдебното ежедневие е като ежедневието на хирурга. При хирурга то буди у болния и неговите близки страх, вълнение и надежда, а понякога и ужас. Вълнува се и самият хирург, чието недоглеждане или грешка може да струва един човешки живот. А нима е по-малко вълнението, на подсъдимия и неговите близки, особено при тежките престъпления? Нима е по-малко вълнението на самия съдия, който е изложен на риска да осъди невинен човек, па макар и на леко наказание? Всяка присъда носи безчестие, страдания, злепоставяне, а често и тежки материални последици.

Костадин Велков беше изпитал вече достатъчно и вълненията в хирургическата зала, и вълненията в съдебната зала!...

Съпроводен от тези мисли, които поддържаха винаги нащрек съвестта и чувството му за отговорност, той седна при бюрото си, провери по календарния бележник за кога е насрочено следващото му съдебно заседание. И, кой знае защо, за кой ли път си припомни съдийската клетва.

Особено се вълнуваше, когато след произнасяне на осъдителна присъда трябваше да каже няколко напътствени думи на осъдения. Той се страхуваше да не изглежда студено-високомерен или смешен, злоупотребявайки с правото си на съдник над подсъдимия, който самият закон достатъчно е унижил и смазал душевно, заставяйки го да преживее отново ужаса на извършеното престъпление, коварството или гнева, които са го ръководели в престъпното му заслепение, да преживее неговата пошлост и унижението да бъдеш подсъдим. А да бъдеш подсъдим, значи да бъдеш отделен от редиците на обикновените честни хора и да бъдеш сочен пред обществото със закана на пръст на закона. При все това колко пъти той се беше идентифицирал със самия закон, забравяйки, че е човек като онзи там подсъдим или ответник. Как често забравят това и неговите колеги, чиито напътствия поради това понякога звучат надменно или фалшиво.

Денят започна като че ли спокойно и безоблачно. Напоследък нямаше тежки дела, които да изискват особено душевно напрежение.

Следващото съдебно заседание бе насрочено за 19 юли 19... г. и в него бяха включени три наказателни дела от общ характер, чийто обем не будеше никаква тревога. Костадин Велков, както винаги, се зае грижливо да ги проучи една седмица по-рано. Когато разтвори дело 139/19... г., той не предполагаше каква съдебна драма се криеше между неговите корици и какви тежки размисли, колко неприятности ще бъде принуден да изпита във връзка с неговото решаване. Щом прочете обаче в обвинителния акт: „Близостта на метална шина с шинната система на трафопоста, намираща се под високо напрежение, довела до образуване на електрическа дъга, която поразила пострадалия...“, изтръпна от връхлетялото го вълнение. Той се замисли.

— Защо именно на мен председателят бе възложил това дело? Нима не се досеща, че тази тежка злополука ще възкреси в душата ми сполетялата ме трагедия?

А може би, защото е намерил, че аз най-компетентно мога да обхвана тежкия случай и да преценя правилно всички подробности по делото при разкриване на истината във връзка с вината? Явно бе, че в делото се спотайваше жестоката тайна, свързана с осакатяването от електрически ток на още един човек. Още една жертва на високото електрическо напрежение.

В душата му като есенни тежки облаци, подгонени от северния вятър, който пици нощем в комините, нахлуха спомените от преживяното. Той ясно си представи онзи страхотен удар, несравним с нищо, който прониква до последната клетка в тялото, разлива се като огнена лавина по всеки нерв и не само превръща в безжизнени чукани ръцете, но поражява като мълния и мозъка.

Притвори очи и дълго стоя неподвижен, отпуснал се тежко на високото облегалo на стола, понесен на мрачните облаци на спомените.

— Не! Каквито и да са били съображенията на председателя на съда, не биваше да ми възлага това дело. Той беше длъжен да се досети какво мъчително възвръщане към миналото щяха да ми причинят обстоятелствата по делото. Нима толкова е лишен от душевна деликатност този човек?

Ами ако въобще не е забелязал какво е по същество извършеното престъпление, а се е ръководел само от квалификацията на деянието според Наказателния кодекс. Толкова по-зле! Като председател той трябва да знае при разпределението на съдебните заседания на кой съдия какви дела може да възложи.

Отначало помисли да помоли да му се възложи друго съдебно заседание и му се спестят излишните вълнения и изпитания на съвестта. Но после реши:

— Добре! Ще приема предизвикателството. Съдията е длъжен да издържа на всички изпитания. Личните му вълнения си остават само за негова сметка...

Обвинителният акт бе изготвен от заместник окръжния прокурор, който беше негов добър приятел. Знаеше, че този прокурор, преди да оформи своето решение по следственото дело, което му е възложено, подлагаше на сериозен анализ доказателствата, събрани при предварителното следствие, и всеки извод на съдебния следовател. Направи му впечатление обаче, че обвинителният акт бе съставен доста схематично някак си пресилено. Като се зачете в делото, Велков установи, че имаше и нещо друго, което явно ще постави на сериозно изпитание не само формирането на неговото вътрешно убеждение, но и вътрешното убеждение на съдебните заседатели.

Преписката за станалата злополука в завод „Добруджа“ била изпратена в прокуратурата от началника на Окръжна държавна инспекция по труда.

Окръжният прокурор я прекратил. Съдията Велков дълго се визира в резолюцията, написана по стара традиция с червено мастило:

Прекратявам. От заключението на техническата експертиза е видно, че вина за настъпилия резултат има пострадалото лице. Поведението на другите две лица е несъставомерно, тъй като те не са допринесли за настъпване на резултата. Ето защо прекратявам производството. Да се уведоми пострадалият.

Окръжният прокурор от дълги години заемаше този пост и се проявяваше като опитен и взискателен юрист. Щом той е прекратил

производството, как се е стигнало до наказателно дело?

Случаят все повече интригуваше младия съдия. Оказа се, че пострадалият обжалвал тази резолюция и от Главна прокуратура предписали да се образува предварително следствие и се изясни има ли данни за извършено престъпление по чл. 134, алинея 1, т. 1 от Наказателния кодекс. А този текст гласи:

Който причини другиму тежка или средна телесна повреда поради незнание или поради немарливо изпълнение на занятие или на друга правно регламентирана дейност, представляваща източник на повишена опасност, се наказва: с лишаване от свобода до три години при тежки телесни повреди...

Значи резолюцията на окръжния прокурор се е оказала необоснована? Но ето че следователят, който провел предварителното следствие, го внесъл в прокуратурата със „заключение за прекратяване“. Окръжният прокурор възприел това заключение и с постановление отново прекратил предварителното производство. Пострадалият обжалвал и това постановление и от Главна прокуратура отменили постановлението на окръжната прокуратура и предписали делото да се внесе в съда, като се привлече като обвиняем ръководителят на групата, който наблюдавал извършването на ремонта в трафопоста, при който пострадалият получил тежките поражения.

— Защо се е получил този конфликт между окръжната и Главната прокуратура?... Това още повече усложняваше случая и изискваше не само основно да се познава делото, но и да се провери обосноваността на експертизата и разпоредбите, с които се урежда безопасността на труда при боравене с инсталации под високо напрежение.

Със свито сърце Костя прелисти следственото дело и се спря над „История на заболяването“, изготвена в болницата за бърза помощ „Пирогов“ в столицата. В графата за самоличност се сочеше, че пострадалият Руси Д. Рахнев е само на 26 години, по професия електротехник, а в графата „диагноза“ — това жестоко „Електрокуцио“, в резултат на което дясната китка била ампутирана,

тъй като се явила пълзяща гангрена в умъртвената тъкан, а на лявата китка пръстите атрофирани, получил увреждане и на лявото стъпало. Били извършени няколко операции, борба с гангрената, няколко кожни пластики и страх пред дебнещата край леглото смърт и накрая — инвалид за цял живот! Събрат по участ, макар и в по-лека степен. Как до болка му е познато всичко това!

Как е станало нещастieto? Защо окръжната прокуратура се е противила така последователно да възбуди наказателно преследване?

В заключението на техническата експертиза главният инспектор при Окръжната държавна инспекция по труда пише лаконично, че електрозлополуката в завод „Добруджа“ е станала вследствие неспазване на правилата за безопасността на труда от пострадалия „и недостатъчния надзор от страна на главния енергетик на завода Кирил Иванов и изпълнителя по сменяване на електрошините Г. Неделчев...“

Привлеченият под наказателна отговорност през цялото предварително следствие е отричал всякаква вина при съпричиняване на престъпния резултат.

За насрочване на делото профорганизацията при завода е била уведомена, за да може да участва в наказателното производство със свой представител. С протокол от 12 юли профорганизацията уведомява окръжния съд, че са избрали партийния секретар при завода Денка Чернева за обществен защитник на подсъдимия Кирил Иванов.

На Костя направи впечатление, че първият от изказалите се на събранието между другото заявил: „На нас е възложено да изберем защитник по делото... Нещастieto на Руси Рахнев е много голямо, но ние трябва обективно да погледнем дали е необходимо да отрежем и ръцете на главния енергетик Кирил Иванов?“ В същия дух бяха се изказали още трима.

— Кой е „възложил“ на профорганизацията да избере „защитник“? Това не е вярно! Съгласно чл. 7 от Наказателнопроцесуалния кодекс в наказателното производство участват представители на обществеността като обществени обвинители или обществени защитници. В този смисъл именно е била уведомена и профорганизацията в завода, в която е членувал подсъдимият. Защо не са се насочили към обществен обвинител? Дали наистина са били обективни? Техният другар, без каквито и да било обективни причини, е изваден за цял живот от строя на трудовете

хора! Или защото подсъдимият е главен енергетик? Или в резултат на една колкото жестока, толкова и антиобществена пресметливост: Рахнев е пострадал наистина много тежко, но има ли смисъл да се осъди главният енергетик? Това ще възстанови ли ръцете на пострадалия? Нима тези хора не са почувствали, че проявената към него „хуманност“ е по същество морална жестокост по отношение на пострадалия? Костадин Велков си спомни в този момент думите на римския философ Сенека: „Щадейки престъпника, се вреди на честните хора!“, а Р. Ролан е казал за подобно отношение: „Жалостта към палача се превръща в жестокост по отношение на жертвата“. Вярно е, тук нямаше умишлено престъпление, но нима немарливостта, която убива или осакатява, е по-малко обществено опасна?

Ами ако наистина нещастieto е станало изключително по вина на пострадалия? Костя знаеше, че не му е позволено като съдия предварително да формира убеждението си, нито да проявява излишно съчувствие. Той трябва да бъде докрай безпристрастен арбитър между подсъдимия и закона, между истината и неизвестността. Съдията няма право да „дарява“ права по закона. Той е длъжен само да го тълкува и прилага правилно, защото той е „говорещ закон“! А колко трудно е да се пребориш с нахлулите в душата ти чувства и съмнения, да ги подчиниш на увереността и на обективността, наричана хилядолетия закон! Съдията никога не присъства при извършване на престъплението. Той се докосва до него само в минало време чрез доказателствените средства и съдебните доказателства, проверени в съдебното следствие. От тях като археолог, парче по парче, той трябва да възстанови в цялост разтрошения на парчета съд, изваян от глина и мисъл, преседял в тайната на морските дълбини, съдържащи в себе си престъплението, без да позволи да изтече дори капчица от неговата истинност.

Прелистваше страниците на делото и на бележника му се появяваха все нови „защо?“, „защо?“ ...

На 19 юли 19... г. той се яви съвсем подготвен за съдебното заседание. Беше включил в състава най-опитните съдебни заседатели. Разгледа най-напред другите две дела. Делото на главния енергетик остави последно. Искаше да осигури както достатъчно време, така и спокойна атмосфера, за да може по убедителен начин да установи

истината дали е извършено престъпление по непредпазливост, или е налице трудова злополука, станала по вина само на пострадалия.

Оказа се, че пострадалият се намира още на лечение в болница и е възпрепятстван да се яви по делото като свидетел — най-важният свидетел. Това смути съдията Велков. Той искаше подсъдимият да даде своите обяснения в присъствие на пострадалия, като ги противопостави един на друг. По настояване на прокурора и защитата обаче той се видя принуден да даде ход на делото в отсъствие на пострадалия, тъй като законът дава възможност да се прочетат неговите показания, дадени в предварителното следствие.

Това обстоятелство някак си одързости подсъдимия. Той даде своите подробни обяснения пред съда с някакъв високомерен тон, като се опитваше да докаже, че е изпълнил всичко, което е зависело от него, за да обезопаси предприетата работа по сменяването на електрошините в трафопоста съгласно действащия правилник. За всичко обвиняваше пострадалия, който бил опитен работник, но проявил самонадеяност. Неговият тон обаче не можеше да се възприеме в ущърб на истината. Подсъдимият има право и да мълчи.

Като председател на състава, Костадин Велков му задаваше спокойно въпроси, стремейки се да го насочи да обясни защо все пак, като е ръководел лично работата съгласно издадения от него самия наряд, се е отлъчил в най-напрегнатия момент от работното място! Високото напрежение е било прекъснато известно време и тогава пострадалият е работел уверено, но впоследствие високото напрежение е било превключено отново. Знаел ли е това пострадалият и от какво е личало? Не счита ли, че като се отлъчи, макар и за момент, е лишил групата от ръководство и предпазен надзор, с което е допуснал непозволени манипулации от пострадалия, като не го е възпрял да се покачи в клетката с високо напрежение и да допре държащата шина до шинната система на трафопоста, която в този момент се е намирала под високо напрежение.

Подсъдимият продължаваше да твърди, че пострадалият е знаел, че високото напрежение е било превключено, и въпреки това самоволно се покачил в клетката, за да изпробва приготвената нова шина, когато той се бил отдалечил само за момент „да затвори външната врата, за да не става течение“. И той, и другият участник в работната група, единственият свидетел-очевидец Г. Неделчев,

продължаваха да твърдят, че пострадалият е знаел за превключване на високото напрежение и е предприел внезапно действия, които предизвикали електрическа дъга, от която е бил поразен, преди да успеят да го възпрепятстват. Последният именно веднага съобразил и изключил шалтера, с което преустановил високото електрическо напрежение и предотвратил настъпването на по-тежки последици, като веднага с подсъдимия се притекли на помощ на пострадалия, отворили му насила устата, като поставили между зъбите му един ключ, издърпали му езика и му направили изкуствено дишане.

Друг свидетел-очевидец освен пострадалия нямаше. Останалите свидетели установяваха странични обстоятелства и обяснения, дадени пред тях от подсъдимия и свидетеля Неделчев.

Вещото лице по делото установи, че електрическото напрежение в момента на злополуката е било 1000 киловолтампера, като подкрепи изцяло и даденото писмено заключение. Между другото заяви: „Мисля, че в случая подсъдимият няма вина, защото той е можел и да не присъства при извършване на работата“. Обясненията за това обаче звучаха неубедително, защото самият подсъдим е счел, че е необходим, затова е включил и своето участие в издадения от самия него наряд, както задължава правилникът.

Вещото лице-медик, от своя страна, обясни, че пострадалият е постъпил в болница с изгаряния от трета степен на двата горни крайника и на единия долен... Загубил е китката на дясната ръка вследствие протичане на електрически ток. Получил е обгаряния, които са били дълбоки, и се е наложило ампутация на китката. Лявата ръка се движи в горната част, но в пръстите не се движи и това увреждане е също „постоянно“ по смисъла на закона. Получил е също така увреждане и на лявото стъпало. Болният още се намирал на лечение в „Пирогов“.

Оставаха неизяснени някои важни моменти, затова бе необходимо да се разпита подробно и непосредствено пострадалият в присъствието на подсъдимия. Освен това прокурорът поиска, за да се установи взети ли са били всички необходими мерки за охраната на труда, пострадалият да изясни откъде е минал и се е покачил в килията с шинната система. Във връзка с това направи искане да се отложи делото. Същото поиска и защитникът на пострадалия, който бе предявил граждански иск.

Съдът отложи делото. На следващото заседание пострадалият действително се яви. Беше мъчително да се гледа бледото му, измъчено лице, вкаменено от преживените страдания, и двете му бинтовани ръце, едната от които беше вече по-къса, защото липсваше ампутиранията китка.

В това заседание беше изслушано отново заключението на вещото лице-техник, за да го чуе и пострадалият. В заключението обаче се появи противоречия със заключението, дадено в предварителното следствие. Тези противоречия трябваше да се изяснят. По тази причина съдът реши да се назначи нова експертиза от три вещи лица.

Съдебното следствие ставаше все по-напрегнато. Безспорната истина продължаваше да се изплъзва, а всяко съмнение трябваше да бъде отстранено, иначе то би следвало да бъде тълкувано в полза на обвиняемия. Това е принцип, който е внедрен от векове в наказателното право като една от гаранциите да не бъдат осъждани невинни хора...

Делото отново бе отложено.

Вещите лица представиха писмена „техническа експертиза“. В своето заключение те заявиха: „Вина за станалата злополука е Руси Рахнев има единствено пострадалият. Същият самоволно и без да предупреди никого, се е покачил и доближил на опасно разстояние тоководещите шини под напрежение.“ Но това бяха факти, а вещите лица не са били на мястото на злополуката!

Експертизата бе изложена съвсем схематично на две страници. Тя се занимаваше преди всичко с въпроса за вината на подсъдимия и съвината на пострадалия, което е от изключителна компетентност на съда. Не се анализираше подробно установената фактическа обстановка и обстоятелствата дали според техническите данни пострадалият е могъл да узнае, че електрическият ток е бил отново включен. Не анализираха действията на подсъдимия от гледна точка на техническите изисквания на правилника, а се позоваваха на предположението, че щом дрелката (електросвределът) е бил в помещението на трафопоста и щом едната шина, с която пострадалият се е покачил да измери, е имала дупка, значи, че тя е била пробита в негово присъствие. Следователно той е знаел, че електричеството отново е включено. Но дали това беше така? С тази шина ли той се е

опитал да измери дали отрязаните шини съответстват по дължина? Какво е бил длъжен да направи подсъдимият в създалата се обстановка? Има ли нарушение на правилника и наряда от гледна точка на техническите изисквания за безопасност на труда и пр.

Въпреки тези неясности окръжният прокурор, който участваше в съдебното заседание, се позова изключително на заключението на вещите лица. Неговата реч бе съвсем кратка. В заключение той заяви: „Обвинението, формулирано в обвинителния акт, не се потвърди, поради това не го поддържам. Вещите лица са категорични, няма основание да не им се вярва. Подсъдимият няма вина за злополуката и аз моля да издадете оправдателна присъда.“

В същия смисъл пледира и юрисконсултът, представляващ завода като ответник по предявения от пострадалия граждански иск. Той настоя искът да бъде отхвърлен.

Кратък и самоуверен бе и защитникът на подсъдимия. Общественият защитник не се яви. Защо ли?

В последната си дума подсъдимият заяви само: „Нямам никаква вина и моля да бъда оправдан“.

Съдът се оттегли на съвещание. Повечето от присъстващите заобиколиха подсъдимия. Явно бе, че му съчувстват. Пострадалият седеше бледен и самотен, положил бинтованите си ръце на коленете, и тихичко разговаряше с адвоката си и угрижената си жена. Разпитан като свидетел, той разказа подробно как са работили и как е станало нещастие. Твърдеше, че токът е бил превключен в негово отсъствие и той не е знаел това. Той знаеше, че има известна съвина за случилото се нещастие, защото е било необходимо за личната си безопасност да провери отново дали случайно не е включен в негово отсъствие токът, но когато човек е улисан в работа, може ли да съобразява всичко. Нали за това там е главният енергетик — да наблюдава и осигурява безопасността на работата? Защо не го предупреди? Защо не го предупреди и другият техник, че са превключили тока в негово отсъствие, за да не се покачва в сферата на изолираната килия? Сега всички твърдяха, че подсъдимият няма вина? Справедливо ли е това?...

След един час съдът се върна в залата, за да произнесе присъдата по делото. Старшият съдебен заседател носеше делото. Той го постави пред председателя и го отвори. Председателят беше спокоен, но леко

пребледнял. Изгледа смълчалата се публика, станала на крака и притаила дъх, след това погледна към прокурора и тихо, но уверено прочете присъдата:

— Окръжният съд в гр. Силистра, в този си състав, като разгледа наказателно дело № 139 и като прецени всички доказателства и обяснения на страните, речите на прокурора и юрисконсулта, и защитата и взе предвид изтъкнатите от тях съображения, присъди:

Той отново огледа залата и спря поглед на изправения спокоен и самоуверен подсъдим, след което продължи:

— Признава подсъдимия Кирил Г. Иванов — следваше самоличността на подсъдимия — ... за... *виновен*. — Присъстващите в залата трепнаха и се спогледаха. — Председателят продължи: — в това, че на 18 август миналата година в гр. Силистра, поради немарливо изпълнение на занятието си като главен енергетик при завод „Добруджа“ по непредпазливост е причинил тежка телесна повреда на Руси Д. Рахнев от същия град, поради което и на основание чл. 134, алинея 1, точка 1 във връзка с чл. 55 от Наказателния кодекс го осъжда да изтърпи шест месеца поправителен труд...

Осъжда подсъдимия Кирил Г. Иванов и завод „Добруджа“ солидарно да заплатят на пострадалия Руси Д. Рахнев неимуществени вреди в размер на две хиляди лева...

Следваха съответните подробности.

Подсъдимият слушаше смръщен и пребледнял.

Като прочете присъдата, председателят резюмира накратко съображенията на съда за постановяване на осъдителна присъда. Този път той се отказа от всякакви назидателни слова. Разбираше, че това е излишно, и заяви кратко:

— Обявявам съдебното заседание за закрито.

Съдиите се оттеглиха бавно и спокойно през съвещателната стая с чувството на изпълнен дълг.

Прокурорът, видимо изненадан, с неприятен израз на лицето прибра книгата си и законите и без да поглежда никого, прекоси през навалищата залата.

* * *

В последните дни на декември се проведе поредната среща на съдиите и прокурорите от окръга. Костя отиде на съвещанието със свито сърце. След осъдителната присъда срещу главния енергетик някои колеги от прокуратурата се стараеха да не го забелязват и отбягваха да го поздравяват. Той разбираше, че тази осъдителна присъда е неприятна за прокуратурата като техен неуспех. Но нима това следваше да охлади техните лични отношения? Съдебната истина се ражда винаги при сблъсъка на няколко тези. Затова имаше и Върховен съд! Случваше се и по протест на прокуратурата да бъдат отменявани присъди. Това се възприемаше болезнено от всеки съдия, който е бил докладчик по делото или председател на състава, но то не даваше основание на никой съдия да гради личните си отношения към представителите на прокуратурата на тази основа.

Неговото смущение произтичаше и от обстоятелството, че дори някои от неговите колеги от съда изказаха учудващо недоумение, че е постановил осъдителна присъда, въпреки че прокурорът не е поддържал обвинението. Това им изглеждаше неуместно предизвикателство.

Костя се измъчваше. Нима бе осъдил невинен човек? Във формирането на съдийското му убеждение не беше ли изиграло роля прекомерното му съчувствие към пострадалия като негов събрат по участ? Но то липсваше при съдебните заседатели, които също бяха единомисленици по отношение на вина! Защо прокурорът се отказва да поддържа обвинението? Навярно затова, че искаше да бъде последователен, тъй като беше прекратил още в началото производството. Не беше ли това неволен израз на чувството за прокурорска непогрешимост, оформило се в резултат на дългогодишните успехи?

След съвещанието си тръгнаха на групи и както се случва в такива случаи, разговорите и споровете продължиха. Тогава един от младите прокурори подхвърли с горчивина:

— За съжаление някои от колегите в съда невинаги укрепват единомислението и взаимния ни престиж. Това създава известно напрежение в съвместната ни трудна работа. — И погледна предизвикателно Костадин Велков.

— Навярно имаш предвид мен?

— И теб, и някои други колеги.

— А все пак не можеш ли да бъдеш малко по-конкретен?

— Например ти, другарю Велков. По едно дело за автомобилна злополука, при която загинал един човек, окръжният прокурор е пледирал да се наложи наказание, което да се изтърпи ефективно, а ти си осъдил подсъдимия условно. И, обратно, по делото за електрозлополука в завод „Добруджа“, въпреки че окръжният прокурор не е поддържал обвинението — ти си осъдил подсъдимия.

За миг се възцари тягостно мълчание. И тогава един от съдиите, който вървеше в групата, подхвърли тихо:

— В прокурорските среди се говори, че Велков е постановил осъдителна присъда, поддавайки се на прекомерното си съчувствие към пострадалия като към събрат по участ.

Сякаш му удариха плесница. Нима все още го отделяха от себе си като не съвсем пълноценен човек?

Всички се смълчаха смутени. Почувстваха, че това бе не само недопустимо, но дори и жестоко.

— Драги колега — обърна се Велков с треперещ глас към младия прокурор, с когото бяха почти връстници, — мислиш ли, че така, с лека ръка, само от съчувствие към пострадалия, съм осъдил невинен човек? Вярно е, че аз повече от всеки друг разбирам какви страдания е преживял пострадалият и какво го очаква в живота. Не скривам, че дълбоко ме вълнува неговата участ, но вие пропускате да подчертаете, че ме вълнуваше и участта на подсъдимия, затова му наложихме минимално наказание. Вие забравяте, че аз не съм законодател или философ, а съдия и съм длъжен да приложам справедливо закона. Прилагайки закона, аз нямам право да бъда безчувствен, защото, както казва Анатоли Франс, „щом не се раздава с чувство, правдата се превръща в жестока неправда“. Прокурорът поддържал своя теза? Но нали формирането на вътрешното убеждение у съдията става по същия начин, както и у прокурора? Това формиране се подчинява на едни и същи обективни психологически закономерности, на едни и същи строги изисквания на закона. Да ти ги припомня ли? Според Наказателнопроцесуалния кодекс съдът и органите на предварителното производство вземат решенията си „по вътрешно убеждение, основано на обективно, всестранно и пълно изследване на всички обстоятелства по делото, като се ръководят от закона“. Аз постъпих именно така и дойдох до извода, намерил отражение в присъдата. До същия извод

дойдоха и съдебните заседатели. Защо окръжният прокурор достигна до противен извод, не зная, а чий извод е по-правилен, ще каже Върховният съд.

— Аз смятам — намеси се в разговора приятелят на Велков — заместник окръжният прокурор, — че Върховният съд ще отмени присъдата ти, което ще означава, че си осъдил невинен човек, а Сенека е казал, че осъждането на невинен „е осъждане на самите съдии“.

Костя знаеше, че неговият приятел имаше слабост да се позовава на древни мъдрости и остроумия, затова му се усмихна предизвикателно:

— Щом ще се позоваваме на древни мислители, бих могъл да ти противопоставя друга тяхна мъдрост, която според мен и сега би трябвало да бъде златно правило за всеки съдия. Така например старият римски философ Епиктет е казал, че ако ти искаш да бъдеш безпристрастен съдия, „гледай не на обвинителя, а в самото дело“. Аз слушам обвинителя внимателно, но преди всичко се вглеждам в делото. В него именно се съдържа истината, само в него! И после на теб ти се иска Върховният съд да ми отмени присъдата, защото нали ти си изготвил постановлението за прекратяване на предварителното следствие, което обаче е било отменено от Главна прокуратура.

— Добре, да изчакаме решението на Върховния съд!

— Не ни остава друг избор!

Заваля дребен студен декемврийски дъжд. Северният вятър се усилваше. Разгорещените юристи започнаха да се ежат от студ и скоро се пръснаха. Костя се отдели и остана сам. В душата му се бе утаила незаслужена горчилка. Не му се прибираше у дома. Наблизо бе крайдунавската градина и той свърна в нея. Влажната дъждовна и студена нощ бе прогонила всички. Стигна бавно до парапета на брега и се вгледа в тъмните безшумни води на Дунав, които проблясваха тук и там с някоя слаба вълна. Беше тъмно, влажно и тайнствено. Обърна гръб на реката и тръгна замислен. Не усещаше дребния декемврийски дъжд, който полепваше по почернелите клони и се оцеждаше на едри капки.

Балтонът му натеза от попития дъжд, който лепнеше заедно с мъглата по покривите, клоните и дрехите. Отправи се по безлюдната улица към дома.

Опита се да мисли за нещо по-практично, за да се освободи от натрапчивите нерадостни мисли. Дали да вземе да натопи пране в пералнята? Обикновено вечер натопяваше прането в пералнята, посипваше го с перилен препарат, сутрин, докато се бърснеше, пускаше пералнята и го изпираше. Или да вземе да прегледа дали не му липсват копчета на ризите. Обичаше да шиє копчета. Това дори го забавляваше. Научил се бе в Института по възстановителна хирургия. Там под ръководството на терапевта Манчева дори избродира една възглавница. Тя го научи как се шиє на прав бод, зад игла, рибена кост и пр. Сега често откриваше грешки в бродериите на жените на някои негови приятели и им се смееше. Те го гледаха и се чудеха. Защо ли не вземе, че да си избродира една хубава възглавница за дивана.

20.

Случаят отново ме отведе в гр. Силистра. Вечерта ми се оказа свободна и отново у мен възникна желанието да се видя с Костя. На моето телефонно позвъняване от хотела се обади непознат глас и ми каза, че още не се е върнал. Мисълта за самотната и скучна вечер в чуждия град ме угнети. Знаех, че има приятели, и позвъних на Добрев. Той се зарадва, като ме чу:

— Идвам веднага да ви взема. Ще го намерим! Уговорили сме се с другите ни приятели да му бъдем гости тази вечер.

Когато пристигнахме, заварихме останалите вече настанили се в уютния хол и развеселени. Посрещнаха ни шумно и сърдечно. Тук бяха заместник окръжният прокурор, Костов — задочен аспирант по правните науки, Стоянов и един двуметров левент с къдрава коса, дълги ръце и мургаво лице. До прокурора седеше скромно непознатата възрастна жена. Помислих — роднина на Костя.

Както винаги в такива случаи, завърза се сърдечен и шеговит разговор. Жената се любуваше на шегите на младите мъже и се усмихваше мълчаливо.

След малко Костя влезе ненадейно в хола. Никой не го бе чул кога е пристигнал. Той носеше ключа от вратата в обувката на десния си крак. Събуваше се пред вратата, вземаше ключа от обувката с пръстите на крака си, отключваше секретната брава спокойно и сръчно. След това прибираше отново ключа в обувката, обуваше се и си влизаше у дома. Така навярно бе сторил и сега.

Всички нададоха весели възгласи.

Тогава не знаех откъде идваше Костя, но почувствах, че заедно с декемврийската влага, която лъхаше от него, на мрачното му чело като че ли се бе лепнало късче печална есенна мъгла.

Костя ми се усмихна топло и ме поздрави с добре дошъл. След това се обърна въпросително към жената. Тя стоеше права и развълнувано се взираше в него. Жената бавно разпери ръце и пристъпи към Костя. Преди тя да проговори, Костя извика изненадан:

— Лельо Данке! — и положи синовно глава на рамото ѝ.

— Костя! Милото ми момче! — Жената го прегърна, разцелува го и се разплака.

Това беше медицинската сестра от болницата в Русе, която с такава майчинска отзивчивост се беше грижила повече от четири месеца за нещастното и безпомощно селско момче. Дълги години се бяха изнизали, но и у двамата продължаваше да живее онази проста и кристалночиста човешка обич, която, осенила веднъж човека, го съпровожда през целия му живот.

Костя седна до нея развълнуван.

— Не съм го виждала, откакто завърши гимназия в нашия град! — се обърна към нас жената, сякаш да се извини за сълзите си. — Научих, че е станал студент в столицата, и после му изгубих следите. Едва напоследък узнах, че е тук и е станал съдия. Не се стърпях и днес пристигнах да го видя и му се порадвам. — После стана и започна да разгъва някакъв пакет:

— Заповядай! — И тя му подаде изящно избродирана като goblen възглавница за дивана. — Нека ти е новогодишен подарък от мен и цялото ми семейство.

Двуметровият левент пое възглавницата вместо Костя и я постави на видно място.

Спомените отпреди петнадесет години, които се смесваха с носталгията по младостта, напиреха у нея неудържимо и тя заразказва неспокойно и несвързано случка след случка из живота на Костя в болницата. Искаше ѝ се да вярва, че и тя е допринесла с нещичко, макар и незначително, за този мил човек и това я изпълваше с някакво топло чувство на изпълнен скромнен човешки дълг.

Всички се заслушахме. Та това бяха страници от необикновената житейска повед на нашия приятел, за които той не обичаше да разказва. Сега, навел глава, той си ги припомняше за кой ли път. Това бяха най-напрегнатите и мъчителни дни от живота му, изпълнени със страдания, лутания, смазващо отчаяние и негаснеща надежда.

След малко жената се извини смутено и като се сбогува с всички, тръгна към своите роднини, при които бе отседнала. Уговориха се на следния ден да се видят с Костя отново. Той я изпрати и дълго се бави. После безшумно се появи и се присъедини към гостите си, които, явно бе, тук се чувстваха като у дома си.

— Видяхте ли с каква скромност и смущение разказваше за онова, което е направила за мен, така, от душа, защото това съвсем не влизаше в нейните служебни задължения. Тя и сега не подозира колко много ми е дала, за да стана пълноценен човек. Това е то чистата човешка доброта, това са то нашите „хубави хора“, както казва народът! За тях, за това безшумно себераздаване, трябва да се пишат книги, които да окрилят и вдъхновяват към душевна деликатност и отговорност за съдбата на всеки, с когото ни поставя в съприкосновение животът!...

Постепенно разговорът отново се оживи.

Наблюдавах с каква неподправена човешка обич и колко естествено се отнасяха другите към своя безрък приятел. В техните шеги и разговори искреше едновременно уважението към съдията, възхищението към човека, преодолял в живота си неимоверни изпитания, и онази сурова мъжка обич, готова на всяка жертва в името на нерушимото приятелство. Приятелство — „вечно като думите на аллаха, като звездите на небето!“, както гласеше любимата на Костя арабска пословица.

Когато притихна разговорът, Добрев поглади богатирските си, черни като крилете на добруджански гарван мустаци и се усмихна предизвикателно:

— Какво не бих дал за чашка хубав коняк и едно горещо бразилско кафе!

— Кафе може да се намери, но ти откъде ще намериш коняк?

— За хора като нас няма нищо невъзможно! — прие предизвикателството Добрев и извади от чантата си бутилка „Плиска“. Високият избра нова плоча и пусна грамофона. В хола се плиснаха игривите италиански напеви на „Неаполитанско капричио“ от Чайковски.

След малко Стоянов, който бе свикнал да шета тук като у дома си, внесе поднос с димящи чаши ароматно кафе.

Неусетно от шеги и тръпчиви анекдоти разговорът премина към неспокойните проблеми на законността и правораздаването. Тогава разбрах откъде бе донесъл Костя на челото си застиналата печал. Недовършеният между него и заместник окръжния прокурор разговор внезапно бе възобновен.

— Ти малко ми се обиди тази вечер, но струва ми се, че все пак си се отнесъл доста субективно към въпроса за вината — започна прокурорът. — Длъжен съм да призная, разбира се, не в онзи вулгарен смисъл на съзнателно пристрастие, а под въздействие на силното съчувствие към пострадалия. Прекаленото съчувствие понякога може да ни подведе. Такава бе и мисълта на колегата от районната прокуратура.

— Ако знаехте каква болка ми причинихте, и колегата, който ме обвини в субективизъм, и ти, не бихте се отнесли с такъв примитивизъм към формирането на съдийското убеждение — възрази спокойно Костя. — Може ли да съществува съдийско убеждение без субективен елемент? Субективното в него се проявява не като нещо изключително и същевременно противостоящо на всичко обективно.

В какво се състои субективността на съдийското убеждение? Преди всичко в това, че то принадлежи на конкретен съдия. Във формирането на убеждението участват всички страни на моята психика като съдия: моите възгледи, нравствени идеали, социални симпатии антипатии, nivelul на мислене, волевите качества, темпераментът и свойствата на характера. С една дума, в убеждението се пречупват, както казват теоретиците, „индивидуалните психически качества на съдията, които именно придават на убеждението определена емоционална окраска“. Така че емоционалната окраска и съдържание на моето убеждение, моите душевни вълнения не бива да се приравняват примитивно на пристрастно отношение към истината за вината по това дело.

В какво се състои тогава обективността на съдийското убеждение, неговото обективно съдържание? Обективността на получените по делото знания се формира в резултат на изследването и проверката в съдебното заседание на доказателствата по делото и затова то има относително независим характер от личностната ориентация на съдията.

Костов го допълни:

— Обективността на убеждението според мен е съответствието между обективната действителност и личната оценка на фактите и обстоятелствата по делото и изводите на съдията, направени въз основа на тях. А обективната действителност в случая е съвкупността от фактите и обстоятелствата, установени по делото.

— Да, точно така — продължи Костя, — и ако позволиш, ще добавя, че убеждението на съдията е обективно, доколкото то се формира в съдебния процес на основата на пълното, всестранното и обективно разглеждане на всички обстоятелства по делото в тяхната съвкупност и взаимна връзка. В този именно смисъл са и изискванията на нашия Наказателнопроцесуален кодекс. Ето защо убеждението на съдията не е просто неговата увереност в правилността на изводите по делото, а увереност, която има своите обективни основания в съдебното изследване на доказателствата.

— Точно там е въпросът — възрази прокурорът, — какви факти и обстоятелства са били установени по делото и как са били те оценени от теб?

— Ще дойдем и до това — добави Костя, — но все пак убеждението, както каза Костов, е резултат на отражение в съзнанието на съдията на действителността, т.е. на фактическата обстановка, установена по делото. А това е сложен, преди всичко душевен процес.

Чрез увереността в правилността на изводите по делото съдията минава към убеденост, която трябва да се разглежда като непоколебима вяра в истинността и справедливостта на своето решение. Убедеността именно дава възможност на съдията да заема твърда позиция относно оценките по съществуващото на наказателното дело, изказани от прокурора, защитника, подсъдимия и другите участници в съдебното разследване, а също и на общественото мнение, което в нашия случай беше много еднопосочно и пристрастно.

Слушах с внимание разгорелия се спор и изпитвах чувство на гордост от познанията на младия съдия и неговите приятели.

Само за двуметровия левент спорът беше чужд, тъй като неговата професия беше от съвсем друг характер. Но и той се стремеше като гражданин да вникне в същността на спора и слушаше с особена съсредоточеност разговора, като видимо симпатизираше на нашия домакин.

— Ето това се казва мъжки разговор! — подхвърли Костов.

Прокурорът го прекъсна малко нервно:

— Теоретичните постановки не изчерпват спора: чие становище е по-обосновано и по-приемливо — дали това на окръжния прокурор, като се е отказал да поддържа обвинението, или на Велков, като е осъдил подсъдимия? Трябва да се изхожда от фактите по делото!

Всички се извърнаха към Костя. Той помълча и се усмихна:

— Ето че дойдохме до въпроса за фактите по делото. Няма спор, нали, че подсъдимият сам е поел ръководството и надзора на работата по реконструкцията на трафопост № 1, като е издал и необходимия наряд съобразно действащия правилник за този вид работи. Оттук започват и неговите нарушения, защото не е конкретизирал подробно работата, а се задоволил да впише в наряда само „сменяване на шините“. Той трябваше да предвиди и в зависимост от това да допуска или не допуска ще има ли по време на работата ново включване на напрежението и неговото съответно изключване. Високото напрежение отначало е било изключено, като самия подсъдим проверил това. Старите шини били свалени и двамата техници — пострадалият и свидетелят Неделчев — отишли в работилницата и нарязали нови три шини. Тук пострадалият се забавил, а свидетелят се върнал в помещението на трафопоста с една от шините и си послужил с дрелката за пробиване на шините. Какво е извършено по това време в трафопоста, пострадалият не е знаел. Като се върнал, той се покачил, както е установено безспорно и от самия подсъдим, в килията, над изолиращата решетка, за да измери къде точно да бъдат пробити донесените от него шини, които после да бъдат прикрепени към шинната система. При това действие, като докоснал с шината на определеното място, избухнала електрическа дъга, която го поразила. Подсъдимият не е предупредил пострадалия, че в негово отсъствие токът е бил превключен отново, а продължил да разговаря с другия техник. Нещо повече, след неговото идване, когато обстановката е била променена, действията по наряда — прекъснати, той се отклонил да хвърли догорилата си цигара и затвори външната врата, като лишил от предпазно наблюдение пострадалия и не е осигурил необходимата безопасност на труда, която при работа със системи под високо напрежение е много подробно посочена. С това е допуснал грубо нарушение на раздел III — 2, т. 45 от правилника, която разпоредба забранява строго на наблюдаващия да извършва каквато и да било странична работа, за да не разсейва своето внимание. Това негово нарушение е в причинно-следствена връзка с настъпилия тежък резултат. Нарушени са и редица други разпоредби в същия смисъл. Нарушил е раздел III — 1, т. 19 от правилника, като си е присвоил четири качества: издава наряд, поема ръководство, определя лицата,

които ще работят, и поема наблюдаването. Не само е проявил необоснована професионална самонадеяност, но и груба небрежност. Тези нарушения се сочат и в констативния протокол, приложен към делото.

Дори да се допусне за момент, че пострадалият е могъл да се досети, че токът е превключен, както твърди свидетелят Неделчев, пак съвината на подсъдимия, и дори тази на свидетеля, не отпада. Те са били длъжни да му напомнят, че токът е превключен, и го възпрат, когато са видели, че предприема непозволені действия, равносилни на самоубийство. После ти не знаеш най-важното обстоятелство — когато пострадалият влязъл в помещението, дрелката не е работела и електрическата лампа не е светела. От какво е могъл той да заключи, че токът е бил отново включен? Това е установено от всички, признава се и от подсъдимия.

Намесиха се и останалите и се размениха възбудени реплики.

Костя изчака спокойно да стихне спорът и продължи с печален тон. Той беше се вживял така в това дело, което му причини толкова мъка, че познаваше всяка подробност:

— Съвината на пострадалия е налице. Затова именно наложихме такова леко наказание на подсъдимия. За да докосне шинната система, която е била отново под високо напрежение, пострадалият се е покачил на щита на маломаслената каса, която е закрыта с плътен ламаринен капак, и оттам е протегнал ръка. Действието става пред очите на свидетеля, който е знаел, че е включено високото напрежение, той сам твърди това, защото е пробил с електрическата дрелка дупки на донесената от него шина. Знаел го е подсъдимият, но те си разговаряли небрежно за странични неща и никой не възпярл пострадалия. За тази манипулация е било необходимо известно време, достатъчно той да бъде предупреден и възпрян. Не е ли това немарливост, която е злепоставила пострадалия? Вярно е, че и той е бил длъжен да бди за собствената си безопасност и е трябвало да запита, да провери, преди да се покачи и докосне шинната система. С това е осъществил съвина от своя страна, но той разчитал на своя ръководител!

Грешката на окръжния прокурор се състои именно в това, че той третира съвината на пострадалия като обстоятелство, което изключва вината на подсъдимия. С това именно той откъсва своето убеждение от неговата обективна основа. Вие се поддадохте на снизходителността,

която беше завладяла повечето от хората в завода. Снизходителността обаче не е справедливост, затова не можахте да видите ясно вината.

Добрев се обади примирително:

— Аз споделям напълно убеждението на съдията Велков, но нека приключим спора приятелски. Той ще бъде разрешен окончателно от Върховния съд и тогава ще видим кой е прав и кой не! Сега моля домакина да ме почерпи с една цигара, че моите се свършиха.

— Нямам — усмихна се Костя, — аз пуша само чужди!?

— Нали преди няколко дни ти подарих една кутия от свръхлуксозните?

— И сега искаш да си ги изпушиш? И това ми било подарък!

— Стоянов, я иди претърси кухнята на този гражданин и донеси цигарите!

— Той пък кога ще ги намери!

— Така ли? Ще видим! — И Стоянов излезе.

Дългият пусна отново грамофона и нажежената атмосфера се успокои. Стоянов се върна с намерените цигари и почерпи щедро всички пушачи, като се усмихваше многозначително:

— Ти, другарю съдия, влиза ли в кухнята тази вечер?

— Влизах, защо?

— Защото разгадката на спора дремеше в кухнята, докато ние тук спорехме. На бюфета се мъдреше това писмо, а на него пише, че е от Върховния съд.

Всички трепнаха и се смълчаха. Прокурорът впи неспокоен поглед в плика.

— Ето и разгадката! — въздъхна Костя. Той скочи развълнуван. — Бях писал на един от съдиите и го замолих, щом бъде изготвено решението, да ми изпрати препис от него. Сами разбирате, че нямах търпение да чакам самото дело. Отвори веднага писмото и чети, моля те!

Стоянов разкъса внимателно плика и зачете изпратения препис от решението, но Костя го прекъсна:

— Прочети направо самия край, после ще прочетем мотивите.

Всички следяха с притаен дъх.

— Добре. Тогава слушайте: „Реша: Изменя присъда № 62 от 15 октомври... постановена по НОХД 139/19... г. на Окръжния съд в Силистра, в гражданско-осъдителната му част, като увеличава

присъдените на Руси Д. Рахнев неимуществени вреди от две на три хиляди лева. В останалата част оставя в сила присъдата...”

— Браво, гражданино съдия. Поздравявам те с победата!

Добрев. Е, какво ще кажеш, другарю прокурор?

Прокурорът. Не ми остава нищо друго, освен да призная, че съдът е имал право.

Костя. Чувствам се удовлетворен да чуя това. Но сега да чуем и мотивите на Върховния съд.

В мотивите между другото пишеше: „Вярно е наистина, че техническата експертиза е дала заключение, че у подсъдимия няма вина. Но въпросът за вината не е от нейна компетентност, тя се решава само от съда... Също така правилно окръжният съд е приел, че и по време на извършване на шлосерската операция подсъдимият е следвало да извършва надзор над работещите, като се има предвид, че тази работа се извършва в помещението на трафопоста, при включено високо напрежение... Но дори да се приеме, че пострадалият е знаел, че токът е пуснат, то пак, ако подсъдимият беше на мястото си и надзираше извършването на работата, би възпрял качването и резултатът не би настъпил...”

Наложено на подсъдимия наказание е неоправдано снизходително. Съдът не е доценил високата обществена опасност на деянието. В тази насока обаче липсва протест от прокуратурата, поради което допуснатото нарушение не може да се поправи... Правилно съдът не е приложил условното осъждане, тъй като самият подсъдим не е осъзнал вината си и няма самокритично отношение към престъплението...”

Костов. О-хо! Другарю прокурор, излиза, че не само подсъдимият е действително виновен, но неоправдано меко е бил осъден и трябва да благодари на прокуратурата за това!

Костя. Моля те, прокуроре, утре съобщи решението на Върховния съд в прокуратурата, за да се преустановят всякакви нелепи разговори. И нека твоят млад колега от районната прокуратура запомни, че съдебната етика за мен е не по-малко свидна от тази на прокурорските органи. Кажй още на младия си колега, че по НОХД 248/19... г. за автотранспортна злополука, по която вашият шеф подаде протест срещу условното осъждане, че условната присъда е била потвърдена от Върховния съд. Съжалявам, но не аз, а други трябва да

се чувстват неловко. Нека не забравяме, че строгостта е най-голямата хуманност, както казва Макаренко, която може да се прояви към човека. Съжалявам само, че не можах да бъда достатъчно строг, както изтъква и Върховният съд. Ние все още сме роби на снизходителността, която е сестра на равнодушието...

Наближаваше полунощ. Оставихме с най-сърдечни пожелания нашия развълнуван домакин, който беше преживял едно мъчително изпитание на своята съдийска съвест, и си тръгнахме.

* * *

Сладостна мъка заседна в душата на развълнувания съдия. Излизаше, че понякога истината е толкова проста, че не вярват в нея, а решенията на съдията винаги трябва да са израз на истина, общопризната от всички. И все така ли ще трябва да воюва за нея?

Истината е скромна като светлината — казва един велик човек, — но как да се отстранят съмненията, възникнали в правораздаването, които често като тежки облаци я засенчват, за да блесне светлината на съдебната истина, задължителна за всички? Защото само истината и правдата според стария философ Паскал дават сигурност, само те дават покой и щастие на човека!

Тишината звънтеше спотаено в цялото притихнало жилище. Порано в такива случаи Костя лежеше дълго с отворени очи, търсейки пътищата към човешката душа, към човешкото извисяване, към преодоляване на междучовешкото пространство. Сега, като се спря пред вратата на спалнята, усети как в душата му припламна някаква непозната досега топлина на щастие и нова отговорност.

В стаята се стелеше полумрак. Светеше само нощната лампа до леглото. Жена му, мургава и слабичка, беше притворила кротко очи и спеше присвита. По лицето ѝ бе изписана някаква странна, непозната му досега леко притихнала щастлива усмивка. До нея лежеше разтвореният учебник по педагогическа психология. Той взе книгата и я постави тихо на шкафчето до леглото, после протегна крак и придърпа сръчно и предпазливо одеялото и зави спящата.

В полумрака до леглото се очертаваше детското креватче, скътало в своето пространство един новозараждащ се тайнствен свят.

Той пристъпи към него, забравил всичко друго, изпълнен с онази неповторима изконна обич, наричана просто — бащинство.

София 1977–1978 г.

Издание:

Петко Здравков. Необикновената повест на един съдия

Документална повест за Костадин Велков

Рецензент: Иван Мартинов

Редактор: Малинка Блъскова

Художник: Петър Рашков

Художествен: редактор Иван Стоилов

Технически редактор: Елена Млечевска

Коректор: Мария Стоянова

Българска, второ издание. ЛГ 1.

Тематичен номер: 23/953 17/1012–4–82.

Дадена за набор на: 11.I.1982

Подписана за печат на: 29.IV.1982

Излязла от печат на: 28.V.1982

Поръчка: 32

Формат: 70×100/32

Тираж: 60 000

Печатни коли: 16

Издателски коли: 10,37

УИК 10,20

„Народна младеж“ — издателство на ЦК на ДКМС

ДП „Балкан“ — София

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.